

Олександр
Жовна

*Дивовижні
історії*

Львів

2023

УДК 821.161.2-3

Ж 78

Ж 78 **Жовна Олександр**

Дивовижні історії / Олександр Жовна. – Львів :
ЛА «Піраміда», 2023. 224 с.

ISBN 978-966-441-647-1

Нині Олександр Жовна відомий письменник, кіносценарист, кінорежисер. Його твори видавались у США, Німеччині, Японії. Більшість оповідань та повістей екранізовані видатними кінорежисерами. Його кінофільми, як режисера, ставали призерами багатьох престижних міжнародних кінофестивалів, а фільм «Історія Лізи» вперше в історії України придбала всесвітньовідома американська компанія НВО та показала в 14 країнах Європи. Світова прем'єра фільму «Сашенька» нещодавно відбулася на міжнародному кінофестивалі класу А «Темні ночі» в Таллінні. Європейські прем'єри фільму пройшли на фестивалях в Італії, Португалії, Німеччині, велика азійська прем'єра – в Південній Кореї. Фільм запрошений на фестивалі до Бразилії та Сан-Франциско.

Сьогодні ми вирішили повернутися до молодих літ письменника, занурившись в його ранню прозу, яка суттєво відрізняється і від його попередників, і від тих, хто з'являється в наші дні. У неї неповторний стиль, невловима художня краса та смак. Ви будете щиро здивовані цими маленькими шедеврами і смакуватимете прозу Олександра Жовни, мов вишукане густе вино.

Василь Габор

*Ідея видання та цілковита фінансова підтримка
належить Сергію Пістолу.*

Видавець Василь ГУТКОВСЬКИЙ

ISBN 978-966-441-647-1

© Жовна Олександр, 2023

© ЛА «Піраміда», 2023

Зміст

Кульгава русалка.....	5
Після лекції.....	13
Вдовушка.....	20
Віллі та Генрі.....	35
Історія одного похорону.....	44
Люська.....	57
Наталочка.....	60
Невдале полювання.....	66
Після богослужіння.....	70
Повернення.....	79
Поминки.....	87
Провінційна історія.....	94
Самотній будинок.....	112
Спогад.....	120
Степан та чудовисько.....	127
Судний день.....	140
У прийомному покої.....	151
У старому домі.....	156
Чого-то Сашко не приходить?.....	168
Я був таким же, як і ви.....	174
Різдвяної ночі.....	182
Маленьке життя.....	197

Кульгава русалка

(суто приватний епізод)

Коли надвечір старий Корній плентався городом до берега, горблячись під довгим покрученим веслом, чиясь голова неодмінно кричала йому через паркан: «Глядіть, діду, коли б вас русалки не залоскотали!» І реготала.

Можливо, через те Корній, як завжди, вирушав трусити ятери, коли вже зовсім смеркло, аби ніхто не чіплявся.

Схожа на стару печерицю дідова хата, що сиділа-сиділа серед луків — та й прилягла-притомилась, була найближче до річки. У кінці дідового городу блищала невелика саджалка, де старий змайстрував дерев'яну кладку з драбиною, щоб було зручно спускатись у воду. Саме з тих пір саджалка і стала зватись купальнею його імені. Тут же Корній припинав човна. Вузький прохід в очереті з'єднував купальню ще з одним плесом, де дід ставив свої ятери. З рясною сивою бородою, у білій полотняній сорочці, дід Корній світився серед ночі, мов фосфорний, або ж, якби було так, що тієї ночі у човні мав розквітнути кущ жасмину, то ніхто б і не подумав вагатися, що саме так воно й сталось. Над водою туман наткав білої вати, і дід час від часу занурював у ту вату

свої лапаті руки, що здавались незграбно зліпленими з рудої глини якимось невдахою-гончарем, який, певно, з похмілля, задрімав та й залишив їх на осонні, від чого вони потріскались глибокими тріщинами, мов висохлий ґрунт пустелі. Отож коли необізнані комарі сідали на ті руки, то, повештавшись по їхній репаній поверхні, згодом відлітали ні з чим. Дід перехилився через борт, щоб витягти ятір, і його сива борода неодмінно вмочувалась у темну воду. Тоді мимоволі думалось: «Хоч би ото яка така річкова чортівня не вхопила старого за бороду та й не стягла, чого доброго, з човна». Надто вже старий був Корній, а тому повільно, не поспішаючи, здійснював він свою справу, ніби одержував від того насолоду. Туману над плесом згодом побільшало, і тепер, дивлячись на старого, вже не можна було впевнено сказати — дід то сидить, чи просто клубок туману, що виснувався в горбик.

Тієї ночі дно Корнієвого човна вкрили кілька чималих, майже круглих карасів, що виблискували, мов величезні циганські сережки. Старий поглядав на них і щось вдоволено бурмотів. Стояла чудова липнева ніч. І хоча ятери були вже всі вибрані, Корнію чомусь не хотілося пливти до берега. Задерши голову, старий втупився в якусь далеку зірку, що миготіла бозна-де у чорному небі, і замріявся.

Минув час, перш ніж Корній облишив ту зірку, поступово притих і насторожився. Якоїсь миті йому здалося, чи то почулося, що там, за очеретом, де була його купальня, щось ніби хлюпочеться. Старий, дивуючись, взявся за весло. В кінці проходу, де вже поблискувало плесо його

купальні, він ще раз занурив весло у воду — і враз завмер. Човен ткнувся у молоденький очеретець і зупинився.

— От тобі й маєш, — настільки слабко ворухнулись старечі уста, що слова ті заплутались у дідовій бороді, та так і не виборсались із неї.

Всього у кількох змахах весла, біля його кладки, була русалка. Вона стояла на драбині так, що вода прикривала її ноги, ледь не дістаючи колін. Русалка мала вигляд молодої дівчини з довгим світлим волоссям, що спадало по спині нижче пояса. Крім того волосся, більш нічого не ховало її тіла. Авжеж, вона була голою. Русалка стояла до Корнія спиною і, по всьому, спускалась драбиною у воду. Вона ступила ще на один щабель нижче, і темна поверхня води, сягнувши русалці вище колін, торкнулася стегон. Тієї ж миті вода здригнулась і соромливо відбігла хвильками. Русалка повернулась до води і те, що побачив старий нічною порою, нічим не різнилось від того, як би перед ним була справжня молода дівчина. Її бліде, не засмагле тіло аж ніяк не узгоджувалось зі сподіваннями Корнія. «Все ж, як-не-як, річкова нечисть, то хай би вже зелена... та й хвіст же... а тут ноги... Хоча, ноги так собі, байдуженькі...»

Хтозна, може, воно й природно, що і в такі роки мужчина лишається, бодай у душі, мужчиною, і серед двох вражень страху та спокуси у подібних випадках переважає останнє.

Русалка нахилилась до води, занурила руки і хлюпнула собі на тіло. Далі вона зробила так ще кілька разів. Потім випросталася на повен зріст і, звівши до неба обличчя, якимось протяжно й тремтяче зітхнула. Мокре тіло її аж засяяло серед ночі,

переливаючись під місячним сяйвом. З твердих білих грудей, що задерлись подібно до того, як задираються іноді кирпаті дівочі носики, скочувались і падали в темну річку краплі. Під носом у Корнія заворушилися вуса, і він щось прошамкав. Що саме — розібрати було неможливо, але про себе тієї миті старий подумав: «А що, якби ото взять та й спробувати їх рукою? Взять ото та й у жменю?» І було б то з пів віку тому, мабуть, Корній саме так й зробив. Але тепер він стримався: «Одначе ще, чого доброго, залоскоче та й потягне у той річковий морок. Кричи тоді, лементуй, хто почує?» І Корній, так ніби між іншим, махнувши в повітрі рукою, викреслив поперед себе хреста.

Тим часом річкове створіння, що принадністю мало чим відрізнялось від справжніх жінок, продовжувало існувати. Русалка знову нахилилася до води і обхлюпала собі тіло. Вона робила це, мовби виконуючи якийсь ритуал, і, здається, щось шепотіла. З усього старому вдалося розчути лише два імені: Петра і Павла. Вони найчастіше повторювались.

«І чого б ото їй згадувати саме Петра з Павлом? — подумав Корній. — Хоча, чекай-чекай... Завтра у нас що? Так-так-так, ну да, так і є — Петра і Павла, — Корній обережно почухав за вухом, — ти бачиш... Он воно що... Ти бачиш... А все ж гарна нечисть, нічого сказати. Білява така, ага, ловка, нівроку. Все ж щоб пощупати крихту, то й не гріх, ладно скроєна. Русалка, бач...»

Так думав старий Корній у свої чималі роки. І хоча на його віку русалка трапилась йому вперше, Корній ні на мить не сумнівався, що то саме вона й була. Можливо, коли б тієї пори Корній

зважив, що ніч по-своєму змальовує дійсність, ніж, скажімо, зображує її день, то хтозна, наскільки б твердою була його впевненість у тому, що бачили його очі. А коли б та русалка й справді явилась удень, та коли ж би убрати біле тіло її у той одяг, що вона носила звичайно, підібрати волосся та зазирнути в обличчя, заліплене ластовинням, незалежно від пори року, то навіть Корній пізнав би в ній руду Леську, сусідську дівчину, або, як ще казали, кульгаву Леську, бо від народження у дівчини була пошкоджена нога. Навряд чи навіть Корній пожвавився б тоді подібним чином. Леська несказанно гнітилася як своїм каліцтвом, так і ластовинням, що було призначене для цілого гурту, а все ж дісталось їй одній. Тому дівчина завжди ховалась від людей, а як і з'являлась, була завжди закутана, замотана, схована подалі у своє нехитре збіжжя. Єдиною подругою Леськи була стара собака Жучка. Навіть мати іноді соромилася своєї дочки, особливо на людях, і майже зовсім відцуралась, коли у Леськи з'явилась маленька сестричка з чистим білявим личком і рівненькими ніжками. Коли Леська заглядала в колиску на те чисте біляве личко, то разом з почуттям ніжності вона відчувала ще й якийсь інше почуття тривоги, що стримувало її любов. Здавалось, Леська не наважувалась простягти свою в ластовинні руку до того білого личка, аби часом не перебігло її ластовиння на нього та не забруднило. Важко сказати, навіть уявити, що відбувалося тоді під нехитрим Лесьчиним вбранням, під рудими задертими грудьми, де сховалось, забилося подалі від усіх відлюдкувате Лесьчине серце, яке теж прагнуло мате-

ринського тепла, друзів, вражень, кохання, жаги. Крім того, у нього було ще й своє найзаповітніше бажання, мрія, яка пестила Леську в нічних думках та снах і водночас засмучувала й змушувала картатись, бо була такою далекою вдень, коли її ще далі відганяли люди, їхні очі — зневажливі, жалісливі, здивовані, байдужі, зверхні, злі, пихаті. О, як страшилась вона всіх тих очей. І лише одна стара Ївга, столітня баба, яку в селі звали відьмою, ставилась до Леськи по-доброму, ніби й не помічаючи її біди.

Саме Ївга нарадила Лесьці сьогоднішню ніч. Навчила, як і що слід робити. Всього раз на рік, на Петра і Павла, випадає та ніч. Відомо, що коли тієї ночі скупатися дівчині у річці, але без усякого одягу, та прочитати певну молитву, то невідомі таємні сили здійснять чудо. Немало дівчат, що жадали стати вродливими чи закохати у себе якогось парубка, приймали те таїнство. Хтозна, як те все ставало в пригоді їм і чи ставало. Але кажуть, хто надто вірив у незвичайність ночі, той все ж досягав свого. Звичайно, Лесьці було страшно іти поночі до річки, та ще й, скинувши з себе одяг, лізти в темну воду. Проте, пам'ятаючи пораду старої Ївги ні на що не звертати уваги і твердо триматись своєї мети, Леська вирушила в ніч, до дідової купальні. То була остання надія, яка могла повернути їй маму, сестричку, радість, любов. Леська дивилася тепер у темну воду, де на незбагненній глибині блимали зорі і морщився місяць, набирала в долоні прохолодної води і обливала своє руде тіло, шепочучи заповітну Ївжину молитву, до нестями, до запаморочення. І раптом, якоїсь миті, справді сталося чудо. Леська поміти-

ла, як вода, спадаючи з тіла, забирає з собою в п'їтму її руде ластовиння. Вона змивала його, мов наліплений бруд, а тіло Лесьчине ставало чистим і білим, як обличчя маленької сестрички. Леська, не вірячи очам, підставляла до місяця і обдивлялась усі частини тіла, що здавалось тепер чужим, тіло, яке вона бачила лише в своїх бентежних снах, після яких не хотілося прокидатися. Сталося чудо. І тепер уже не тільки Корній не впізнав би кульгаву Леську. Тіло її було чистим, молодим, принадним. Обличчя її, здавалось, теж змінилося. Щасливе, усмінене, воно ніжилось під голубим сяйвом. Мов дитя, бавилась Леська з річковою водою, обливала тіло, обличчя, ніби було їй все мало, мало, певно, забувши про все на світі у своєму щасті. І враз Леська зойкнула. Заворожений Корній ненароком зронив весло, і воно, човгнувши об бік човна, хлюпнулось у воду. В ту ж мить Леська побачила у п'їтмі велику сиву бороду. Дід Корній витріщився на річкову істоту і не знав, чого чекати.

«Куди ж вона у берег?..» — все, що встиг подумати старий, перш ніж русалчина світла постать розтала в нічній млі.

З намоклої кладки у воду падали краплі.

— От тобі й маєш, — зітхнув зрештою Корній, — як марево... Наче й не було... Бачиш, як воно бува... Але ж хто тепер у те повірить... А дівка нічого, от тільки кульгава. І чого б то русалкам кульгавити? — старий зітхнув знову. — Ні, не повірять. Вже тепер знаю — не повірять... — і з досадою взявся за весло.

Ніхто не бачив, як добігла Леська городами до свого двору. Заhekана, мокра, притиснувши до

грудей свою одежину, вона влетіла в сіни і замкнула за собою двері. У хаті було тихо, всі вже давно спали. Надворі, за вікном, теж було тихо. Ніхто не гнався за Леською. На порозі, у місячній плямі, сиділа Жучка і чухалась на всі боки, відбиваючись від ненависних бліх. Трохи заспокоївшись, Леська згадала про чудо. Але коли поглянула на своє тіло, безсило опустилася на лаву. Біля лави стояло відро з водою, в якому плавала жменя нічних зірок. Кілька теплих Лесьчиних сліз упали до тих зір. Потім вони упали на її руді коліна, на руки, густо-прегусто заліплені ластовинням. І було те все не уві сні. Боячись розбудити маму і маленьку сестричку з білим личком, Леська не голосила, не примовляла, а лише тихо скиглила, мов цуценя, що забилося під лаву, і час від часу шепотіла невідомо до кого:

— Якби ж ви знали... Якби ви тільки знали...

Після лекції

Того дня у Ленки був день народження. Ми збиралися святкувати. Після останньої пари, коли всі були налаштовані зірватися з місця, до аудиторії зайшов декан з якимось чоловіком і оголосив, що зараз відбудеться лекція на тему: «Семья — ячейка общества». І хоча він тут же зауважив, що професор із самого Києва, а лекція не забере багато часу, все ж не обійшлося без загального гулу розчарування, після якого лектор став не до діла товкти пальцем свої великі окуляри.

Професор читав з папірця, і всім чомусь зразу стало смішно. Голос його був завищий для чоловічого, до того ж замість «Л» він говорив «В», на зразок того, як говорять російською поляки чи балтійці. Коли він читав, виходило приблизно таке: «Вюбовь й васка вучший в мире векарь». Найсмішніше у нього виходило слово «человек». Воно звучало як «чевовек», і було в ньому щось схоже на черв'яка.

Однаке, врешті-решт, ми все ж мужньо витримали лекцію, не схибивши своєю провінційною етикою перед столичним гостем.

...І от, нарешті, день народження. Ленчин татко трудився завідувачем гастроному, і, очевидно, через те свято нам довелось відзначати не просто

так собі, а в одному з кращих місцевих ресторанів. Не дуже великий, він розмістився на березі великої річки, що несла свої води через усе місто. В темному кутку естради бриньчали електрогітари. Час від часу на їхньому фоні, як поетично підмітив тоді староста Іван, голосом негодованої худоби стогнав саксофон, від чого трудящі за столиками несамохіть повертали голови в його бік. На стінах висіли електричні бра у вигляді свічок. Вони відбивались у дзеркалах, і здавалось, що навколо незліченна кількість вогнів. Крізь клуби сизого тютюнового диму проглядалась табличка з написом: «У нас не курят».

Ми сиділи за довгим бенкетним столом уже більше години. Хтось із хлопців проголошував тост на честь Ленки, бажав їй безмежного кохання і лисого чоловіка з товстим гаманцем, доповнюючи тост цитатами з лекції професора. Всім було весело від вина, від молодості, від свободи. Було вже біля одинадцятої, коли Ленка сказала:

— Дивіться, дивіться, як вона п'є.

Біля протилежної стіни, за освітленим світлом свічок білосніжним столиком сиділа така ж білосніжна жінка в білому легкому платті із білим волоссям. Перед нею стояв графин з горілкою і кілька тарілок із закускою. Жінці було років тридцять. Витончена, з досить високою шиєю, невеликими грудьми і великими світлими очима, вона багато пила, мало їла, палила і, здається, майже не п'яніла. В ресторані її вже встигли помітити, і деякі самовпевнені від хмелю чоловіки робили спроби підійти до неї і про щось заговорити. Чи то вони просилися сісти поруч, чи то запрошували на танець, але в обох випадках

поверталися ні з чим, до того ж, здається, ображеними. Інколи жінка піднімалась з-за столика і невпевненою ходою проходила до естради. Тоді можна було бачити її вишуканий стан, котрий легко похитувався на високих ногах. У цей час багато хто з чоловіків опускав підняті чарки, або ж забував черговий раз затагнути цигаркою. Жінки ж проводжали її поглядом, маючи тієї миті занепокоєні фізіономії переможених. Вона наближалась до естради, щось протягувала всім музикантам, певно, гроші, і після цього в ресторані знову звучала весела пісенька Висоцького про переселення душ, з такими словами: «Живи себе нормальненько, єсть повод веселитися». Жінка поверталась до столика, наливала з графина, випивала і посміхалася. Трапляється, так люди посміхаються зовсім не від того, що їм весело, а хтозна, може, й навпаки. У будь-якому разі мені тоді так здалося. Підбадьорений чоловічою половиною столу та ревним мовчанням дівчат, я вирішив підійти до неї. Ще не відаючи, про що буду говорити, я рішуче наблизився до її столика і сів поруч на стілець. Не повертаючи голови, мовби не помітивши мене, вона продовжувала посміхатись. Відверто кажучи, я дещо розгубився, проте, зібравшись з духом та намагаючись виглядати якомога безпосереднім, промовив:

— Прекрасна леді претендує на оригінальність і, схоже, має успіх...

Вона мовчала, ніби не помічаючи мене. Повертатись назад виглядало безглуздим і навіть образливим. Опустивши очі, я мовчав. Коли скінчилася пісня, вона підсунула до себе чарку, другу поставила проти мене і налила в них горілки.

Я відчув хоч і не зовсім звичайну, але все ж увагу до себе і сміливо запитав:

— Ви сьогодні сумуєте? Я, зізнатися, теж. Може, разом ми зможемо забути про сум?

— Пий і йди геть, — почулося у відповідь, і я знову втратив мову.

Вона випила горілки й запалила.

Було початок на дванадцяту. Гучна моя компанія збиралась іти, щоб встигнути до гуртожитку. Проходячи повз нас, хтось із хлопців запитав, як мені здалося, з іронією:

— Тебе сьогодні чекати?

Я промовчав. Дівчата удавано сміялись, а Ленка голосно, щоб усім було чути, сказала:

— Знову знайшов собі пристарілу подругу. Коли він вже позбавиться своєї підліткової хвороби?

Я продовжував мовчати, і раптом почув голос з легкою хрипотою:

— А вона має рацію, хлопчику. Йшов би ти...

— Я зовсім не хлопчик! — чомусь скипів я, і раптом помітив, що вона дивиться на мене. Величезні, трохи примружені очі, як і раніше, посміхались. Вони були вологі й прозорі. Я зазирнув у них, і десь далеко-далеко розгледів своє крихітне відображення. Здається, очі її не мали дна і, дивлячись в них, складалося враження, що ти провалюєшся в глибоку безкраю безодню. Я здригнувся, і вона, певно, помітивши мою тривогу, опустила очі. Згодом, після тривалого мовчання, знову почувся голос із приємною хрипотою:

— Розумієш, хлопчику... Дуже вже обридли ви мені всі. Як же обридли... Як же глибоко ви поми-

ляєтесь, коли думаєте, що без вас жінці неодмінно має бути сумно, самотньо. У мене престижна робота, я повністю забезпечена і маю абсолютну незалежність. На біса мені якийсь тип, за яким слід доглядати, підносити, відносити, в'язати галстук, коли він раптом зникає, іде невідомо куди, а ти в цей час маєш прибрати в квартирі і чекати, доки він повернеться і обдарує тебе стриманим поцілунком! Можу я, зрештою, відпочити від усього цього, від турбот, чоловіка, коханців? — Її голос поступово ставав рішучим і звучав все голосніше. — Сьогодні у мене, здавалось, випав такий день. Чуже місто, чужі люди. Сподівалась, все, втекла, ось воно! Так ні, знову ж те саме! Ненавиджу! Забирайся до дідька! — майже викрикнула вона останні слова, від чого присутні поглянули в наш бік.

Я мовчки піднявся і вийшов з ресторану. Надворі була тепла травнева ніч. Тихо похитуючись, стояли високі дерева, що губили свої верхівки в темному небі. Я запалив цигарку і став повільно ходити вздовж берега, міркуючи над тим, що сталося. Покидати берег чомусь не хотілося. А ще більше хотілось бодай ще хоч раз побачити її.

Минув час, ресторан зачинявся. Я стояв, притиснувшись до вологого дерева, і стежив за відвідувачами, що покидали заклад. Вже коли всі розійшлись, у дверях з'явилося її біле плаття. Постоявши якийсь час на порозі, вона ступила на землю і попрямувала до річки. На березі вона зупинилась, озирнулася. Потім повільно рушила у воду. Відчуваючи недобре, я вискочив зі своєї схованки і голосно крикнув:

— Ви що?

Вона злякано озирнулась і, помітивши мене, кинулась у воду. Тієї ж миті я скочив за нею, і через лічені секунди вже тримав її на руках, міцно стискаючи її мокре тіло. Вона біла мене кулаками, дряпала довгими нігтями обличчя, та я все дужче притискав її до себе, виходячи з води. Зрештою, поволі заспокоївшись, вона втихла й раптом заплакала. Я опустив її на землю. Мокре плаття огортало її тіло, означивши маленькі груди, живіт і довгі худі ноги. По щоках скочувались сльози, і в них світився місяць.

— Дурень. Навіщо?

Тихо промовила вона і раптом схилила голову на мої груди. Я пригорнув до себе її тендітне мокре тіло і, ні з того ні з сього, відчув, що теж плачу.

— О-о-о, — протягнула вона і, посміхнувшись, погладила мене по голові.

Ми надовго замовкли.

— Ну що ж, — сказала вона, коли зовсім заспокоїлась, — раз ти мене врятував, тепер маєш доставити до готелю. Як я тепер у мокрому? Виявляється, без мужчин все ж не обійтись, — вона знову посміхнулась.

Трохи згодом таксі зупинилось біля готелю. Вона вийшла. Потім повернулась і сказала:

— Хто зна, можливо, все на краще.

Вона несподівано поцілувала мене в губи, далі, поміркувавши мить, додала:

— За таксі я розрахувалась, відвезе, куди скажеш. Запам'ятай, мій телефон у номері, хлопчику.

Вона назвала цифри, яких тепер я вже не пам'ятаю, і зникла за дверима готелю.

Наступного дня я подзвонив за вказаним номером. Трубку підняв мужчина. Його високий баб'ячий голос здався мені вражаюче знайомим.

— Аво? — запитав він, — я свухаю.

Потім я знову дзвонив і знову чув той самий голос. Можливо, я сплутав цифри. А може, то була якась дивна містика?

Вдовушка

Вона, певно, й сьогодні висить у тій же золоченій рамі, на тій же стіні, зліва від дверей у сусідню кімнату музею.

Ми не бачились уже багато років. Тепер я живу в маленькому глухому містечку, далеко від Києва, давно не юнак, і мені навіть складно уявити, якою б могла бути наша зустріч коли-небудь. Чи пізнала б ти мене, моя Вдовушко, серед безлічі облич? За ці роки повз тебе промайнуло їх тисячі, і я знаю більшість із них, слухаючи, як завмирає власне серце, схвильоване ніжністю і печаллю, красою і вічним смутком, мовчазним покірливим поглядом освідчувались тобі в таємному коханні, видавали своє збентеження і щастя бачити тебе. О, я знаю...

Тоді я був зовсім юнаком. Перший курс Київського університету. Мені не дісталось гуртожитка, а тому довелось наймати кімнату. Роза Ісаківна, так звали власницю двокімнатної квартири в старому п'ятиповерховому домі, у дворі, по вулиці Саксаганського. Коли я згадую сімдесятидев'ятилітню, майже крихітну і майже круглу єврейку, в моїх вухах завжди чується глухе шаркання. Вештаючись по квартирі, вона не піднімала ніг і човгала розтоптаними, в латках капцями по старому паркету. До того човгання

приєднувався скрип розсохлої підлоги, тяжке гортанне дихання старої жінки, і все те, змішуючись, звучало огидливою, потворною мелодією. Повторюючись з дня на день, вона ставала нестерпною, шкребла по серцю, виводила з терпіння. Мене нудило від неї, від високих похмурих кімнат, у яких ніколи не бувало сонця, від затхлого повітря, старого одягу, запаху цвілі, нафталіну і ще чогось такого, що буває лише в старому домі зі старою власницею. Найнестерпніше ставало тоді, коли місто окутували сутінки і Роза Ісаківна настійно нагадувала, що час вкладатися спати. Вона спочивала у великій кімнаті, на широкому дерев'яному ліжку, над яким висів жовтий трухлявий килим. Голову її облягав вицвілий з мережкою чепчик, і стара була так схожа на гоголівську Коробочку, що мене охоплювало неприємне почуття. Кожного вечора я дуже боявся, щоб вона не приснилась мені вночі. Зариваючись під ковдру з головою, щоб не чути з сусідньої кімнати її важкого дихання, я чекав світанку.

Отож, можете собі уявити, скільки було у мене бажання іти додому, коли закінчувалися заняття. Я виходив з червоних понурих стін університету, переходив дорогу і брів до парку, де височів пам'ятник Шевченкові. Старий стояв на високому постаменті з непокритою головою і суворо дивився на перехожих. З піднятими комірами, з розкритими парасолями, вони метушилились під його ногами, мов комашня, і всі кудись поспішали. Вже майже тиждень над містом висіло темне металеве небо, в повітрі носився дрібний дощовий пил, і в більшості людей на душі переважали почуття скутості й бридливості. Я минав парк

і крутими кам'яними сходами спускався до вулиці Репіна. Там в одному зі славних колишніх особняків і розмістився музей російського мистецтва. Замість того чи саме для того, щоб не йти після занять у своє непривітне житло, я приходив сюди майже кожного дня, і мене вже встигла запам'ятати музейний вахтер. Я піднімався на другий поверх і прямував до зали, де поряд з багатьма висів один портрет. Не буду приховувати, я ходив сюди так часто, от уже протягом усього останнього місяця осені, тільки заради нього. І якби в сусідній залі висів портрет Мони Лізи, я б все одно приходив би саме до цього портрета. Світло і тінь, біле і чорне, нічого зайвого, майже скупий сум і глибока ніжність. Із чорної п'тьми світили дві плями: жіноче обличчя і рука, змучено ослаблені пальці, до яких мимоволі тягнешся, аби підтримати, безіменний скували дві обручки. Хворобливо бліде, майже прозоре обличчя, крізь яке проходить погляд і занурюється глибоко-глибоко в небуття, на яке не можна надивитись, скільки б не приходив сюди. Маленька мідна табличка внизу на рамі: «Я. Ф. Капков «Вдовушка». З самого першого дня я наштотхнувся на портрет очима і відірвав їх лише тоді, коли відчув на своєму плечі дотик, і старенька тітонька — музейний доглядач, сумно посміхнувшись, сповістила, що музей зачиняється. А коли я вийшов на вулицю, місто було у вечірніх вогнях. То був день зараження. Зараження хворобою, яка не лікується пігулками, і від неї не хочеться видужувати навіть під страхом фатального кінця. Чим більше я вдивлявся в це обличчя, тим більше мене поривало до

музею. І я вже не міг дочекатися кінця занять, щоб бігти крізь парк до вулиці Репіна. Четвер став моїм найтяжчим днем, тому що музей в цей день не працював. І от одного дня, того самого сльотавого осіннього дня, коли по-особливому налаштована душа і хочеться сумувати, я стояв проти портрета і слухав, як за вікном свище вітер, засипаючи шибки дощовим пилом. І раптом, якоїсь миті відчув, як мого плеча торкнулась чиясь рука. Я озирнувся. Але те, що я це зробив, зрозумів тільки згодом. Тільки згодом я збагнув, що дивлюсь вже не на портрет, а на реально існуюче обличчя, таке ж хворобливо бліде й прозоре, хоча під очима, здається, було більше синього, а на волоссі блищали крапельки дощу. Від несподіванки я відкрив рота, певно, з наміром щось вимовити.

— Тш-ш-ш... — застерегли мене незнайомі жіночі уста, — не треба... Я знаю... Ходімо...

Не даючи собі ради, я, мов очманілий, пішов поряд з незнайомкою. І тільки, коли ми ступили за поріг музею, я наважився запитати, куди ми йдемо, і ще раз поглянув на її обличчя. Тут, на вулиці, я помітив, що воно не було таким схожим на портрет, і встиг подумати, що то просто був якийсь миттєвий стан організму, коли після довгого споглядання на предмет відображення його лишається на деякий час закарбованим у мозку. Жінці було біля тридцяти. Проте точно важко було з'ясувати її вік тому, що обличчя, як я вже сказав, здавалось надто виснаженим і хворобливим.

— Я знаю, вас цікавить «Вдовушка»... Картина... Чи не хотіли б ви мати копію? — запитала вона.

Обличчя моє засяяло.

— Гаразд, — продовжувала незнайомка, — у мене є така копія, і я можу вам її дати.

Вона дивилась поперед себе і йшла швидким кроком так, що я ледве встигав за нею. Таким чином, я не помітив, як ми опинились у під'їзді сірого будинку з допотопним, обшарпаним ліфтом у металевій клітці. Мені здалося, будинок був розташований десь в районі площі Толстого. Ми піднялись на останній поверх.

Жінка витягла з кишені ключ і відімкнула двері квартири. Вона увімкнула світло, і під стелею загорівся тьмяно-червоний абажур. Це була досить простора кімната з двома невеликими віконцями на скошеній стіні, що одночасно являла собою кривлю будинку. Від цього складалося враження, що ми потрапили на горище. В той же час кімната видалась мені привітною. Хоча на житло вона була схожа мало, скоріше на художню майстерню. Пахло фарбами, в кутку біля шафи стояли різних розмірів багетні рами, кімната майже вся була завішена картинами, малюнками, посередині, повернена до вікна, стояла дерев'яна конструкція, на яку було натягнуто біле полотно. Біля дальньої стіни виднілось ліжко, над яким нависала ще якась химерна надбудова з багетом кольору бронзи, і ліжко знаходилось ніби в темній ніші.

— Проходьте. Можете оглянути. Я художниця... — мовила незнайомка.

Я пройшов до кімнати і став розглядати малюнки, що висіли на стінах. Раніше мені вже доводилось бачити щось подібне. Але такого змісту живопис мало вабив мене.

Чесно кажучи, я не розумів його, чи розумів, що розуміти в ньому нічого. Це були абстракції з різнокольоровими, безладно розкиданими, розхристаними нервовими штрихами, з трикутниками та паралелограмами, з яких дивились червоні очі, з шаленими неземними пейзажами, розірваними хмарами, частинами людського тіла і знову тими ж червоними очима і ще багато чудного й незрозумілого.

— Гадаю, вони вам не сподобаються. Тільки не примушуйте себе говорити люб'язності, — сказала господарка, і голос її здався мені ледь роздратованим. Я промовчав.

— Так, це не зовсім те, чого ви чекали, — продовжувала вона, — чи не правда?

Я повернувся до незнайомки і, здається, тут же відвів погляд, захопивши з собою той миттєвий тривожний блиск її великих темних очей, що дивились мені в обличчя так сміливо й відверто. Справді, дивними, надто дивними були її очі. В кімнаті запала особлива тиша, і лише шурхіт дощу по віконній шибі нагадував мені, що я в кімнаті, а не в могилі. Ми обоє мовчали, і я не знав як бути далі. Мені хотілось запитати про «Вдовушку», але язик мій мов налився свинцем, а губи склеїлись і висохли. Здається, мовби не я, а хтось інший підняв мої очі, і в ту ж мить вони знову зіткнулись з прямим неприхованим поглядом, повним відвертості і твердої відчайдушної жаги.

— Я знаю, про що ти хочеш запитати, — несподівано звернулась жінка, — чекай... чекай... я не обманула тебе. Ти побачиш свою «Вдовушку», щоб там не було.

Я дивився в її обличчя і не відав, про що вона говорить, чого хоче від мене. Взагалі, що саме сталось? Звідкіля і навіщо взялося? Але поряд з тим, з кожною хвилиною я проймався почуттям, природу якого не міг з'ясувати, котре притягувало, зближало її зі мною, а червоне напівсвітло її кімнати шепотіло мені щось лагідне, інтимне, що змушує, ніби від морозу, здригатися все тіло. Напруження зростало. Тиша і живе світло кімнати продовжували хвилювати. І тут я раптом задихнувся. О, як це було несподівано.

— Дивись! — голосним шепотом мовила вона, скидаючи з себе пальто. І в ту ж мить я побачив, як у червоних сутінках переді мною гойднулись великі жіночі груди. О, як то було несподівано.

— Не ховай очей. Ти чекав не таку «Вдовушку», я знаю... Але, дивись, не соромся.

Вона говорила швидко, схвильовано, і відчувалось, як під великими її грудьми билось таке ж велике гаряче серце.

— Я теж сьогодні «Вдовушка», хоча я втратила не мужчину, у мене їх було не так багато. Справді. Я овдовіла більшим, значимішим. Мене залишило моє мистецтво, зрозумій, яке я любила більше, ніж будь-якого мужчину, а разом з ним — і розум, нормальний глузд. Тепер я втекла з психушки, так-так, в якій знаходжусь вже більше двох тижнів за власним бажанням, і завтра маю повернутись назад. Я здобула волю всього на один день, щоб зайти до музею. Я була певна, що побачу тебе біля неї. Я стежила за тобою раніше. Ти кожного дня ходиш до неї. Чому? Що можна розглядати стільки днів на її простому обличчі, банальній плямі світла? Якоїсь миті її губи скри-

вилились, ніби від гострого болю, а очі звузились, мені здалося, вона посміхнулась.

— Всю себе, горіння душі, думку я присвятила повній свободі, справжній жазі фарб, новому вираженню, яке б бентежило, вражало, стинало з ніг, розривало душу і серце. І що ж? Все, що ти тут бачиш, цілковитий нуль. Але я ще не зовсім втрачена. Ти не розумієш мене. Але ти з тих, я знаю, що здатні розуміти глибинне й по-справжньому хворіти мистецтвом. Але чому саме «Вдовушка»? Скажи мені, чому? Чому біля неї стоять зачарованими вже кілька поколінь? Чому я бачу їх вражені очі? Чому ти йдеш тільки до неї і кохаєш тільки її? Не ховай очей. І не думай тепер про неї. Адже тобі хочеться бачити моє тіло. Воно й справді приємне і зрозуміле. Що ж, будемо реалістами, але глибокими, до самого дна. Будемо реалістами, але на вістрі його апогею. Чим далі вона говорила, тим складнішою ставала її мова. Я бачив, як плакали її очі, і було в них щось від божевілля. Вона стояла переді мною зовсім без одягу, і в темряві на обличчя її скочувались сльози.

— Я розумію, тобі зараз важко стримувати себе, — продовжувала вона з тією ж пристрас-тю, — не протився собі, роби, що тобі хочеться... Все, що захочеш... І не намагайся зрозуміти, навіщо я це роблю. Я сама того не відаю, але то вже не я, то моя тваринна суть, то все, що залишилось від мене. Роздягайся і ні про що не думай. Вона рушила до мене.

— Адже тобі не хочеться йти сьогодні додому?

— Ні, не хочеться, — тремтячим голосом відповів я. Мені справді не хотілося йти у свою кімна-

ту, пропахлу цвіллю й нафталіном, і слухати обридливу мелодію старого житла старої власниці. У шибу продовжував сипати дощ, а в кімнаті було тихо і затишно. Біля мене вперше так близько було жіноче тіло, яке ніяк не приховувало себе.

«Хто вона? Чому саме я? Ні, вона не повія, це безсумнівно. Хвора? Так. Але вона сама про те сказала, значить контролює себе. Хто вона?»

Хто?» — продовжували снувати в моїй голові запитання, але вони не були вже настільки важливими для мене. Я відчував, що поволі вони втрачали свою актуальність і мені вже було однаково хто вона. Чому? Навіщо? Мені хотілось її, її жіночого тіла, і все навколишнє було відсутнє, сховане багряним туманом.

— Лишайся, іншого дня не буде, — знову почувся її тихий, лагідний голос, і я відчув, як на мої плечі лягли її ніжні руки.

— Хай торжествує реалізм! Хай то буде і моя епоха відродження. Здається, вперше за сьогодні посміхнулись її очі, великі, темні. Пахло фарбами, свіжою постіллю і ще чимось неповторним, але, здавалось, таким знайомим, рідним, теплим, найближчим на світі. Пахло тілом, губами, коханням. Пахло вперше. А за вікном стогнав вітер і сипав дощ, і в кімнаті було затишно, і поряд на ліжку, під химерною стінкою з багетом, лежали два стомлених тіла.

— Тобі було приємно? — запитала вона.

— Так, як ніколи!

— Тобі вперше було так приємно?

— Так! І як ніколи!

Я дивився у темну стелю, що здавалась нічним небом, і сам я ніби розпластався на його ватяних

хмарах, і було то все незвичайно, несподівано. Кінчики тонких жіночих пальців лагідно ніжились у моєму волоссі.

— Хочеш, лишайся. Хочеш, лишайся тут назавжди.

— Справді, мені б хотілося залишитись тут назавжди.

— Ти не жалкуєш, що прийшов сюди? І тобі більш не хочеться «Вдовушки»?

— Тепер мені хочеться тільки тебе і більше нікого.

— Ти обіцяєш мені, що більше не будеш ходити до музею?

— Обіцяю.

Вона втихла на мить. І раптом несподівано, якимось дико, нервово розсміялась. І в сміхові тому чулось чи то торжество здобутої перемоги, чи то відчай якоїсь тяжкої поразки. Пам'ятаю, мені стало не по собі від того сміху і я знову відчув якусь внутрішню насторогу. В кімнаті запала мовчанка. Ми довго лежали не рухаючись, не розмовляючи. І раптом мені здалось... Я поглянув на неї і знову побачив на її очах сльози. Вона рвучко звелась на руки.

— А тепер одягайся! Одягайся! Мені тепер ніколи...

Ніколи... Мені треба йти, — рішуче несподівано різко і навіть грубо заговорила вона.

— Як же? — розгубився я.

— Ніколи, ніколи. Завтра... Завтра, якщо захочеш, я буду чекати тебе. Зараз мені необхідно... Необхідно це здійснити... Так, мені будь-що треба здійснити її.

Нарешті... Тепер я знаю! Знаю! — продовжувала вона, мов у забутті, і я бачив у червоній пітьмі її несамовиті очі. На якусь мить вона ніби повернулася до пам'яті і якось тихо, тихо й лагідно усмінулася до мене.

— Не ображайся, але тепер мені необхідно залишитись одній. Іди, одягайся. Іди скоріше, скоріше! — заговорила вона з надривом, і очі її знову налились непевним вогнем, а обличчя скривила тяжка нервова гримаса. Вона майже випхала мене з кімнати, замкнувши за собою двері. Скоро я опинився на вулиці і був чимало спантелечений. Я підняв голову. Вікно на самій верхівці сірого будинку жевріло тьмяно-червоним світлом. Я поглянув на годинник. До світанку лишалось не так вже й багато. Турбувати в такий час Розу Ісаківну було б більш ніж нерозумно. З-під лави викотився темний клубок, блиснув на мене зеленкуватими очима і нявкнув. Я підняв комір і рушив нічним містом.

Наступного дня після занять я без особливих труднощів відшукав сірий будинок. Тепер, при денному світлі, було видно, що дах будинку був буро-червоний, вкритий фігурною черепицею. Я піднявся на останній поверх і подзвонив у двері. У мене був піднесений настрій. Я передчував радість. Мені було всього неповних вісімнадцять. Проте ще згодом я стояв на вулиці біля під'їзду. В квартирі нікого не було. А може мені просто не захотіли відчинити.

Я приходив сюди ще того вечора, наступного дня, але дверей ніхто не відчиняв.

Минуло кілька днів. Я не заходив до сірого будинку, але щось дуже й нестримне тягло мене

до нього. І от одного разу, коли я знову стояв біля дверей її квартири вже без особливої надії і хотів було повернути назад, рипнули й відчинились двері напроти. В порозі стояла якась старушенція, схожа на степового ховрашка, коли той стає на задні лапки.

— Вам що? — запитала вона хрипко.

— Мені.., я прийшов...

І тільки тут я збагнув, що навіть не знаю її імені.

— Я до художниці. — Старушенція здивовано обдивилась мене.

— А ви що, хіба не знаєте?

Вона дивилась на мене, ніби в чомусь хотіла пересвідчитись.

— Що саме? — запитав я.

— Каті немає більше. Вона в лікарні була... Ви правда нічого не знаєте?

— Правда? Та що там?

— Вона зарізала себе. Там у лікарні, вночі, як усі спали. Вранці кинулись, а з неї вся кров вийшла... Сама себе... При ній записку знайшли, щоб там то й там поховали, біля батька. Вони всі художниками були. Місця там біля них не лишилось, то її спалили... Коробочка така невеличка, а в ній попіл. Щоб умістилась. Я слухав стару, і мені здавалось, що я марю, що все те відбувається у страшному сні, від якого хотілось негайно прокинутись. Але старушенція продовжувала говорити і була абсолютно реальною.

— А ви хто їй будете?

Ледь почув я запитання, яке стара, очевидно, повторювала вже вдруге.

— Я? Я знайомий... Я їй картину замовляв, — навіщось збрехав я і, здається, почервонів.

— У мене ключ є, — байдуже мовила старушенція, — хочете, я відімкну, подивитесь? Може й знайдеться ваша картина. Тепер вони всі нічії. Кому вони треба?

Я стенов плечима, бо справді не знав, слід мені заходити туди чи ні.

— Ходімо, — з охотою запросила стара, витягуючи десь із-за пазухи ключі, — тиждень тому заходить до мене вранці, каже, хай у вас будуть і все. А брати там, крім картин, нічого. А куди тепер? Вони ж нікому не треба, — бурмотіла вона, — а за ключем ніхто не йде... Повинна ж чи міліція, чи якась власть... А ми не свого нічого брати не будемо, правда ж?

Стара відчинила двері. Як і тоді, в кімнаті пахло фарбами. Все було на своїх місцях. Навіть ковдра на ліжку, як і того вечора, була недбало зім'ята і сповзла на підлогу. В тихому покої висіли її чудні картини з червоними очима, що, здавалось тепер, потупили свій дивний погляд. Невже це дійсно було? Невже зі мною? І раптом я побачив, мороз побіг у мене по спині. Ми зустрілись поглядами очі в очі. З раніше білого полотна, що було натягнуте на дерев'яну конструкцію, закуте, облутане, з якихось різнобарвних штрихів, безладних смужок, вірьовок, колючого дроту, ланцюгів на мене дивилось величезне око, скорчене в тяжкій гримасі. Жахливим було те око. І мені враз побачився той вечір і її скривлене в такій же хворобливо-нервовій гримасі бліде обличчя. Страшне, неприродне й огидливе око дивилось тепер на мене її очима, і була в ньому

чи то дика усмішка, чи то гнів, чи то неосяжна безкрая туга й пустка.

Тепер мені здавалось, що з темних стін, з кожної картини піднялись і втупились в мене їхні криваво-червоні очі. На якусь мить у мене запаморочилась голова, і я похитнувся.

— Ну, що, знайшли? — почув я хрипкий насто-рожений голос.

— Що? — не зрозумів я.

— Ну, картину свою?

— А... Ні, ні-ні, — рішуче відповів я, — її тут немає...

Скажіть, а як її прізвище? Якби я захотів знайти її могилу...

— Катю? Капкови вони, батька її так звали, це точно, а в Каті вже інше було. І не скажу вам.

— Капкови? — здивувався я. — Як же? Як же Капкови?

— Капкови, а що? — теж здивувалась старушен-ція.

— Ні, нічого... Вибачте, що потурбував вас. Мені час іти.

— Нічого-нічого, — відмовила стара, — нема за що. Ходіть з богом. Жаль, що картину вашу не знайшли. Ми попрощались. Коли я вийшов на вулицю, в обличчя мені війнуло свіже вечорове повітря з першим у цьому році морозом. Я брів вулицею, і під моїми черевиками тріскала і лама-лась щойно народжена тоненька і квола крижана кірка дрібних калюж. Я звернув за ріг. І тільки згодом зрозумів, куди тепер ішов. Переді мною були східці музею. Я прочинив двері і зайшов. Як і раніше, чисте, прозоре обличчя знову освітлю-вало того дня мої очі. Але було тепер у ньому

дещо нове, незнайоме, що робило новим і незнайомим моє відчуття, незрозумілим і невизначеним, здавалось, майже не реальним, а набутих у давно почутому сні чужого життя, що з роками, тепер я знаю, забуватиметься, відходитиме у небуття, лишаючи, проте, вічний прихований смуток і незбагненну тугу.

Віллі та Генрі

Історію, що свого часу так зворушила мене, розповіла моя бабуся більше ніж сорок років тому, сидячи на лавці в старому саду біля невеличкого горбика, що поріс травою і майже зрівнявся з землею. Давно немає моєї бабусі і тепер на цій же лавці в тому ж саду я переказую цю історію своїй малій онуці.

Сталося все в далекому 1941 році, коли фашистська Німеччина окупувала Україну. Тоді моїй бабці було не більше п'яти років, і вона вперше дізналася, що фашисти — це теж люди.

Бабці неабияк поталанило з народженням. Вона з'явилась на світ з блакитними очима та світлим волоссям. Усвідомила ж вона це, коли до хати, де вона жила з мамою та старшою сестричкою, увійшли перші німецькі солдати. Помітивши світлу дівчинку, один із них посміхнувся і простяг їй німецький шоколад, не звернувши уваги на її чорняву сестричку. Власне, як і не звертав надалі, пригощаючи німецькими галетами та іншими небаченими солодощами лише світлу дівчинку.

Солдати прожили в їхній хаті кілька днів. Потім після них приходили інші, і ті інші теж ставились до світловолосої дівчинки з особливою прихильністю. Вранці солдати їхали воювати, туди, звідки долинали громові розкати, увечері ж

поверталися в село. З кожним днем розкати грому ставали все тихішими, і якось одного ранку солдати поїхали і більше не повернулись. Тоді на їх місце поселився німецький офіцер зі своїм денщиком. Офіцера звали Генрі, денщика — Віллі. З ними була собака на ім'я Веста. Завданням офіцера, що лишався на селі, було контролювати зайняту німецькими військами територію. Як згодом з'ясувалося, офіцер був справжнім німецьким бароном, належав до старовинного аристократичного роду і на батьківщині в Німеччині мав власний замок. Тому провінційний устрій життя сестричок та їхньої мами для Генрі виявився не зовсім зручним. Особливих труднощів йому додавали деякі повсякденні людські потреби. Харчувався він, як правило, біля столу за допомогою приборів, які кожного разу діставав зі шкіряного футляра Віллі. Прибори були з чистого срібла і на кожному стояв вензель старовинного роду, до якого належав Генрі. Для Вести також була своя мідна мисочка.

У чому ж саме відчував труднощі шляхетний німецький барон? Як і всякий німець він досить педантично ставився до правил особистої гігієни, і на відміну від Вести, якій було все одно де справляти свою природну потребу, для нащадка старовинного роду це створювало суттєву проблему. Словом, надвірний бабусин туалет йому категорично не підходив. Вихід зі становища вони знайшли разом з Віллі, так як у відомій процедурі денщик брав особливу й безпосередню участь. Віллі був скромним, небагатослівним, мав стрункий стан, красиве обличчя та гарні манери. Справжній же потомок німецьких

баронів поряд з денщиком виглядав незграбним та вайлуватим. Між тим, це не заважало йому триматись, як і належить справжньому аристократу. Спочатку мамі сестричок було наказано прибрати в сараї та вибілити стіни. Подальшу підготовку щодо влаштування туалетної кімнати здійснював Віллі, і згодом вона була придатна для користування. Кожного разу, коли денщик брав маленького віничка та миску з зігрітою водою і йшов за Генрі до сарая, він ловив на собі дещо здивовані погляди жінки та її доньок, і на відміну від барона, обличчя Віллі ніяквилло. Допитливі сестрички не могли стриматись, щоб не задовольнити своєї цікавості. Для цього в розсохлих дверях сарая існувала таємна щілина. Те, що побачили дівчатка, виглядало наступним чином. Спочатку потомок німецьких баронів скидав штани і сідав на обладнану Віллі нехитру конструкцію, що складалася зі звичайного відра та дерев'яного сидіння з отвором посередині. Саме ж сидіння було сумлінно завернуте у м'яку тканину. Віллі стояв поряд з маленьким віничком та мискою з водою і терпеливо чекав. Коли ж барон закінчував першу частину процедури, починалась наступна, до якої приєднувався його денщик, по суті стаючи її головною дійовою особою. Генрі без найменшої долі ніяковості підставляв денщикові свій оголений аристократичний зад, і Віллі за допомогою води та віника доводив його до належного стану. Дівчатка хоч і розуміли зміст самої процедури, разом з тим, ніяк не могли до кінця усвідомити, чому все відбувалося саме так. Адже дядя Генрі був давно не дитиною. Навіть самі вони давно забули, коли

в подібній ситуації їм допомагала мама. Згодом двері сарая відчинялись і на подвір'я виходив офіцер. Він вдоволено дивився на сонце і приємно жмурився. За ним з відром виходив Віллі, і з опущеними очима зникав за сараєм. Цілими днями Віллі займався лише тим, що повсякчас опікував барона, а у вільний від опіки час тренував Весту. Сам барон чомусь мало надавав уваги своїй собаці, натомість більше часу віддаючи читанню книг і вправам з пістолетом. Можливо, те, що йому не доводилось робити на передовій військових дій, він компенсував у відносно мирному житті. Інколи в гості до Генрі заходив інший офіцер, приводячи з собою величезного чорного пса. Пес бавився з Вестою і було видно, що вони давні друзі. А згодом в середині літа у Вести з'явилися цуценята, два хлопчики і дівчинка. Інколи Віллі дозволяв сестричкам брати їх на руки. Проте це було нечасто, тому що барон забороняв псувати собак. Адже на відміну від дівчаток вони були породистими.

Генрі та Віллі прожили в хаті кілька місяців. Вже давно не було чути громових розкатів. Війна відійшла десь подалі. В житті офіцера мало що змінилося. Він як і раніше читав книги та стріляв з пістолета. Слід віддати належне, в останньому він явно прогресував. Віллі малював шматком вугілля на білій стіні різноманітні цілі, а Генрі, розвалившись на стільці, стріляв у них з пістолета. Кожного разу після стрілянини, мамі дівчаток наказувалось забілювати стіну, щоб наступного дня офіцер знову мав можливість продовжити свої вправи. Напевно, щоб урізноманітнити заняття та ускладнити завдання, чи то загострити

відчуття, одного разу, коли мама дівчаток забілила стіну, Генрі наказав жінці залишитись. Він підійшов до неї і, здвинувши брови, несподівано вигукнув:

— Партизан! Росстрелять!

Налякана жінка завмерла біля стіни і ясно зрозуміла, що це кінець. Тримаючи її на мушці, Генрі позадкував до стільця і, присівши на нього, довго цілився. Віллі тримав на повідку вівчарку. Відтоді, як у Вести з'явилися цуценята, вона стала неспокоїною, а стрілянина хазяїна завжди дратувала її, і вона починала скавуліти та гавкати. Сестрички забились під ганок і звідти сліdkували за тим, що відбувається. Їх мама заплющила очі. Пролунав постріл. За ним наступний. Жінка залишалась стояти. Кулі влучали навколо неї в білу стіну, лишаючи в глині сірі вирви. Генрі випустив всю обойму. Обстрілявши живу ціль навколо, він із захопленням розсміявся.

— Партизан! Росстрел! — вигукував він, не перестаючи голосно сміятися. Нервово гавкала Веста і Віллі ніяк не міг її заспокоїти. Генрі підійшов до переляканої в смерть жінки і привітно посміхнувся.

— Шютка... Шютка... Век... Век-век...

На тремтячих ногах жінка відійшла від стіни.

Генрі продовжував веселитися, тепер щось наспівуючи. Нахилившись, він підняв з землі шматок вугілля і намалював всередині силуету, що залишили кулі, велике серце. Повернувшись до стільця, він перезарядив пістолет і прицілився. Кілька куль влучили в серце. Генрі раптом перестав посміхатись, посерйознішав і задумався. Якоїсь миті він відчув на собі погляд. Біля ганку

стояла мати, до якої притислися двоє дівчаток. Здвигнувши брови, офіцер пригрозив їм пальцем.

— Ну-ну-ну... Пух-пух!

Сестрички ще більше притислись до своєї мами.

Генрі знову розсміявся. Віллі дивився на дівчаток, гладячи Весту. Собака трохи заспокоїлась, перестала гавкати і лише тихо скавуліла.

— Кушать-кушать... — посміхаючись, звернувся Генрі до жінки. — Кушать, давай-давай...

Здається, нарешті отямившись, мама дівчаток схопила доньок за руки і подалася до хати.

Напевно, нова розвага прийшла до Генрі до смаку. Увечері він наказав забілити пошкоджену стіну, а зранку після сніданку все повторилося.

День видався вітряним і прохолодним. Генрі сидів на стільці неподалік сарая і неквапливо закладав в обойму патрони.

Відчинились двері і до хати зайшов Віллі. Обличчя його було сумним. Хазяйка возилась біля плити, дівчатка гралися ляльками, сплетеними зі старих віхтів. Віллі довго дивився на жінку, і очі його виражали ніяковість. Він мовчки вказав їй на двері.

Коли мама сестричок знову стояла біля стіни, Віллі звично взяв Весту на поводок. Передчуваючи чергову стрілянину, вівчарка помітно нервувала, а після першого пострілу почала гавкати. Намагаючись заспокоїти собаку, Віллі гладив її по холці. Веста ж, то тривожно скавуліла, то настожено гарчала. Схоже, така поведінка собаки та сльози на переляканому обличчі живої мішені ще більше заводили офіцера, посилюючи гостроту його відчуттів, і він ще завзятіше захоплював-

ся новизною своїх несподіваних фантазій. Вистріливши обойму, барон піднявся зі стільця. Прислухаючись до далеких розкатів грому, він задумливо дивився вдаль. Чи то насправді гримів грім, чи то долинав гуркіт канонади війни, що знову поверталася. Генрі поглянув на жінку, потім перевів погляд до ганку, де стояли дві сестрички. Всі мовчали, прислухаючись до далекого грому. Генрі знову поглянув на жінку і різко махнув рукою.

— Век! — скомандував він.

Жінка відійшла від стіни і до неї тут же кинулися дівчатка. Вона взяла їх за руки і попрямувала до хати. Проте голос офіцера зупинив її. Генрі наблизився майже впритул і став розглядати дівчаток, так ніби вперше бачив їх. Він про щось напружено думав. Потім, погладивши по голові світленьку дівчинку, перевів погляд на її шестирічну русяву сестричку і теж погладив її. Віллі, що вже зібрався відпустити Весту, тепер напружено стежив за офіцером. Мама дівчаток теж дивилась на Генрі та чомусь все дужче стискала руки сестричок. Провівши ще раз по темному волоссю дівчинки, офіцер взяв її за руку.

— Ком... — сказав він привітно. Мама не відпустила руки доньки, а натомість чимдуж стисла її.

— Ком-ком... — рішуче промовив Генрі, тягнувши дівчинку за собою.

— Навіщо вам? — тремтячим голосом запитала жінка.

— Ком! — ще суворіше скомандував Генрі, стискаючи руку дівчинки. Мама зробила спробу звільнити руку доньки, в якій на очах виступили сльози, однак Генрі грубо відштовхнув її.

— Віллі! — голосно скомандував він.

Віллі, що стежив за ними, здається, був в нерішучості.

— Віллі! — роздратовано вигукнув Генрі.

Денщик прив'язав Весту до дерева і покірно підійшов до офіцера.

— Век! — скомандував той, киваючи на жінку. Віллі силою роз'єднав руки мами та доньки.

Генрі задоволено посміхнувся, знову погладив дівчинку по голові і повів її за собою. Вони зупинились біля сарая, де на білій стіні, вибитий кулями, вгадувався силует мами. Офіцер витяг цукерку, простяг її дівчинці і поставив її на місце, де попередньо стояла її мама. Дівчинка дивилась на цукерку крізь сльози і не знала як бути. Заскавуліла, а потім тихо загарчала Веста. Генрі сів на стілець і почав заряджати пістолет. Віллі повернувся до Вести, звично стримуючи її. Жінка відчайдушно притисла до себе біляву доньку. Її старша на рік темноволоса сестричка, що тепер безпомічно стояла біля стіни, ніяково поглядала то на цукерку, то на маму з сестричкою і тихо схлипувала, щоб не гнівати дядю Генрі. Офіцер зарядив пістолет і піднявся зі стільця. Запала напружена тиша. Порив вітру, зашурхотівши солом'яною стріхою сарая, увірвався в густий кущ бузку і там насторожено стих. Саме тієї миті ніхто не помітив, як Віллі розстебнув нашійник і тихо віддав команду. Це був ніби постріл. Зірвавшись з місця, вівчарка стрімко злетіла над землею. Її кидок був влучним і нищівним. Гострі клики мертвою хваткою впились в шию хазяїна. Собака та її жертва повалились на землю і так лежали, доки тіло Генрі не перестало пручатися. Віллі

стояв над ними і дивився, як зелена трава повільно фарбується в червоне. Кров, що витікала з горла барона, поступово слабшала. Тіло Генрі ще ледь здригалося і, зрештою, втихло. Якийсь час Віллі лишався незворушним і лише згодом віддав команду. Веста відпустила ший хазяїна і, висунувши закривавленого язика, дивилась на Віллі. Скоріш, підкоряючись звичці, Віллі погладив її по спині, і вона завиляла хвостом. Прикриваючи рукою рот, ніби стримуючи крик, нерухомо стояла жінка. Ще не зовсім усвідомлюючи, що сталося, мовчки дивились сестрички. Віллі підняв очі на дівчинку біля стіни, потім перевів погляд на її маму. Мовби залякла, вона, як і раніше, стискала рукою рота. Потім ніби схаменувшись, миттю схопила обох доньок і кинулась з ними до хати. Мовчазний Віллі стояв над нерухомим тілом барона. З розірваного горла ще продовжувала сочитися кров. Здавалось, денщик тепер про щось думав, чи намагався пригадати. Потім він перевів погляд на Весту. Як і до цього, вона віддано дивилась на нього. Віллі розглядав її очі, ніби намагався тепер запам'ятати їх саме такими. Потім нахилився до Генрі, розтиснув його мертві пальці, і взяв пістолет. Собака дивилась на спрямований в неї ствол з цікавістю. Очі Віллі наповнились слізьми. Він натиснув на курок.

Нещасний випадок, що стався з німецьким офіцером, не викликав підозри. Коли Віллі від'їжджав на батьківщину, забираючи тіло Генрі, він прихопив з собою одного з цуценят — маленьку дівчинку. Двох хлопчиків він залишив сестричкам. Весту поховали в саду, де й до цього часу є невеличкий горбик, що поріс травою.

Історія одного похорону

*М*арфа померла в сільській лікарні в четвер, коли на землю опускалися сутінки і навпроти в хатах уже засвітили вікна. Усього якихось шість днів вона не дожила до своїх сімдесяти восьми. Здавалося, у такому віці померати не так уже й прикро, скоріше, так і належить відходити людям. Хоча, коли ти самотній, а Марфа була якраз такою, смерть сприймається з жалем, а душу пробирає якийсь тяжкий смуток. Інша річ, коли помирає хтось сімейний. Тут біля нього і рідних, і друзів, і стільки турботи, розгубленої метушні, здається кожен ладен віддати все, що має. У такому доброзичливому оточенні й померати не тяжко. У всякому разі Марфі дуже хотілось померти саме так. Вона давно була готова залишити цей світ, і, оскільки попереду, крім смерті, її більше нічого особливо не чекало, Марфа думала про останній день, як про щось хороше, спокійне й блага. Їй чомусь завжди уявлявся теплий сонячний день. Її хата вибілена білим, як молоко, вапном, укритий свіжою, злегка підпеченою сонцем соломкою дах, біля ганку в пилюці хлюпочуться горобці, вона лежить у світлій труні з білою гаптованою мережкою по краях, на ній таке ж накрохмалене вбрання, а навкруг багато-багато людей, зійшлося

майже все село і у всіх у них на очах сльози. Але що вдієш — кому як на роду написано. А на роду у Марфи було написано інше. Вона була стара і самотня й померла не теплого літнього ранку, а ввечері наприкінці осені. Щоправда, коли Марфу наступного дня перевезли до її хати, ранок усе ж таки видався сонячним і в ці холодні листопадові часи був відносно теплий. Отож, Марфина мрія майже збувалась і їй не було чого особливо скаржитись на долю.

Формальним і фінансовим організатором Марфиних похоронів був якийсь далекий родич, що приїхав з міста, він же був єдиним спадкоємцем. І хоча йому, як кажуть, сам бог велів, фактично заправляла всім Марфина сусідка, ще досить молода, здорова жінка років п'ятдесяти. Вона й вибілила в хаті і замела підлогу, витерла вікна і тепер маленька, завжди темна й брудна Марфина кімнатка стала справжньою світлицею. Ще Зінька, так звали сусідку, випрала старий Марфин рушник, що огортав ікону і пилюжився від царя Хмеля, принесла з дому барвистий ситцевий відріз та завісила ним невелике дзеркало, вмуроване в стіну.

— Хоч люди зможуть зайти, — говорила Зінька, — та не осудять.

Втім, про яких людей вона говорила, хтозна. Ще за життя Марфи стінам її хати, окрім своєї господині, бачити більше нікого не доводилось. Хата стояла на самому краю села, і за її вікнами вже починались поля та чорний ліс. Лише з одного боку Марфа мала сусідку, яка й крутилася тепер більше всіх. Спочатку Зінці допомагав її чоловік Василь, але згодом і він кудись зник.

Домовину з Марфою поставили на лаву головою до кутка з іконою. Чорна сувора труна була якась довга й широка, явно завелика для покійниці, і від Марфиних ніг до краю труни лишалось ще досить зайвого місця.

Марфа лежала одягнена в квітчасте Зінчине плаття зі спокійним виразом обличчя і ніби спала. Біля неї, склавши руки на колінах, сиділа Зінька і ще дві баби. Люду було небагато. І хоча в очах їх було сухо, все ж Марфі не було тепер самотньо, усе ж серед людей. До того ж, Марфа добре знала їх. Ліворуч, на лаві, з примруженим оком, — то баба Сивачка. Око вона пошкодила ще в молодості в якійсь непевній історії з циганами. А біля неї, ближче до вікна, — то Крячунка. Ця жодних похоронів не минає. Ну, а Зінька, ой, Зінька... Скільки вона поробила для неї. У плаття своє одягала, хату — так і не впізнати. Така світла й простора, мабуть, коли жила, такою ніколи не була. І сама прийшла, не поцуралась, хоч і злюща ж вона, скільки разів кричала зі свого городу, що Марфа ледача та прикидається німічною, а останній раз так розходилась, що помреш, кричала, так і не помию, не прийду, що так нечупарою і в могилу закопають, а тепер, бачиш, прийшла, і порядок у хаті навела. Хоч і сьогодні була, як завжди, чимсь невдоволена і все щось бурчала собі під ніс. Проте Марфа ніколи особливо не сердилась на лайливу Зіньку і не тримала зла на неї. Не сердилась і тепер.

— Бачиш, яку бабі хату зробили, — криво усміхаючись та киваючи на труну, говорила Зінька, — жила в гіршій. Тепер у новій буде, ач, яка простора, хай баба ще спасибі скаже...

— Аякже, аякже, що не кажи, все як полагається, ні Бог, ні люди не осудять, — погоджувалися з нею дві баби. І дійсно. Марфі не було чого кривити душею, все сталося майже так, як вона мріяла, і мертве тіло її в просторій домовині лежало тепер спокійно, нерухомо, відпочиваючи від земних турбот. Воно ніби було цілком задоволене всім розвитком своїх похоронів, анітрохи не беручи до уваги звичне Зіньчине бурчання, яка зараз лаяла лікарів за те, що ті не вирівняли Марфі ліву ногу, коли ще її тіло не залякло, і тепер ногу хтозна-як і вкладати. Самій же Марфі було зовсім байдуже, як лежать її ноги, головне, що на її похорони прийшли люди. Останні роки життя до неї майже ніхто не заглядав, і їй не було до кого промовити слова. Марфа навіть точно не знала, хто її відправив до лікарні, швидше всього, Зінька. Вона остання бачила, як Марфа упала в себе на городі, уперше знепритомнівши. Спочатку Зінька довго лаялась, кричала, що прикидається, ледащо, але, побачивши, що Марфа лежить не на жарт, схаменулась та повернула стару до тями. Вдруге ж Марфа отямилась лише в лікарні. Тепер усе було позаду: всі прикрощі та незгоди, всі фізичні й душевні болі, був безмежний і безмірний спокій. Ніщо не тривожило Марфу. З вікна на неї падало сонячне проміння і здавалось, що обличчя покійниці від цього усміхалось. За вікном по дворі шастав далекий родич, розглядаючи хату, двір, город, щось прикидаючи, замислюючись, щось виміряв кроками, час від часу потягуючи цигарку. Але до цього Марфі не було ніякого діла. Усе, що діялось навколо неї, не хвилювало й не чіпало її. Звівшись із лави, Зінь-

ка хотіла запалити лампадку біля ікони, але, зазирнувши туди, виявила, що там немає ні краплі оливи, а все дно забите дохлими мухами та брудом. Вона знову вилаялась і, згадавши недобрим словом покійницю, вийшла з хати. Але й тепер Марфа не образилась на свою сусідку. За Зіньчиною зовнішньою грубістю ховалось щось добре, людське. Марфа відчувала це і завжди вибачала їй. Інколи, коли була ще жива, навіть любила Зіньку. Вона була єдина, хто говорив до Марфи, правда, хоч і не завжди добрі слова чула Марфа від Зіньки, але все ж таки. Та й звідки їм узятись, тим добрим словам, коли Василь, чоловік Зіньчин, п'яниця, а дітей п'ятеро. От і тепер кудись подівся, а вона сама.

Зінька принесла з дому оливи, налила в лампадку і запалила.

Тьмяним нерухомим світлом світилась вона. Дві баби, що сиділи на лаві, склали, як і Марфа, під грудьми руки, від хатньої тиші та теплих сонячних променів, що стелились тугим снопом від вікна до дверей, ніби змовившись, задрімали.

Годині о четвертій під хатою загуркотіла і стихла колгоспна вантажівка. У вікно було видно, як до далекого родича підійшов водій, усім своїм виглядом демонструючи, що дорожить кожною хвилиною.

З хати Марфу виносили четверо: Зінька, далекий родич, водій та його син-підліток. Зінька з родичем тримала домовину ззаду, а водій із сином спереду. Підштовхуючи домовину колінами, вони з тяжким кректанням висадили її один кінець на кузов, далі, упершись руками, просунули далі. Після того видерлась на кузов Зінька.

Вона сама підтягла покійницю ближче до середини кузова і поправила Марфі голову, що сповзла з подушки. Водій підняв борти. Дві баби, що стояли під ворітьми, нарешті заплакали, вантажівка рушила.

Від воріт на кладовище до визначеного місця поховання Марфу знову несли четверо. Рухались із зупинками, щоб передихнути. Хоча Марфа була мала й суха, її майже в півтора рази більша, ніж потрібно, домовина важила чимало.

Тим часом, небо над кладовищем насупилось, і сонце зникло за однією з сірих хмар. Десять із заходу подув прохолодний вітерець, і на кладовищі зашуміли кущі бузку.

— Ще трохи, — засапано говорив родич, — он за тим кущем.

Сяк-так, з тяжким частим сопінням, похоронна процесія дісталася до потрібного куща, за яким мала бути яма. Але ями не було. Лишень чорніла неглибока, приблизно на два-три заступи, прямокутна котловина, а біля неї в купі рудої землі стирчали дві лопати. Навкруг не було ні душі.

— Що це?! Що таке? Де ж ті паразити? — в розпачі скрикнув оторопілий родич, я ж їм гроші дав на завдаток.

Водій у хід подій вникати не став. Узявши від родича, що йому належало, він разом із сином пішов до вантажівки. Родич та Зінька залишилися стояти біля недовиритої ями. Обое були в розпачі і не зразу вчули, як засигналила машина. Зінька перша зрозуміла, у чому справа, і кинулась на клич. За кілька хвилин вона повернулась, несучи

на собі віко від домовини, з-під якого чулося грубе бурчання.

— Я тільки на два дні відпросився з роботи, — невідомо до кого говорив родич, — завтра кінець місяця, звіт...

Зінька, продовжуючи бурчати, скинула віко на землю. Родич повернувся до Зіньки, і обличчя його було таке розпачливе, ніби в нього помер хтось із близьких. Зіньці стало недобре від його кислої міни. Вона не терпіла безпорадних мужчин, і це дратувало її.

— Я тут ночувати не збираюся, — тяжко дихаючи, промовила Зінька, — все, що могла, допомогла, у мене вдома діти. Чекайте самі ваших дурисвітів. Баба вам родичка, а не мені.

З цими словами Зінька демонстративно повернулася до родича спиною і пішла геть.

— У мене сьогодні поїзд о дев'ятій вечора, ось квиток, — наздоганяючи Зіньку, благав родич, знову нагадуючи про якийсь звіт. Але Зінька не розуміла і не хотіла розуміти, про що говорить цей чужий чоловік, що зразу не сподобався їй, тим більше, що в неї своїх справ було під зав'язку.

Вже сонце давно вийшло на ту пряму похилу, по якій воно невтримно скочується за горизонт, а до покинутих лопат ніхто не повертався. Поволі на кладовище спустилися сутінки, і на серці в далекого Марфиного родича, що залишився тепер один на один з покійницею, з'явилась якась підступна тривога. Він озирнувся навколо. Вітер шугав по кущах бузку, від чого з усіх боків долинав неприємний шелест, сухо скрипіли акації. Родич поглянув на покійницю. В сутінках облич-

чя її було сірим, як піщана земля, очі запали, брови якось розправились, ніс сплюснувся, наче хто придавив його з боків, підборіддя зібгалося, мов у гумової іграшки, і майже повністю сховалося під верхньою губою.

Родич відвів погляд. Потім знову подивився на Марфине обличчя, і йому на мить здалося, що старече гумове підборіддя ледь затремтіло. Він узяв себе в руки, але тільки на деякий час. Чим далі, на кладовищі ставало все темніше, і далекому Марфиному родичу стало моторошно. Він з майже заплющеними очима взявся за віко, підтягнув його ближче, і, набравши повні легені повітря, не дивлячись на покійницю, накрив домовину. Потім, ступивши кілька кроків від недокопаної могили, прожогом кинувся до виходу.

Скоро на кладовищі стало зовсім темно. Вітер розгулявся уволю, і довкола стали ще протяжніше скрипіти старі акації, наче то стогнали мерці, дочекавшись ночі, аби їх ніхто не вчув. Сухе листя зграйками злітало з дерев та кущів і безладно пурхало в різні боки. Проте в Марфиній домовині було затишно і тихо. Віко прилягло справно, не лишаючи щілин, у які міг задувати вітер, і Марфа тепер не чула і не бачила, що за дощаними стінами її нової обителі гуляла негода. Не бачила вона, що надворі тепер глуха ніч, і не журилась, що залишилась на кладовищі зовсім одна. Втім, Марфа звикла бути сама, і це не могло б її особливо засмутити чи налякати.

Зі старої акації злетів нічний птах і сів на її домовину. Проїшовши вздовж по вікові, підштов-

хуваний вітром, він голосно крикнув і полетів у темінь. Одна з сухих гілок не витримала дужого пориву вітру, відламалась від дерева і впала прямо на Марфину домовину. Глухий стук у стінку не стривожив Марфу, вона лежала, як вклала її Зінька, і ліва нога була, як і раніше, зігнута та стирчала трохи вбік.

Надворі різко похолодніло. Ніби й не було теплого ранку, що видався цього дня. Десь опівночі разом із сухим листям у посивілій порожнечі закружляли перші в цьому році сніжинки. Що далі їх ставало все густіше й густіше і згодом ніч на кладовищі стала зовсім світлою від густого першого снігу. Він сипав щедро, мов у справжню новорічну ніч. У білому вбранні кладовище якось переінакшилось, стало світлим і зовсім не лякало своїми білими горбиками. Вітер згодом вщух, і сніг тепер летів рівніше. Коли вже минуло далеко за північ, до Марфиної домовини хтось підійшов. То був собака. Певно, здичавілий, із тих, що без роду, без племені вештаються по світу. Собака обійшов домовину, витягуючи морду і принюхуючись. Щось зашаруділо в кущах, і він, рвучко прогнувшись у спині, напружив лапи і підібгав під себе хвіст. Озирнувшись, він прислухався. Було тихо. Собака звівся і вирівняв спину. Знову принюхавшись до домовини, він підняв лапу і, випустивши кігті, ударив по вікові. Далі він став на задні лапи і обома передніми затарабанив по домовині. Чорна тканина, що обтягувала домовину, розірвалась, і від неї звис клаптик. Собака схопив його зубами і рвонув убік. Від домовини відірвалась чорна смужка, оголивши свіжотесані дошки. Собака понюхав деревину і знову став

бити кігтями. Потім він опустився на всі чотири лапи і раптом, піднявши до неба морду і витягнувши шию, високо і протяжно завив. Серед нічної тиші в морозному повітрі його виття пролунало так голосно і так несподівано, розкочуючись поміж далеких зір, чужих планет, що навіть сам собака здригнувся від власного голосу. Лиш Марфа, як і досі, залишилась незворушною. Обійшовши ще кілька разів навколо домовини, собака ліг біля неї на землю. Холод пробирав усе відчутніше. Підібгавши під себе лапи, собака скрутився в бублик, сховав морду під хвіст і заплющив очі.

Дві самотності зблизила ніч, дві різні доли тулились під покривалом холодного осіннього неба. Тьмяне місячне світло ледь освічувало їх і, здавалось, крім них нема тепер нікого на всій землі.

До ранку все кладовище вкрилося білим пухким снігом. Так вже було колись давно, за життя Марфи. Прокидаючись в один із схожих на сьогоднішній ранок у своїй хаті, визирнувши у вікно, вона несподівано бачила незвичайний білий сніговий обрус, що вкрив землю, кущі, дерева, криву криницю, розвалений хлів, порожню упродовж багатьох років собачу будку. Тоді невідомо звідки приходила в Марфині думи тяжка й водночас солодка туга, і Марфа не могла збагнути, від чого й навіщо вона приходить до неї з першим снігом. Тепер і Марфина домовина була занесена таким же пухким білим снігом. З одного боку навіяло цілий намет і з-під нього чорніла тільки невелика смужка, схожа на зігнутий

спис. Сніг окутав домовину і утеплів її ніби обклавши ватою. Від цього в ній було так затишно, як, здавалось, ніколи не було Марфі в її старій хаті холодними зимовими ночами. Схід сонця зажеврив якимись зламаними паралельними смугами. Сонячні промені, що бризнули з-за горизонту, наштовхувались на розкидані вздовж обр'ю пошматовані хмари, схожі на чийось велетенську білизну, і на небесному склепінні малювалась незрозуміла химерна картина з темно-рожевих, червоних, сірих та фіолетових барв. Згодом на кладовищі стало зовсім світло. З дерева зірвавсь, певно, останній сухий листок, і, закружлявши в повітрі, повільно опустивсь на землю. І якби тепер хто бачив його, то неодмінно знайшов би щось дивне в тому, що крихітний листок якимось незбагненним чином витримав шалену снігову бурю, втримавшись на гілці, і лише тепер, коли в природі все стихло, знерухомніло, він раптом злетів і, здається, лише за власним бажанням закружляв у застиглому повітрі, несучи в своєму повільному русі якусь дивну заспокоєність, підкреслюючи свою цілковиту непричетність до загальної марноти.

Коли ж сонце піднялося вище і, пробравшись крізь хмари, виповзло на чисту блакить, сніг здригнувся і скоро почав повільно осідати перед його величністю небесним світилом. Навет над Марфиною домовиною схилив свою пишну шапку на один бік, ніби вклоняючись нездоланній силі, і з-під нього на чорне віко стали збігати кволі струмочки, схожі на сльози. Собака вже давно був на ногах і бродив, втягуючи носом повітря. Враз

він насторожився, втупився поглядом у людську постать, що виросла у воротах, і, підібгавши хвоста, подався геть, петляючи між могилами. Кладовищем ішла Зінька. Діставшись до засніженої ями, вона на якусь мить залякла, потім уголос вилаялась і повернула назад.

Згодом до Марфиної домовини вже наближались двоє. Тепер Зінька вела за собою свого чоловіка Василя. Через шию у нього був перекинтий клубок товстого мотуззя, в руках він тримав торбу, з якої стирчав молоток. Обоє мовчки взялися за лопати. Василь поглянув на розпочату яму, далі на дружину. Відчувши на собі його погляд, Зінька відвернулася і рішуче опустила заступ у мокру глинисту землю. Покрутившись трохи і, зрештою, з серцем сплюнувши, Василь і собі зіскочив у розкоп. Минуло досить часу, перш ніж він, упершись обома руками в м'які Зіньчині стегна, випхав її з ями, далі, вхопившись за простягнуту руку, вибрався сам. Зінька подала йому торбу з пригоршнею цвяхів і молотком. Глухі уривчасті удари залунали над кладовищем, зігнавши з сусіднього куща зграйку горобців. Далі Василь і Зінька підтягли домовину до ями і, протягши під неї мотузки, не зупиняючись, не зовсім зграбно, без особливої обережності опустили Марфу в яму. В ту ж мить обом здалось, ніби протяжний глухий подих долинув знизу, і Зінька з Василем презирнулись. Після тривалого оторопіння, певно, відносячи те зітхання одне одному, вони знову взялися за лопати. Ще через якийсь час Василь і Зінька вже підправляли краї могили. А потім, зіпершись на держак, задума-

но дивились на насипаний горбик землі. Навколо, похитуючись, ледве чутно поскрипували акації. Розвіювалось в різні боки довге скуйовджене волосся на Василевій голові, шаруділо довкола опале листя.

— Двері в хаті зовсім прогнили, — важко мовила Зінька, — щоб знав, а то знову завієшся, шукай вітра...

Василь утирав рукавом піт з чола і мовчав.

— Зараз же прийдемо додому, і почнеш лагодить... Зима на носі, а в нас двері не справні... Волочишся цілими днями, усе літо пробайдикував...

І Зінька, тепер вже круто, якось не по-жіночому вилаялась.

Люська

*К*оли ти здійснюєш довгу мандрівку на колесах, перетинаючи кілька країн, подорож перетворюється на нескінченний простір для спогадів. Особливо коли за лобовим склом сльота, а з туману сумно визирають голі дерева в очікуванні зимових холодів. Тоді теж була осінь. Я лікувався в госпіталі міста К. Тепер у міста інша назва, проте початкова буква не змінилась. Поряд з госпіталем за високим залізним парканом починався ліс. Ну як ліс? Так, невеликий масив дерев з протоптаними стежками. В залізному паркані я знайшов лаз, крізь який залишив межі госпіталя. Саме цієї пізньої пори на лісових галявинах інколи можна вполювати осінню сіру рядовку з фіолетовою ніжкою та неповторним смаком з минулого. Запах гриба віддає дитинством, бо пахне дитячим пектусином. І от на одній з галявин я несподівано натрапив зовсім не на гриби. Це було кладовище. Але не справжнє. Тобто справжнє, але не для людей. В могилах лежали їх найближчі друзі, домашні тварини. Кладовище займало досить велику територію і чимось нагадувало останній притулок їх господарів, але в мініатюрі. Саме так в деяких куточках світу створюють зменшені макети видатних споруд чи навіть міст зі

зменшеними Ейфелевими вежами чи пам'ятниками Свободи.

Отож, тут майже все повторювало справжні кладовища з дотриманням соціального статусу похованих і це зразу ж кидалося в очі.

Тоді шлях мені перетнув величезний пантеон, змурований з масивних важких плит дорогого чорного мармуру. На центральній плиті портрет зображував породистого пса, завішеного медалями, під портретом золотими літерами було викарбувано ЛОРД. Ще нижче йшов розлогий текст, який пояснював ставлення до померлого його колишніх господарів. Власне, стандартний набір слів, що складають більшість епітафій на звичайних людських кладовищах. Пам'ятаємо, сумуємо, ніколи не забудемо і тому подібне. Увесь мармуровий комплекс в два ряди скував масивний золочений ланцюг. Тоді мені подумалось, що за життя Лорд напевно мав би сидіти на такому ж золотому ланцюгу, і такий же золотий ланцюг відповідно огортав би шию Лордовго господаря. Подібні вартісні пантеони доводиться бачити на людських кладовищах. Поминальні комплекси, які на думку їхніх власників мали б бути втіленням краси й урочистості. Я вже хотів іти далі, як раптом поруч у зарослях помітив маленьку поржавілу табличку, на якій ще можна було розпізнати напис білою фарбою від руки: «Люська». Обоє собак лежали майже поруч, великий Лорд і Люська. Напевно за життя їх любили однаково, проте можливості віддати померлим останні почасті у їхніх господарів суттєво різнилися. Саме тоді я чомусь уявив, як на день народження чи день смерті до могили Лорда на дорогому позашляховику приїздить

його колишні господарі. Розпивають за упокій собачої душі пляшку дорогого вина, залишаючи на могилі свого улюбленця бутерброди з червоною ікрою та вишукані собачі консерви з червця лосося.

До Люськи, скоріш за все, ніхто не приїздить. Ні на день народження, ні на Різдво, ні на Новий рік. А тому їй, напевно, неабияк хотілося б завітати на свято до свого сусіди, та бодай хоч раз скуштувати дорогих собачих консервів. Однак міцне помешкання великого Лорда було надійно захищене від будь-яких непроханих гостей, де за важкими мармуровими плитами та масивним золотим ланцюгом великому Лорду було спокійно й затишно, як і за його земного життя.

Наталочка

Варка Голичка, що повернулась обіднім автобусом з містечка, розповіла бабі Наталочці, що бачила її сина Івана в районній лікарні, та не встигла розпитати, бо й бачила тільки у вікно.

Наталочка. Справді, трохи дивно для старої баби, але звали її саме так, тому що своїм дрібним виглядом та тихою вдачею на Наталку, або ж Наталю, вона аж ніяк не тягнула. Обділивши Наталочку в зрості, Господь не роздобрився для неї і на щедрю долю. Бідувала ще змолоду так, що й ворогам не побажаєш. У голодному сорок сьомому кинув Наталку її Павло, кинув з трьома діточками на руках, що одне одного менше. Не загинув, не вмер, а так собі кинув та й годі. Двоє, хлопчик і дівчинка не витерпіли голоду та болячок, померли, а вижив тільки один Іван. Ріс одинаком, бо Наталочка так більше ні за кого й не вийшла. Згодом Іван став здоровим ладним хлопцем. Тепер же був солідним чоловіком, жив у районі. Як не матері, то хоч сину доля все ж усміхнулася.

Отож, почувши тривожну звістку від Варки, Наталочка сплеснула в долоні, вирячила очі, та й поспішила до хати. Зібравши на скору руку вузлик, до якого вклала п'ятірко сирих яєць та кілька зелених яблук, вона вмостила вузлик у нову

червону сітку і зв'язала її ще одним вузлом. Потім узяла в кутку свою похідну палицю, з якою ходила в селі на весілля та на похорони, і вийшла з хати.

Вчорашня несподівана відлига вже з ночі змінилась морозом, і сьогодні земля була вкрита слизькою кіркою. Сяк-так перебираючи ногами, Наталочка дісталась автобусної зупинки, де вже було чимало людей. Невдовзі під'їхав маленький «ПАЗик», і стара не зогледілась, як її захопило, стиснуло і внесло до автобуса разом із натовпом. Однак місця, щоб сидіти, вже не дісталось. Тут же, в автобусі, Наталочка помітила, що забула переодягнути стару з виблисками куфайку, в якій поралася по господарству, та то їй не біда, тепер їй було не до того. Вона лиш думала про сина Івана, і думки її були тривожні. Що могло там скоїтись? Скільки пам'ятала Наталочка, ще з дитинства і після, Іван ріс здоровим та ловким, тому й вижив один з трьох. Згадавши померлих дітей, вона звично проковтнула сльозу. З боків стиснули, хтось напер на плечі. Наталочка не могла поворухнутись і бачила навколо себе лише ноги. Уже вкотре намагалася вона витягнути руку з вузлом, що потрапив за спину якогось чоловіка, але старання її були марні, і Наталочка скоро змирилась.

«Чому він не сповістив про хворобу?» — міркувала вона з наростаючою тривогою. Правда, Іван не писав їй листів, але ж тут інше діло. Хіба вже не можна було сповістити? На серці тужавів неспокій.

Певно, надворі стемніло, бо поміж лісом чужих ніг стало темно, як у мішку. «Тепер назад із райцентру лишиться всього один рейс. Та дарма,

встигну, — прикидала Наталочка, — а як і не поспію, переночую в невістки, як не як, а я не чужа їм. Заразом і погостюю... Але що ж то з Ванею? Хіба що погане? Побачити б тільки, чи не страшна та хвороба?»

Наталочка ще раз спробувала витягнути руку з вузликком, але в неї знову нічого не вийшло. Автобус ковзав по слизькій дорозі, і стару разом з натовпом гнуло в різні боки. «Хоч би не аварія!» — кригою бралось під серцем. Тільки вчора в телевізорі бачила вона страшну трагедію — зіткнулось машин догибелі, що аж загородили довжелезний шлях. Не приведи господи, з Ванею таке. Наталочка важко зітхнула. Нарешті «ПАЗик», хитнувшись востаннє, вгамувався, і вона побачила, що ноги, які оточували її з усіх боків, стали рідшати. Ще через якийсь час і сама вона вибралася з автобуса. Від зупинки до лікарні було недалечке: трохи далі по прямій і зразу ж за другим перехрестям. Проте, поки Наталочка подолала слизьку дорогу і ступила на поріг райлікарні, вже помітно стемніло і у вікнах засвічували світло. Біля дверей вона довго шукала очима постілку, щоб витерти ноги, але, не знайшовши, почовгала ногами об замерзлий бетон і несміливо процинила двері, далі ще одні.

У довгому коридорі, біля стіни, за столом з лампою сиділа молода жінка в білому халаті. Боячись ступити на свіжо вимиту чисту підлогу, Наталочка вирішила погукати здалеку.

— Жіночко-дохторша, — звернулась вона до чергової, — а будьте добрі, є тут Іван Буханцевий?

Чергова трохи здивовано оглянула Наталоччин одяг і відповіла, що такий є.

— А скажіть, — тремтяче, схоже, готуючись до плачу, спитала Наталочка. — Що з ним?

— Нічого страшного, — усміхнувшись, відповіла сестра, — поклали вчора з підозрою на апендицит. Зараз покличу.

Молода жінка говорила доброзичливо і ласкаво.

Усміхнувшись старій, вона пішла в кінець коридору. Наталочка стояла біля вікна і пильно вдивлялась туди, де зникла дохторша.

Трохи згодом в кінці коридору з'явився знайомий силует сина. Він ішов рівно, не кульгаючи, руки і ноги були цілими. В Наталочки відлягло від серця, але виступили сльози. Враз схаменувшись, вона поспішно втерла їх шорсткою долоною, Ваня не любив цього.

Ще здаля Наталочці здалося, що Іван ніби чомусь кривиться, а коли син підійшов ближче, вона й справді побачила сердитий погляд і те, як нервово надувались жовна на його широкому вилицюватому обличчі. Наталочка було приготувала руки для обіймів, але, відчувши синів настрій, знітилась, і руки її самі собою повисли.

— Ви що, мене позорить сюди приїхали, — озираючись, упівголоса мовив Іван, — мене тут кожна собака знає. Що це за вузол? Що ви придумали? Чого вам дома не сидиться? Ви подивіться, на кого ви схожі, мокра, задрипана, з цим вузлом, палиця. До чого ця палиця? Завтра весь город буде говорить...

Іван знову нервово озирнувся на стіл із лампою, де сиділа дохторша.

— Слизько, синку, — теж чомусь з острахом поглядаючи на дохторшу, розгублено і теж упів-

голоса відповіла Наталочка, — Я тут ось яєчок... — почала було вона знову, піднімаючи вузол. Але тут же вмовкла, побачивши перед собою Іванові очі.

— У мене тут усе є, — ледь стримуючи себе, прошепотів Іван, — завжди ви лізете, куди вам не слід. Треба вже розуміти, тут вам не село, щоб з вузлами пертися...

Наталочка бачила, як у сина дивно тремтіла щока, і вона чогось злякалась тієї миті.

— Зараз же їдьте додому і не приїжджайте більше. Я до вас сам приїду.

На цьому все й скінчилось. Стара відчула, що й справді з'явилась тут недоречно, а тільки завдала клопоту. Мовчки, щоб не хвилювати більше сина, вона рушила до дверей.

— Здоров'я то ваше як? — раптом почула вона за спиною невпевнений голос і, стрепенувшись, повернулась до сина. Але тільки і встигла, що розкрити рот.

— Ідіть, ідіть, мамо. Не зупиняйтесь. На автобус запізнитесь. Більше рейсу не буде. Ідіть, ідіть...

Іван помахав рукою і подався геть довгим коридором.

Коли Наталочка вийшла надвір, у нічному повітрі пролітав дрібний сніжок. Постоявши трохи, ніби пригадуючи, чи нічого не забула, вона рушила шляхом. Ще здалеку побачила тьмяні червоні вогники автобуса, що вже стояв на зупинці. До нього було ще дороги й дороги. Наталочка поспішила, піднімаючи поперед собою в темінь палицю, наче сліпа.

— О-о-о! О-го-го! — закричала вона. Але в одну мить не втрималась на слизькій дорозі і впала на спину. Автобус рушив, і Наталочка побачила, як замиготіли і почали зменшуватись його червоні вогники. Коли вона впала, щось хруснуло і запекло в попереку. Наталочка сиділа на дорозі, не в змозі звестись на ноги. Вже далеко в темряві ледь тремтіли червоні вогники. Наталочка сперлась на палицю, поволі обережно піднялася з землі. Трохи боліла нога. Про те, щоб заночувати в невістки, не згадалось. Стара підняла й опустила руку, бо відчула щось тяжке. То був гостинець для Івана. Яйця розбилися і потекли.

— От, а гостинця й не взяв, — мовила вона до себе. — Ну, то в нього там є... Шкода, автобуса більше не буде... Як-небудь потихеньку... Скільки тут... Раніше всі пішки ходили, і нічого... Слава Богу, з Ванею нічого лихого, апендицит — то зараз не страшне. Все одно добре, що побачила, тепер спокійна буду. А гостинця не взяв... Не захотів...

Помітно кульгаючи на ліву ногу та не полишаючи говорити сама до себе, Наталочка перейшла вулицю, і її схилена на палицю крихітна постать окуталась ніччю.

Невдале полювання

Сонце вже піднялося досить високо, але мороз, здавалось, не спадав. Всі мисливці були чимало роздратовані і наставляв той стан, який приходить до людини з рушницею, що пройшла в пошуках тривалий час і даремно — неодмінно кортить натиснути на схолий курок і випалить в будь-що, бодай просто в небо.

Сиділи, палили, розглядаючи блискучі кришталіки паморозі, що окутали віти дерев. Потім знову заговорили про невдале полювання і скаржились на те, що за пів дня не було можливості навіть вистрілити.

Небо ледь захмарилось, і в повітрі закружляли дрібні сніжинки, коли вдалині під лісом з'явився темний силует. Він ішов дорогою в напрямку до нас. Згодом ми вже чітко могли розгледіти чоловіка. За ним бігли дві собаки: чорна маленька, з тих, що звичайно дзвінко і надокучливо дзявлять, і більша — руда кудлата дворняга. В руках незнайомиць тримав палицю, на яку спирався, за спиною висіла невелика торба. Коли він підійшов ближче, я побачив ще не зовсім старого чоловіка, було йому не більше п'ятдесяти, проте давно неголене обличчя, що вкрилося памороззю на бровах та підборідді, якась допотопна шапка на його голові з відстовбурченими в боки вухами

і обірваним мотуззям, та й взагалі вся його убога одежа робили з нього справжнього старця, що траплялись у сиву давнину на степових шляхах. Коли ж він посміхнувся і, привітавшись, зробив щось на зразок нерішучого поклону, мені раптом здалося, що то і є той самий «Юродивий», що тільки-но зійшов з полотна Крамського і, тепер трохи горблячись, стояв перед нами. Навіщо він був тут вдалині від людей і куди йшов, здавалося трохи дивним. Собаки зупинились біля його ніг і доброзичливо махали хвостами.

— Охотники... — продовжуючи усміхатись, чи то запитав, чи то здогадався незнайомиць і ще більше усміхнувся, показуючи кілька гнилих зубів, між якими зяяли темні дірки.

— Дивись, схожі, — сказав хтось із нас, — а в тебе, діду, може, собака зайва?

— Ага! — ще більше усміхнувся незнайомиць, сповнений рішучості поділитися, — он той рижий причепився і біжить...

Не встиг він договорити, як раптом несподівано для всіх пролунав постріл. Руда дворянка заскавучала від раптового різкого болю і завертілася на снігу. Від несподіванки й переляку незнайомиць упав на сніг і розгубленими очима поглянув на свого супутника. Шріт ранив пса в голову, і він, звиваючись, у гарячці став стискати лапами морду, протягуючи їх уперед, ніби хотів позбутися намордника. Пролита кров пофарбувала сніг, і сніжинки, падаючи на те місце, танули від її тепла. Маленьке чорне собача залящало і, дивлячись на свого скорченого приятеля, певно, вирішило, що той хоче погратися з ним. Витягнувши вперед лапи, вигнувшись і виляючи

хвостом, собача стало цибати навколо пораненого пса і ще гучніше дзявкотіти. Ми озирнулися на постріл.

— Ти що? Старий же стояв майже поруч, міг зачепити.

Необережно...

— Ей, старий. Ти чого? Сам же просив, — гукнув той, хто стріляв.

Незнайомиць мовчав, наче не вчув. Далі, ніби прокинувшись, розгублено пробурмотів:

— Ага... А чого він? Сам причепився... Причепився і біжить...

Він спробував посміхнутись, та посмішка не вийшла, і рот його тільки неприродно скривився. Всі піднялися і почали розходитись, щоб зайняти ще одне чергове поле.

Рудий пес лежав уже нерухомий, і ніби встиг закоцюбнути. Незнайомець звівся на ноги і стояв над убитим, знявши свою облізлу шапку. Він не усміхався. На обличчі його швидше було нерозуміння. Навколо пса все ще цибало чорне собача, як і досі намагаючись погратися з ним.

— Тьху на тебе, дурна, — сказав похмуро незнайомиць і пхнув собача ногою. Те відлетіло у сніг, заскавучало і, знічено переминаючись з лапи на лапу, підібгало хвоста. Незнайомець взяв мертвого пса за хвіст і потяг до лісу.

Ступивши кілька кроків, він несподівано провалився в замет по самий пояс. Коли ж вибрався з нього, то побачив, що під снігом утворилась порожнеча, схожа на невелику печерку. Поміркувавши, він підтяг до неї пса, зіпхнув його туди і засипав зверху снігом. Потім, зсунувши шапку на голові, пішов шляхом. За ним слідом побігло

чорне собача, час від часу струшуючись від снігу. Незнайомець теж весь покритися снігом і йшов, спираючись на свою палицю, звернений в безкраю білу далечінь.

— Ей! Хто там третій на фланзі? Замикай! Чого застряв? — почув я і, озирнувшись, побачив, як мисливці, вже зайнявши поле, віддалялись від лісу.

Після богослужіння

Іллінська церква стояла посеред села на великій, нічим не зайнятій галявині, тій, що місцеві мешканці іноді називають вигоном. Надворі була наймерзенніша сльота. Зміна північного вітру південним і яскраве сонце, що ні з того ні з сього визирнуло з-за хмар, натворили з лютим повне неподобство. Сніг пустив слину і посірів, як перед сконанням.

В Іллінській тільки-но закінчилося богослужіння. З десяток бабок, що придибали до обідні, розійшлись, і церква спорожніла.

Отець Филимон бродив з кінця в кінець олтаря, час від часу зазираючи в шатрове віконце. Було йому вже за шістдесят. Свого часу він закінчив Одеську семінарію і мав ранг благочинного. Крім того, як він сам розповідав, за заслуги в духовних ділах свого часу одержав в нагороду золотий хрест від якогось болгарського єпископа. Одначе, після довгих одноманітних років у провінційному приході колишній ентузіазм і старання були поступово втрачені, а повне спокуси світське життя не пройшло осторонь отця Филимона. По селу ж ходили чутки, що батюшка останнім часом став податливим до самих, хоч би там що, мирських звичок. А деякими, кажучи відверто, явно зловживав.

Отець Филимон підійшов до церковного календаря, що висів біля входу, і став водити по ньому вказівним пальцем.

«Завтра Кирила Новозерського», — розмірковував він про Себе, — «Ніхто не прийде... Хіба що Парфуниха... Ну, Сивачка... А можуть і ці не явитись... Дорогу он як розвезло. Може, взагалі не служити, узять та й не вийти... А як принесе кого? Розмови почнуться, рознесуть по всій окрузі. Знову прокльонів не оберешся. Треба йти...»

Отець Филимон почухав за вухом, протяжно зітхнув і відійшов до вікна.

«Коли ж вони прибудуть? Затіяв я з цими хрестинами. Одна морока. Знову не реєструй в книзі. Кожен трясеться, паспорт ховає. А мені що? Ризикуй та гріх на душу бери».

На сьогодні в благочинного були заплановані чергові нелегальні хрестини, самого голови сільради.

Батюшка відкрив стислого молитовника і став перекладати закладки. Тим часом за вікном, розбризкуючи мокрий сніг, під'їхав легковик, червоні «Жигулі» з фургоном.

— Слава Богу! — пробурмотів отець Филимон, помітивши автомобіль.

Благочинний поправив на грудях хреста, вийшов на середину церкви і втупився поглядом у вхідні двері. Нудьга миттю зникла з його обличчя, очі щиро усміхалися.

Згодом двері церкви відчинились, і в порозі з'явилося четверо людей. Двоє зовсім різних розмірів чоловіків у сірих кожухах і дві огрядні жінки в кудлатих зелених шубах, схожих на ялинки. В руках одна з жінок тримала сповите немовля.

Голова сільради, огрядний чоловік зі широку посмішкою на почервонілому обличчі, рішуче попрямував до батюшки, лишаючи після себе мокрий слід.

— Здрастуй, Филимон, ги-ги! Ми прийшли, ги-ги! — луною пролунало під церковним куполом.

Голова простяг руку. Отець Филимон, не вагаючись, відповів на рукостискання.

— Я вже, Гнат Гнатович, переживає було став. Чи не трапилось чого, — з турботою мовив він.

— А що там трапиться? Все шито-крито! Ніхто нічого..., ги-ги, — переконливо завірив Гнат Гнатович.

У дверях стояли завмерши і без зайвих рухів.

— Ну так що там? Що робить? — не терпілось голові, від чого він енергійно потирав долоні.

— Совершим все, як полагається. Поспішає нема куди, — набираючи вигляду господаря становища, повідомив отець Филимон.

— Проходьте, товариші, — звернувся він до гостей, — проходьте, не соромтесь, он туди за ширмочку проходьте.

— Давай, Семен! Сюди давай! — знову нетерпляче пробасив Гнат Гнатович, широко жестикулюючи руками. — Ну, чого застряв? Заходь, не бійся! Хресний, ги-ги-ги...

Худорлявий, невеликого зросту хрещений батько, взявши на руки пакунок із немовлям, нерішуче рушив до ширмочки.

— Святе ім'я? — запитав отець Филимон.

— Що? — відіззався Гнат Гнатович.

— Як звуть малого?

— Га-га-га, Люба... Любця... Люба Гнатовна, — радісно повідомив щасливий батько.

— Гм... так це, виходить, дівчинка? — здивувався отець Филимон. — Ну то воно й нічого, дівчинка теж дар господній.

Тоді хрещений батько і хрещена мати, візьміть немовля і пройдіть за ширмочку. А батьки зачекають поки...

— Ви той, отець Филимон Пилипович, в церкві, вибачайте, холодно, не простудить би... Може, обійдемо без купання? — вніс абсолютно цивілізовану пропозицію Гнат Гнатович.

— Ну що ви? Яке купання взимку? Спить дитя, ну й хай собі спить. Що ми, старообрядці які? Охрестимо й так...

Коли, трохи згодом, почався обряд хрестин і з-за ширмочки почулися слова молитви, Гнат Гнатович, нашорошивши вуха, знову захіківав і, киваючи у бік, де здійснювався обряд, зашепотів до дружини:

— Бач, як розпинається, чує чортів піп, що не з порожніми руками приїхали...

Хвилин за двадцять обряд було завершено. Почервонілий від хвилювання, зі змокрилим чубом хрещений батько, тримаючи поперед себе Любу, тяжко дихав. Щасливий Гнат Гнатович знову потиснув священникові руку. Всі п'ятеро зворушено усміхались.

— Ну, що? Тепер як помагається. Таке діло відмітить треба, не кожного дня діти родяться. Ми люди прості, без сумбурдинацій... — звернувся Гнат Гнатович до священника, радісно виграючи

бровами, — у нас там есть... Все, що треба есть!.. У машині... Тож, не побрезгуйте, розділіть радість.

Очі отця Филимона випромінювали яскраве радісне світло, подібно до того, як багато років тому промінились його очі, коли він читав «К пресвятой деве».

— То що? Пішли? — запитав Гнат Гнатович.

— Навіщо ж у машині? — відізався батюшка. — В машині, самі знаєте, не спідручно. Розмістимось тут. Служба скінчилась, день сьогодні скоромний, гріха в тому не бачу...

За хвилину хрещений батько з'явився в церкві з чималою плетеною корзиною, наповненою гостинцями.

— Що питимете, батюшка? — посміхнувся Гнат Гнатович до священника.

— Як казав один мій прихожанин, царство йому небесне, і пиво теж, — зачинаючи на засув церковні двері, весело жартував отець Филимон, після чого гості остаточно розслабились. А ще згодом, вже ніхто з них не помічав суворої чорної ризи та хреста з розп'яттям на животі отця Филимона. Тепер церковні стіни та святі на іконах чули з-за ширми зовсім незвичні балачки з мало-знайомими словами.

— Футбол — це моя утопія, — говорив Гнат Гнатович, певно, вживаючи слово «утопія» замість «стихія», чи «хобі». Та в розмовах, зважаючи на його чин, голову ніхто не виправляв, і він продовжував говорити по-своєму. Отець Филимон у полеміку про футбол не встрявав, закусуючи вареними яйцями. Проте, зрештою, після чергової чарки, не стримавшись, батюшка несподівано для всіх різко заявив:

— «Динамо», «Динамо»! Яке там «Динамо»? Раніш було «Динамо», а теперички пшик. Слабаки! Вчора по другій дивився, так тьфу! Дивитись ні на що, от вам хрест.

Жінки сиділи тихо і мовчки жували курячі стегна, не цікавлячись чоловічими проблемами.

— Ну це ви, батюшка, зря про «Динамо». Ви, може, в молитвах знаток, не спорю, та в футбол не лізьте. Мало ви на цьому розумієтесь, — зауважив Гнат Гнатович.

— Н-да... Це правда, — підтвердив хрещений батько і заплющив посоловілі очі.

Отець Филимон поглянув поперед себе на запаси спиртного, поміркував і, щоб не загострювати суперечки, запропонував випити ще по одній. Ніхто не перечив.

— За нашу святу й неділиму Тройцю. Да не прогнівайся еси, ніже погубі мя грешного, — перехилиючи чарку, ні з того ні з сього, зронив отець Филимон, несподівано поставивши всіх у незручне становище.

— Киньте кривлятись, не на службі! — владно grimнув на батюшку Гнат Гнатович.

— Це ви мені? Це ви що? Не забувайтесь, де ви знаходитеся, — обурився благочинний.

— Хе! Не забувайтесь! Знаходитеся... — перекривив Гнат Гнатович. — Бач який, — кивнув він недбало у бік отця Филимона, — сам горілку в церкві дудлить, а ще «не забувайтесь», ет-ти, Гапон! Он бачиш, як на тебе Христос дивиться. Ги-ги-ги і бач, як пальчик тримає!

Священник насупився і не знав, що відповісти місцевому начальству.

— Та не дуйся, хапаючи священника за плече і підгрібаючи до себе, забурмотів Гнат Гнатович.

Отець Филимон, було, запротивився, та міцна рука Гната Гнатовича з силою потягла його голову і в той же час в щоку батюшки вткнулись засалені губи.

— Ех, Филька... Не злись. Радість сьогодні у нас. Як там тобі Господь наказував, щоб любить всіх без розбору, ти й люби. Я от тебе — від чистого серця... Ги-ги-ги, — і Гнат Гнатович знову впився губами в батюшкіну фізіономію. — Ти пий, не хорохолься. Он із Семеном, кумом моїм, пий, йому все одно. А мені досить, баста! За рульом! Я в цьому ділі норму знаю.

З цими словами Гнат Гнатович рішуче перевернув свою чарку до гори дном.

Коли ж запаси спиртного майже вичерпались, батьки і хрещені батьки почали збиратися. На простирадлі, в яке була закутана Любця, просочилась мокра пляма. Немовля прокинулось і подало голос.

— Пора... — гримнув Гнат Гнатович.

Невдовзі гості залишили церкву.

Отець Филимон погано керував думками. Довкола пливли ікони, свічки, лики святих перекошилися, затуманилися. І хоча мешкав благочинний зовсім недалеко, через дорогу, додому йти не хотілося. Тіло його ослабло, а голова переповнилась мішанкою різних, не зовсім чітких роздумів. Несподівано йому стало чомусь так самотньо і сумно, на серці осіла образа і було жаль себе безмежно. Филимон Пилипович раптом відчув себе нікчемним, жалюгідним на цьому світі.

Адже давно він втратив усяку віру і в людей, і в Бога.

Ганьбить себе і церкву, в якій служить, виконує свій обов'язок духовного наставника без натхнення, а приходять сюди лишень заради прибутку, або ж, щоб хтось отак, як сьогодні, почаствував горілкою. Такі думки снувалися в хмільній голові отця Филимона, що сидів, зіпершись на тумбу із свічками, і мутними очима дивився на ікону «Усікновення», що висіла якраз напроти нього.

— Ось заслужена кара... — промовив він сам до себе, — згину і ніхто не помітить. Ех, життя, життя... Боже, Боже... Чи є ти? І чому не скараєш мене?

Отець Филимон опустив голову на тумбу, охопив її руками, і церковна тиша раптом заповнилась гучним риданням.

— Скарай! Скарай! — обливаючись слізьми, молив отець Филимон.

Саме ці слова лунали в церкві, коли рипнули двері і на порозі з'явилась матушка з дідом Микитою, що виконував в Іллінській обов'язки дяка. Побачивши чоловіка в такому стані і почувши страшні слова, що той вигукував, матушка зомліла і збралась було знепритомніти. Але спокійний, урівноважений голос діда Микити не дав статися втраті свідомості та повернув матушку до реальності.

— Ви, Карловна, не хвилюйтесь... Я то знаю... То нічого...

Дід Микита нахилився до матушки зовсім близько і мовив їй на вухо:

— З ним вже було таке. Пройде, не переживайте.

Досвідчений Микита зразу ж тверезо оцінивши ситуацію, підійшов до отця Филимона і, як можна ласкавіше, промовив:

— Пізно вже, батюшка. Додому пора. Ходімо, Филимон Пилипович, відпочините...

Мало-помалу отця Филимона заспокоїли і, запевнивши, що все буде гаразд, попідруки вивели з церкви.

Теплий південний вітер, що дмухнув в обличчя, знову обіцяв відлигу. Під ногами чавкало. Три людських постаті віддалялись від Іллінської, високий купол якої поринав у нічне небо. З темноти, крізь шурхіт мокрого снігу, ледве чутно доносився голос діда Микити:

— То нічого... То буває... Пройде, неодмінно пройде...

Повернення

Кохатися, коли над головою ні хмаринки, в самому центрі величезного жовтого пшеничного поля з голубокою блондинкою і сонцем... Нічого, крім жовтого й голубого навколо, лише жовте й голубе, жовте й голубе... Але це здорово!

Так-от, сьогодні був сірий сльотавий день. В такі дні, коли на якомусь глухому хуторі я помічаю ледь жевріючий вогник самотнього віконця, уява чомусь неодмінно вимальовує за ним жіночий образ, що дивиться в сіру далину, спостерігаючи сумний провінційний пейзаж, який поступово огортається птьмою. Так дивиться вона не перший рік, можливо, чекаючи на когось, хто з'явиться в тій сірій каламуті й забере її з безкінечно давлючої марноти, не давши зістаритись. Тим часом, майже здогадуючись, що чекання безнадійне, а пейзаж цей незмінний і непорушний на віки.

Життя моє склалося. Так чи інакше. І я тепер знаю, що писати й говорити, як на мене, дві різні речі, щоб не сказати протилежності. Можливо, через це я прихиляюсь до першого і часом дратуюсь другим. Унікаючи безпосереднього спілкування, а щоб бути до кінця чесним, взагалі людського оточення, або ж принаймні можливо-

сті бачити їх якомога менше, я майже кожної осені лишав місто і їхав до провінції, хоча насправді це була найглухіша глушина. Хутір, що звався... От я вже й не пам'ятаю...

Надаючи перевагу самотності й написанню слів, я поступово змусив оточення вважати мене за письменника, а оскільки враження це складалося у людей обізнаних у цій справі й набувало стійкості, часом я сам був готовий поділити з ними цю думку. Але тепер я хочу сказати, вірніше, написати кілька слів не про це. Життя моє склалося. Так чи інакше. Що я мав на увазі? Це не сумний провінційний пейзаж за вікном, але це й не голубооке кохання серед жовтого поля. Тобто, я хотів сказати — це не голубооке кохання серед жовтого поля, але й не сумний провінційний пейзаж за вікном. Отже, настала ще одна осінь. Це була вже сьома осінь, яка не будила душу і не кликала до самотності та написання слів.

Таким чином, щезла головна ознака, що вирізняла мене серед оточення як письменника.

Я знав, що рано чи пізно це станеться, і я почуватимусь лукавим. Що ж мав тепер я? Втративши бажання писати слова й так і не здобувши бажання їх промовляти, за законом біології, я позбувався людського статусу, тобто нічим не відрізнявся від тварин, але я мало звертав на це уваги. У мене було благополуччя. Мене вже сьомий рік кохала моя дружина, я до нестями любив свою семирічну доньку, і моя малорухлива душа поступово жиріла, втрачаючи свої функції. Дрімаючи у кріслі-гойдалці, я ловив себе на думці, що знову ні про що не думаю. За вікном біля контейнерів

зі сміттям сварилися дві дивні істоти: замотана в лахміття стара, про яку говорили, що колись вона була графинею, і такий же обідраний пес, в якому ще впізнавався ірландський сетер. Певно, не поділивши якоїсь здобичі, вони гарчали і шкірилися одне на одного. Двох колишніх породистих з'єднав смітник, де обоє боролися за утвердження. Таке собі уособлення однієї з рис дев'яностих, думав я. На кухні щось розбилося.

— Кришталь б'ється на щастя! — радісно вигукнула дружина.

— От-от... — продовжував думати я, дивлячись за вікно, де, здається, графиня все істотніше перемагала сетера. Так минали години, доки не нагадував про себе шлунок, виводячи мене із стану звичайного бездіяльного штилю.

Згодом ми сиділи за дерев'яним столом без обрису і обідали в мовчанні. Я, дружина і донька. Наша щаслива й благополучна сім'я. Ми всі троє достеменно знали про це.

— Було б добре кудись поїхати, — сказала донька, випивши склянку молока.

— Як твій живіт? Ти прийняла ліки? — запитала дружина, і я чомусь подумав, що міг би повезти їх на хутір. Я не раз обіцяв їм це, але з різних причин поїздка не складалася.

— Поїдемо, — сказав я, — тепер там прегарна осінь. Ми зможемо назбирати якого завгодно осіннього листя, — говорив я до доньки, — не виключено, що ми ще знайдемо гриби. Дружина притулила до мого обличчя долоню, і я поцілував їй руку.

День був казковим. Ми виїхали за дванадцятю і через годину вже були на місці. Хутір розмістив-

ся на узліссі таким чином, що кілька хат ховалися в самому лісі. В одній з них я поселявся, коли приїздив сюди, щоб писати. Донька вже почала збирати листя. І дружина теж була радісна. Вони обоє знову були щасливі, лагідні і спокійні. Це було так переконливо. І я відчував такий же внутрішній спокій. Коли таких епізодів достатньо і вони поступово зливаються в довге розмірене благополуччя, не лишається проміжків, в які б можна було подумати про власну смерть, так само, як і про чиєсь життя, поставити собі запитання, не говорячи вже про відповіді, чи бодай їх пошуки. Просто є бажання з'їсти бутерброд з ікрою, випивши до того склянку вина...

І все ж це сталося... Це почалося зі скрипу, занудного, дратуючого звуку. Ми сиділи на траві, розклавши їжу. Промені сонця пронизували прозорі червоні кульки на білій поверхні хліба. Я саме відкусив бутерброд, коли почувся той звук. З-за кущів неподалік з'явився інвалідний візок. У ньому сидів хлопчик років п'яти-шести блідий, мов мрець. Позаду йшла якась жінка. Побачивши нас, вона зупинилась. Обличчя хлопчика залишилось непорушним. Жінка здивовано розглядала нас. Ми презирнулися і чомусь теж застигли, тримаючи в руках бутерброди з червоними кульками, пронизаними сонячними променями. Незнайома жінка мовчала, несміло оглядаючи нас. Великі темні очі її, обрамлені темними заглибинами, здавались недосяжними для сонячного світла, тому в них не могло поселитись тепло — холод затаївся в них. Дивлячись в такі очі, чомусь відчуваєш себе винним, ніби саме ти й скривдив їх. Погляд хлопчика залишався таким

же байдужим, мовби незрячим, а колір обличчя лякав. Схоже було на те, що коли доторкнешся до нього рукою, неодмінно відчуєш холод, воно здавалось неживим. Ми тримали в руках бутерброди й відчували, ніби нас щойно всіх разом скувала несподівана невідома сила. Жінка не рухалась. Очі її, як і до цього, лишались холодними. Здається, минуло багато часу, а картина, персонажами якої ми несподівано стали, залишалась незмінною.

Спочатку я почув голос дружини:

— Дай хлопчику цукерку.

Здається, саме так сказала вона. І тоді я поглянув на доньку. Вона відклала бутерброд і, взявши кілька цукерок, підійшла до хлопчика. Вона протягла йому цукерки, і картина змінилась знову на тривалий час. Хлопчик ніби не помічав гостинця. Руки його лежали нерухомо. Жінка ж дивилася на доньку, але ніяк не реагувала. Чомусь саме тоді мені стало не по собі. Я злякався за неї. Я кажу про дочку. Той страх змусив мене піднятися. Жінка помітила це, і її темні очі поглянули мені просто в обличчя. І знову холод, що затаївся в них, пройняв мене. Потім вона поглянула на доньку і раптом взяла цукерки. Тут же розгорнувши одну з них, простягла її до обличчя хлопчика, і той миттю проковтнув її не жуючи. Це сталося майже блискавично, і при цьому вираз обличчя його не змінився. Жінка розгорнула ще одну цукерку і повторилось те ж саме. Хлопчик ковтнув усі цукерки, не змінивши виразу обличчя. А жінка тепер знову дивилася на мене. Вона дивилась у моє обличчя, ніби навколо, крім нього, більше нічого не було. Донька повернулася назад і, підій-

шовши до мене, прихилилася, немов шукаючи захисту. Часом вона так робила, коли по телевізору йшли фільми-жахи. Я пригорнув її до себе і погладив по голові. Жінка спостерігала, як рухається моя долоня. І раптом, можливо, це лише здалося, але було враження, що це помітили всі, на її обличчі з'явилися сльози. Однак згодом я думав, що все це мені лише здалося. Так ми стояли, не рухаючись, ще якийсь час, і я все більше й більше поринав у якісь тьмяні спогади, що здавались мені недоречними й дивними. Я дивився на хлопчика, на цю потворну жалку істоту в інвалідному візку і підступний моторошний дух холодив мені серце. Я притискав до себе доньку і не знав, чи захищаю її, чи шукаю захисту сам. Жінка повільно обдивилася всіх нас по черзі, й знову погляд її зупинився на моїй долоні, що лежала на голівці доньки. Далі очі її заблищали, налившись слізьми. Тепер це помітили всі. Вона раптом рвучко схопила візка і подалася геть. Ніхто з нас не встиг опам'ятатися, як вона зчезла за кущами. Всі троє ми ще продовжували дивитися на місце, де тільки-но стояв інвалідний візок, не наважуючись ворухнутись.

— Чомусь незручно. Не знаю чому... — нарешті мовила дружина.

Вона й досі тримала бутерброд, і напівпрозорі кульки все ще виблискували на сонці. Я дивився на них і думав, що теж тримаю в руці бутерброд. Потім я помітив доньку. Вона посміхалася і тягла мене за рукав.

— Ходімо, там під листком маленьке зелене жабеня, я покажу тобі. Його можна спіймати і посадити в банку. А потім ми будемо приноси-

ти йому мух і комарів. Воно виросте і народить нам жабенят.

Я посміхнувся і поглянув на дружину. Вона теж посміхалася.

— Спочатку з'їсте бутерброди, а потім підете ловити жабу, — сказала вона.

— Він так швидко з'їв цукерки! — раптом вигукнула донька і розсміялася.

Дружина була серйозною.

— Налий вина... — сказала вона.

Я налив вина. Ми випили.

Над головою зашуміли дерева, осіннє сонце, величезне і біле, було таким лагідним до нас. А жовте листя навколо випромінювало тепло і шепотіло спокій та злагоду.

Дорогою додому донька не змовкала. Тримавши в руках банку з жабеням, вона допитувалась, чи п'ють жаби воду і як вони сплять. Ми охоче ділилися версіями, доводячи кожен свою правоту, а потім всі дружно сміялися.

Вже пізно ввечері, коли донька спала, а на підвіконні біля її ліжка у банці шаруділо листям зелене жабення, дружина знову попросила вина.

— Як ти думаєш, вона впізнала тебе? — раптом запитала вона.

— Хто? — не зрозумів я.

— Скільки минуло часу, коли ти вперше поїхав до хутора?

Шість, сім? Шість... Адже йому не більше шести...

— Про що ти?

— Не знаю чому, але я зразу відчула це. Можливо, це притаманне лише жінкам. Очевидно, якась материнська якість відчувати приналежність. Не

знаю. Він схожий на тебе, це не можна не помітити. Налий мені ще.

Я долив у склянку вина. Ми сиділи за столом, дивлячись за вікно, де світилися нічні вогні великого міста.

— Хочу закурити, — сказала дружина.

Я підпалив цигарку і подав їй. Потім запалив сам.

Нічна вулиця за вікном ставала все тихішою й тихішою, і згодом місто зовсім заснуло.

Пачка з цигарками майже спорожняла. В кімнаті було так тихо, що ми чули, як час від часу ледь потріскували цигарки, і ще ми обоє чули, як із сусідньої кімнати долинав шурхіт сухого листа — це ніяк не вгавало зелене жабеня, нагадуючи нам про осінній ліс і про хутір, куди ми більше ніколи не поїдемо, але забути який буде дуже не просто.

Поминки

Звесна. Проте погода скоріше схожа на осінню. Сльота розвезла глинисту дорогу до цвинтаря і в людей, що йдуть нею, ковзаються ноги. Більшість із них прямують до кладовища, але дехто вже повертається. «Христос воскрес», — говорять одні, інші, погоджучись, відповідають: «Воістину воскрес». У всіх збуджені, радісні обличчя, не дивлячись на бридку погоду. Тут же рухається кілька легкових авто. Вони голосно сигналять і здійснюють різкі повороти, щось минаючи. Посеред дороги, хитаючись, стоїть чоловік, він увесь в грязюці, горланить на машини і погрожує їм пальцем. Час від часу він робить спроби зробити крок, піднімає ногу і враз начеб від дужого пориву вітру валиться в грязюку. Перехожі сміються і йдуть далі. А в цей час кладовище, що нагадує ярмарок, переповнене галасом. Тут і тиха розмова, і щирий сміх, і жалісний протяжний плач, і п'яна лайка. Майже всі могили, що туляться одна біля одної, обнесені металевими огорожами, певно для того, щоб небіжчики не змогли нікуди втекти. Між огорожами надто вузькі проходи і ходити кладовищем майже неможливо. Дощ розмив глину і для того, щоб пройти, доводиться триматися за огорожі та могильні хрести.

І хрести і огорожі настільки схожі, що відшукати своїх не просто.

Кладовищем шугає гурт хлопчаків з торбами, наповненими крашанками, пасками, цукерками, бубликами. Дітвора вправно бігає поміж огорож, намагаючись випередити одне одного і схопити що-небудь з могил. Принесений поминальний харч на могилах довго не залежується. Хлопчаки настільки захоплені здобиччю, що не задумуються куди будуть дівати всі ці фарбовані яйця, якими набиті їхні торби. Вони збирають їх, як гриби, чим більше, тим азартніше, забувши про їх призначення, одержимі якимось нестримним, позбавленим сенсу духом змагання.

— Тут є! Найшов! — галасують вони. — Ми ще там не були! Мішка, це моя крашанка! Ідемо до Дорошенків, там цілу купу нанесли!

Неподалік, замахуючись на хлопчаків палицею, кульгає стара. В руці у неї велика жовта сітка-«авоська» з таким же нехитрим скарбом. Здається, між старою і дітьми серйозна конкуренція. Стара поглядає на хлопчаків, потім, озирнувшись навколо, чи нема було кого поблизу, шле на адресу дітей страшні прокляття. Хлопчаки ж, знущаючись над старою, удавано шкутильгають і галасують на все кладовище. Стара погрожує палицею і знову шле прокляття. Коли ж біля них раптом з'являється хтось із дорослих, вона вдає страждального вигляду і жалісно говорить:

— Син мій тут поховнай, Сірожа... У аварії погиб...

— Бреше! Бреше! — гукають хлопчаки.

— У-у, бісові діти, щоб вам добра не було... — люто гримає стара.

Та ось настає мить, коли поруч нікого нема і хлопчаки переходять у наступ. Вони оточують стару з усіх боків і починають плювати, намагаючись поцілити їй в обличчя. Стара відмахується від них палицею і не помічає, як позаду уже підкрався найвідчайдушніший і найнахабніший. Він вириває з її рук «авоську» і пускається навтіки. Не втримавшись, стара падає на землю, а весела ватага розсипається кладовищем.

— Вкрали! Вкрали! — гукає стара. Але голос її губиться в загальному галасі і його ніхто не чує. Кладовище, як і раніше ожвавлене, як і раніше над хрестами чути крики, сміх, плач. Над могилами наповняються чарки.

— Хай земля буде пухом, хороший був чоловік, міг би ще жить, — чується чийсь захриплий чоловічий голос. І таких на кладовищі немало, чоловік зі скорботним обличчям перехиляє чарку, а потім кілька крапель урочисто виливає на могилу.

— Закусуйте. Беріть ковбаску. За Володю... — запрошують його.

Так він ходить від одної могили до іншої, промовляючи нехитрі слова співчуття, язик його чим далі плутається, він випиває чергову чарку і, вже не закушуючи, іде далі.

Хтось із чоловіків заснув просто поміж могил і на нього ніхто не звертає уваги.

Майже поруч на могилі сидить ще зовсім молодий хлопець. Він тихо плаче, розвецькуючи по обличчі бруд.

Посеред галявини, де братська могила, відбувається панахида. Зібралось кілька старих бабів і молодий безбородий священник, що здається

страждає ожирінням, непомірно товстий з розчервонілим обличчям і випуклими щоками, які, схоже, заважають йому співати. Голос його високий, баб'ячий, неприємний, як і сам священник. Дивлячись на нього, чомусь стає соромно.

На небі немає сонця, воно вкрите сірими хмарами.

Зовсім поруч знову промчала ватага хлопчаків з переповненими торбами. В одного з них за плечима велика жовта сітка-«авоська».

Десь іздалеку долинає жіночий голос, схожий чи то на плач, чи то на сміх. З усього можна розібрати лише одне слово «Люба».

Майже біля самого виходу із цвинтаря, схилившись на могильного хреста, стоїть жінка з синім обличчям і розмовляє з маленькою могилою. Одяг на ній мокрий і брудний, волосся повисмикувалось, з очей потекла косметика. Поруч з нею стоїть ще одна жінка, схожа на гору з чоловічим обличчям і грубим голосом.

— Пішли додому. Дочку свою покойну не позорь... — невдоволено говорить вона.

Не звертаючи уваги, жінка з синім обличчям продовжує голосити. Потім, наче б отямившись, піднімає посоловілі очі і дивиться на жінку-гору.

— Любу мою позорить?! Дочку мою?! — не розчувши, кричить вона. — Ух ти сука! Ти Любку мою не трож! Я за Любку, сука!

Вона відривається від хреста і кидається на жінку-гору.

Лишаючись такою ж нерухомою, жінка-гора раптом протягує назустріч великий кулак, і жінка з синім обличчям, налетівши на нього підборід-

дям, падає на спину, мовби звалена важкою кувалдою.

Жінка-гора мовчки дивиться на свою подругу. Потім байдуже прямує до виходу.

Отямившись, повалена, але не переможена жінка з синім обличчям піднімає голову. По бороді у неї стікає смужка крові. Жінка втирається рукавом, озирається навколо, потім стає на ноги і біжить навздогін.

Жінка-гора вже вийшла за ворота кладовища і йде по дорозі.

Не перестає моросити дрібна неприємна мряка.

З пагорба на перехожих незворушено дивиться прив'язана до огорожі промокла коза.

— Стій, сука! Стій, уб'ю! — кричить жінка з синім обличчям. Вона біжить дорогою. Сине обличчя її тепер перемішане кров'ю і мокрою глиною.

Жінка-гора іде не оглядаючись.

Ще трохи і ображена подруга наздожене її. Але в останню мить жінка-гора повертається і знову протягує наперед свій величезний кулак.

Схоже, цього разу удар вийшов ще дужчим.

Жінка з синім обличчям повалилася на спину і тепер лежить нерухомо.

Жінка-гора вже далеко.

З пагорба від цвинтаря на дорогу з'їжджає заднім ходом легковий автомобіль. З нього лунає голосна музика. Неподалік зупинилися дві гарно одягнених жінки.

— Дивись, дивись, зараз наїде... — говорить одна з них. По дорозі іде якась стара. Вона теж помітила автомобіль і намагається кричати. Але через голосну музику, водій не чує і тямиться

лише, коли задні колеса автомобіля на щось наїжджають.

— Я ж казала, наїде... — підтверджує одна із гарно одягнених жінок.

Стара зупиняється, як вкопана, і, здійнявши до гори руки, сплескує в долоні. До місця події збігаються зацікавлені.

Згодом їх збирається цілий натовп.

— Мертва?

— Та ні, жива. Дихає ще.

Жінка з синім обличчям лежить на розмитій дорозі, очі її відкриті, однак дивляться вони в нікуди. Колесо передало їй груди, і вона тяжко хрипить. На губах виступила кривава піна. Інколи здається, що разом з хрипінням жінка промовляє якісь слова і слова ті схожі на ім'я її покійної доньки. «Люба... Люба...», ледь можна розчути в її хрипоті. Поміж натовпу стоїть і водій. Обличчя його розгублене, він ніяк не може збагнути, що ж сталося.

— В больницю треба... До дохтура... Може ще спасуть...

— Де там вже? Бач, як хрипить... Вже не спасуть...

Натовп жваво обговорює подію, штовхаються, всі хочуть поближче роздивитися постраждалу. Зітхають, говорять слова співчуття, знову розмірковують, чи можна ще врятувати, чи вже запізно.

Так минає ще чимало часу, перш ніж постраждалу вирішують вести до лікарні.

Мало-помалу натовп розходиться. Дощ, схоже, посилився, і з пагорба біля огорожі, де стоїть промокла коза, стікають на дорогу струмки розмоклої глини.

Згодом покидають кладовище останні живі відвідувачі.

Поступово стихає поминальне свято.

Ще згодом на кладовище спадають сутінки, а разом із ними нарешті приходять тиша і спокій, від чого затишніше і спокійніше стає померлим, що лежать під хрестами і важкими плитами. Тихо і непомітно підступає ніч. Тьмяно біліють в темноті огорожі, і лише десь в самій глибині кладовища, поміж хрестів ще бродить чиясь самотня постать, і чується жалібний старечий голос.

— Вкрали... Вкрали...

Провінційна історія

Наступного дня, з самого ранку, ще ледь сіріло, Олену розбудила якась метушня на подвір'ї і гусяче гелготання. Всю ніч їй снилося щось біле, холодне й незрозуміле. Воно огортало її тіло, мов крига. Тепер Олена втяла, що то було. Їй наснилася пластмасова труна, в якій її несли до цвинтаря. Днями селом прокотилася чутка, що небіжчиків ховатимуть в одній пластмасовій труні, бо сутужно з дошками. Вірніше, померлого відноситимуть лише до цвинтаря, а потім труну повертатимуть іншому, хто буде на черзі. Тобто, труна буде ніби багаторазового використання. Зачувши про таку біду, стара Олена стривожилась неабияк. Ще недавно вона була спокійна за свою смерть. Аби не завдавати клопоту синові, що служив на підводному човні, вона сама завчасно накупила хусток, рушників, чорної стрічки, відклала гроші на домовину, батюшці, на духовну музику і на обід. Все було підготовлено як слід, і Олена втішалася тим. І раптом в один день все порушилося. Несподівана тривога і турбота навалилися на стару.

«Як то можна лягти в чужу труну? А як же потім? Як ховатимуть? В чому лежати в ямі? Як опускатимуть? Господи-Господи!»

Якби ж то Ваня був ближче. Він би не дозволив матір без труни ховати. Як не вистачало його тепер, красивого, розумного, лагідного! Олена розгубилася й не знала, що робити. Куди й до кого бігти. Вона пов'язала хустку й похапцем вийшла з хати. На порозі вона раптом зупинилася, і руки її повисли. Просто перед нею в кількох кроках зупинилися трое військових у чорних шинелях. Олена затремтіла.

— Ваню, — ледь мовила вона і кинулася до сина.

Вона цілувала синові руки і гладила його чорну шинель. Іван лише якось криво усміхнувся і несподівано мовив чужим стомленим голосом:

— У вас, мамо, губи холодні, мов у риби. Там, на дні, їх тьма. Я їх не бачив, але знаю напевне, їх там видно-невидимо. Куди, мамо, вашій річці?

Олена підняла голову. Дивні незнайомі очі бачила вона. Іван дивився кудись повз неї, повз хату, за село. Олена розгубилася.

— Заходьте, Іване Михайловичу, ви вже дома...

Один військовий допоміг синові зайти до хати, а той, що лишився, сказав Олені, що Іван її захворів, довго лікувався, але служити вже не зможе, йому будуть платити пенсію. Все минеться, лише не треба турбувати. Перш за все йому потрібен спокій. А згодом, дасть бог, все стане на своє місце.

Іван сидів на стільці біля вікна і розглядав хату. Об ноги терлася руда кішка. Чим довше він роздивлявся, тим більше погляд його сповнювався теплом, і скляні очі зволожувалися і лагідніли. Він знову ставав добрим і красивим, яким був завжди. Олена тривожно ступила до хати.

— Мамо... — почула вона тихий лагідний голос.

— Ванечку...

Очі старої наповнились слізьми.

Іван пригорнув матір до грудей, і очі його теж заблищали.

— Що ви, мамо?

Олена схлипнула.

— Я трохи злякалася.

— Чому, мамо? Радуватися треба. Я повернувся.

Олена мовчала. Їй зразу ж захотілося пожалітися синові і сказати про труну, але вона змовчала.

— Я повернувся до вас назавжди. Тепер проживемо удвох. Ніхто нам більше не потрібен.

Олена підняла очі. Світле синове обличчя дивилося на неї і посміхалося.

— А як же Ніна? Ти писав мені, що привезеш її. Я вже думала, хоч на старість...

Іван рвучко випростався так, що Оленині руки, які обіймали його, розлетілися геть.

— Ви, мамо, говорите зайве!

Іван відійшов від матері і став дивитися у вікно. Обличчя його посіріло. З вікна на нього впало сонячне світло, але обличчя не посвітліло, лише голова засяяла металевим відтінком, і Олена побачила, що син зовсім сивий.

Вечеряли мовчки. Олені знову кортіло сказати Іванові про труну, але, дивлячись на його суворе обличчя, вона так і не наважилася.

Олена постелила синові свіжу постіль, а сама за звичкою полізла на лежанку. Іван сидів біля вікна і курих. Ще довго бачила Олена, як у сутін-

ках то яскравіла, то згасала червона жарина, аж доки сон не зморив її.

Вночі Олена несподівано прокинулася. Вона розплющила очі і прислухалася.

— Слышу шум винтов. Дистанция шестьдесят восемь кабельтовых. Центральный, боевая тревога. Цель справа.

Торпедная атака. Первый, седьмой, приготовиться к торпедной атаке.

Олена злізла з печі, але посеред хати зупинилася. «Головне не турбувати його. Йому потрібен спокій», — згадала вона настанови військового.

Постоявши босоніж посеред хати, вона навшпиньки повернула назад і тихо полізла на лежанку.

Вранці Олена прокинулася, коли вже давно розвиднілось. У вікно вона побачила, як Іван з лопатою в руках щось копав просто посеред подвір'я.

Олена одяглася. У дверях вона зупинилася, їй знову згадався військовий. «Не перечити. Не турбувати. Повний спокій».

Олена повернулася назад і опустилася на стілець біля вікна. Вона не помітила, як минув час. Сонце вже висіло високо над подвір'ям, а Іван все копав. Стара не витримала і вийшла па поріг.

— Ти поснідав би, синку. Картоплі насмажити на олії, як ти любиш?

Іван не обізвався, мов не чув, і продовжував копати. Олена обдивилася навколо. Подвір'я було розрізане траншеями, що складали один великий квадрат. Олена дивилася на той квадрат, нічого не розуміла, і від того в її думи приходила тривога.

Іван скінчив копати лише надвечір.

За вечерею він був лагідний з матір'ю, і Олена вирішила поділитися наболілим.

— Я, синку, хочу тебе спитати, — несміло мовила вона.

— ІЩо, мамо? — відіззався Іван, — питайте.

— Ти не сердься на мене. Знаю, що тобі ніколи...

— Щось треба допомогти? Ви кажіть, що треба. Зробимо.

Олена ніяковіла.

— Ну, що ви наче чужі? Кажіть, що там?

Стара зітхнула.

— Мені б, синку, труну. Щоб як у людей, з дошок. Дерев'яну щоб...

Іван полишив їсти і засміявся.

— Яку труну, мамо? Ви про що?

Олена теж усміхнулася.

— Ти смієшся, а мені зараз нічого не треба. Якби я знала, що у мене є своя з дерева труна. Мені більш нічого не треба. А Трохим рижий, сусіда наш, міг би зробити.

Іван знову розсміявся.

— А з якої речі це ви зібралися помирати? Чом вам не живеться? Я тільки повернувся, а ви помирати.

Олені стало тепло на душі від того, що син знову говорив з нею по-доброму, що посміхався. Вона взяла його руку і погладила її.

— Я не буду помирати, але хай би собі була. Поклали б на горищі. Вона їсти не просить. А коли б і покликав мене Господь, то й згодилася б.

Іван перестав усміхатися. Потім, дивлячись у темну шибу, мовив якимось тихо, невпевнено:

— Гаразд, мамо, як скажете...

Наступного дня Іван раптом сам, без нагадувань, пішов до сусіда, рудого Трохима, і вже надвечір труна була готова. Олена навіть не чекала. Все сталося так швидко й несподівано, що вона не встигла отямитися і була більше здивована, ніж задоволена. Іван навіть не взявся за лопату і цілий день допомагав Трохиму, аж доки не скінчили роботу. Потім вони разом втягли труну на горище.

Олена стежила за всім тим, і душа її раділа.

— От тепер я спокійна, — сказала вона, коли труна була на горищі, а Іван зачинив ляду. — Ви самі не знаєте, яку мені радість зробили. Спасибі тобі, Трохиме, і тобі, синку, спасибі. Утішили стару. Тепер я все маю.

Олена накрила на стіл і поставила пляшку з горілкою. Іван налив у чарки.

— Щоб не текла, — крикнув рудий Трохим і перехилив чарку, — ображатися не будете, тітко, лежатимете, як у хаті, труна, як ляля. Комусь іншому не старався б, а вам, як сусідці, без халтури, — Трохим усміхнувся і підморгнув Іванові. — Наливай, Іване, бо наїмося, тоді багато не вип'єш...

Стара дивилася на сп'янілих чоловіків і раділа Трохимовим жартам, а ще більше тому, що на горищі тепер стояла її власна, з дощок, труна, раділа і не помічала, як змінювалось Іванове обличчя, як воно знову ставало сірим, а очі наливалися червоним, мов заходило в них сонце на мороз чи вітер.

Минув тиждень. Ночі ставали холодними, ранками на деревах і дахах осідала паморозь, а маленькі калюжки креслились тонкими крижаними смужками. Іван знову з досвіта й до темна

копав. Чим далі заглиблювався він у землю, тим більш незрозумілою і тривожною ставала для Олени його робота. Поступово яма стала величезною, мов справжнє провалля, і біля неї страшно було стояти. Одного разу Олена підійшла зовсім близько, зазирнула, і там глибоко внизу, в темноті, побачила, як біліє Іванова сорочка. В Олени запаморочилась голова, і вона відсахнулася.

Тепер Іван витягував землю великим відром, змайструвавши піднімальне колесо. Землю він вивозив грабаркою в яр, і там, на дні яру, вже виросла чимала могила. Пізно увечері, коли вже зовсім смеркло, Іван вибирався з ями довгою дерев'яною драбиною, яку зробив йому Трохим.

Минав час, і згодом подвір'я стало наповнюватися різноманітним металевим брухтом. Невідомо звідки Іван настягував, назвозив сюди цілу гору заліза, довжелезних труб, рейок, всіляких іржавих частин від різних агрегатів, станини від верстатів, рами від комбайнів, причепів, машин, тракторів. А ще згодом посеред подвір'я почалося нове, ще більш дивовижне й незрозуміле будівництво. З дня на день над ямою здійснювалася дивна, не схожа ні на що, незграбна іржава щогла. Олена з острахом дивилася, як Іван вибирався на самий верх і витягував вірвовкою все нові й нові металеві частини. Він приладнував їх до купи великими металевими гвинтами, міцно стягуючи одне до одного. З кожним днем незграбна потворна щогла ставала ще більш незграбною, ще потворнішою, і все росла й росла, вищала й вищала, тяглася в сіре осіннє небо за хмари, забираючи з собою Івана, віддаляючи його від Олени, від хати, від двору, від села, де мешканці

народжувалися, помирали, одружувалися, ходили на роботу, а вечорами дивилися кожен свій власний телевізор. А вона росла, піднімалася над ними напівмістична потвора, сенс існування якої був схований невідомо де, на якому дубі, в якій скрині, на кінці якої голки. Навіщо? Заради чого? І лише похмурий її конструктор уперто здійснював свою справу, не жалкуючи ні сил, ні здоров'я, щомиті ризикуючи зірватися з висоти і розбитися об власне творіння. Олена вже боялася піднімати догори голову, аби не бачити, на якій недосяжній висоті сидів її Іван. Як хотілося їй сказати Іванові про його щоглу, як хотілося, щоб син облишив ту бісову роботу, але вона пам'ятала наказ військових. А крім того, її спиняло саме Іванове обличчя — непевне, нервове, чуже.

Минув час. Одного ранку Іван піднявся пізніше, ніж завжди, одягся і пішов з двору. Повернувшись надвечір п'яний і ледве зайшов до хати. На порозі зупинився. Від його погляду Олена принишкла і чогось злякалася. Іван довго й пильно дивився на Олену, а потім, так і не зронивши жодного слова, пішов до ліжка.

— Ти попоїв би, синку? — запитала Олена і прислухалась.

У хаті було тихо. Від Іванового ліжка ледь чутно долиняло дихання. Олена вилізла на лежанку і зашторила занавіску. В хаті стало темно і тихо, мов у домовині. Олена не спала. Щось тривожило її і розганяло сон.

Опівночі її розбудив дужий гуркіт. На дворі розгулялася негода. За вікнами гриміло і спала-

хували блискавки. В шибу кидало дощем і мокрим снігом. Олена затаїлася. Скільки вона жила на світі — не пам'ятала, щоб такої пізньої пори була така дужа гроза. Вона піднялася і спустила з лежанки ноги. Далі вона хотіла стати на підлогу, але враз залякла. За столом біля вікна хтось сидів. Сполохнула блискавка — і біле світло освітло Іванове обличчя. Тужно завиваючи, свистів вітер у металевій щоглі за вікном. Він ніби сердився і обурювався, що на його шляху раптом стали якісь химерні перешкоди. Олені було неприємно від того свисту. Він лякав її. Проте Іван сидів біля темної шиби, не вмикаючи світла, і, здається, слухав мелодію вітру з насолодою. Та дивна мелодія мовби проймала все його тіло, і воно, час від часу, в судомі здригалося від захоплення, мов пронизане незбагненою енергією. Стара бачила, як під час великих сполохів, що розливалися по всіх хатніх закутках, сміялося від дивної радості його обличчя, і їй ставало ще моторошніше. Вона боялась грому і власного сина. Їй здавалося, що між природною стихією і її сином існує якийсь незрозумілий зв'язок, і та химерна щогла, схожа на дядька-велетня, теж відігравала в тому належну їй певну роль, і зведена була недаремно. Після одного з дужих сполохів, Іван раптом скочив до вікна і з усього маху вдарив долонею в шибу. Він стояв, піднявши руку догори, і стежив, як стікає кров. Краплі падали на підлогу, і старій здалося, що там уже налилася ціла калюжа. Вона не витримала і, зойкнувши, покликала сина. Іван рвучко повернувся, ніби тільки тепер зрозумівши, що в хаті він не сам. Очі блиснули в темряві.

— Що?! Хто тут?! — заволав він, і Олена затряслася від того голосу.

Іван наблизився до матері і схопив її за руку.

— Ану, йди-но сюди. Чого ти там ховаєшся? Затаїлася змією, щоб ужалити спідтишка?

— Що ти, Ваню? — спробувала говорити Олена.

— Що ти, Ваню! — перекривив Іван. — Не такий вже твій Ваня дурень, як тобі понаказували. Крові моєї захотіла? На, покуштуй! Наїдайся, для матері не шкода!

Олена не встигла отямитися, як в її губи тицьнулася липка від свіжої крові долоня.

— Пий, гадюко, синову кров! Пий, та не захлебнись!

Іванові пальці стисли Олениного рота, і стара відчула, що задихається. Іван продовжував кричати, але голова паморочилась, і скоро в старій підкорчилися ноги. Вона повалилася на підлогу.

Отямилась Олена, коли в хату влилося денне світло. Вона огледіла кімнату. Потім спробувала встати. На сорочці побачила темні плями від крові і пригадала, що сталося.

Поволі вона звелася на ноги і підійшла до столу. За вікном було тихо. Сонце світилось високо в небі, і тільки налипле на шибі листя нагадувало про нічну бурю. Олена підійшла до миски і почала змивати з обличчя синову кров.

Минуло кілька днів. Іван не пив і майже не виходив з хати. Він лежав на ліжку, втупившись очима в стелю, і мовчав. Кілька разів Олена просила сина поїсти, але той не обзивався.

На третій день, зранку, зайшов Трохим. Іван не зреагував і на нього. Проте, коли той витяг з-за пазухи пляшку, Іван поволі піднявся.

Насувався вечір, холодний, непривітний. Спорожніла пляшка тьмяно поблискувала в хатніх сутінках. Іван схилив голову на стіл і щось бурмотів. Олена сиділа біля печі на ослоні і сумно дивилася на сина. Іван раптом підвівся і підійшов до старої.

— Мені, мамо, треба. Розумієте, зараз, хвилю. Ви сидіть спокійно, як сиділи.

Іван набрав кухоль води і знову повернувся до старої.

— Ви лише не хвилюйтесь. І не рухайтесь. Сидіть, прошу вас, смирно.

Олена заплющила очі і раптом почула, як на її голову полилася холодна крижана вода.

— Я завжди думав, якою має бути моя смерть, коли човен почне тонути, як наштовхнеться на риф чи айсберг, підводну скелю чи міну. Які відчуття переживає людина, коли задихається від того, що легені її наповнюються водою. А між тим, вода, мамо, це життя. Уявіть собі, все живе вийшло... Як ви гадаєте, звідки? З води, мамо. Зі світового океану все вишкріблося на сушу. От бачите нашу кішку? Вона теж колись пливла по дні океану, ковтаючи морських риб, і кров у неї була холодною, мов крига. А тепер стала теплою, як і в нас з вами. Не вірите мені? Чекайте хвилю!

Іван облишив кухоль з водою і пішов до дверей. У дверях він зупинився. Обличчя його знову посіріло, мов у небіжчика.

— Ви сидіть, не вставайте, я зараз повернуся, тільки візьму сокиру.

Погляд його був спокійний, розважливий, але Олена тремтіла всім тілом від страху і холоду.

Згодом двері відчинилися. В темноті холодним блиском засвітилося вістря сокири. Іван стояв у дверях величезний, темний, непевний. Олена схолола.

— Зараз я відрубую їй голову, а ви дивіться. Запевняю вас, кров у неї тепер тепла. Ми разом спробуємо її.

Олену трусило від кожного слова, вона несамохіть зарухалася на стільці.

— Ні! — протяг Іван, і в голосі його з'явилося нетерпіння, — Ні, мамо! Дивіться, не ховайте очей.

Олена поглянула на кішку. Та спала біля печі, нічого не підозрюючи. Олена спробувала відвести погляд, але Іван взяв її за голову, стис у своїх дужих руках і рішуче повернув у бік, де сиділа кішка.

— Дивіться, мамо, дивіться, — тихо, з дивною лагідністю, говорив він, і лише запалені очі його горіли червоним. — Я швиденько. Раз — і все. Мура, Мура, — заговорив він, наближаючись до кішки.

Зачувши своє ім'я, кішка нашорошила вуха, замуркотіла від задоволення і витяглася на підлозі. Зненацький важкий удар прибив її тіло до підлоги. Сокира влучила в шию і котяча голова відлетіла геть. Біля тулуба, де тільки-но була голова, на підлозі швидко набігла червона пляма. Іван вмокнув у неї палець.

— Я не помилився, мамо, — звеселився він, — аж спробуйте. Я не вагався жодної хвилини. Вона тепер тепла.

Іван підніс палець до обличчя матері. Олена відсахнулася, і на очі їй потрапила відрубана голова, на якій біля носа посмикувався білий вус.

— Ван-н-н-нечку, — ледве вимовила стара і схлипнула.

Іван височів над Оленою почорнілий, величезний, мов обгорілий стовбур, і лише очі його червоні й сухі дивилися кудись понад усім, і думки його були тепер десь далеко за хатою, за селом, здається, поза цим світом. Він опустив руки і мовчки, дуже повільно вийшов геть.

Самотня несподівана сльоза раптом з'явилася на обличчі старої, здивувавши навіть саму Олену. Справді, було дивно, звідкіля, з яких таких давно пересохлих закутків вона взялася, адже стара цілком була переконана, що виплакала все, що мала.

Трохи згодом Олена звелася на ноги. Постоявши ще якийсь час, ніби не наважуючись зробити крок, вона все ж ступила. Далі взяла відро, в яке зливала помиї, і скидала туди котячі рештки.

Іван сидів на лаві під старою грушою і курив. Вітер куйовдив його зовсім білу чуприну, земля навколо була всипана гнилими грушами і жовтим листям.

Олена вийшла на поріг і зупинилася. На Івановій шії здригнувся борлак.

— Не сердьтесь, мамо, — мовив він тихо, приглушено, — а кішку я вам знайду. То не люди-

на. Людини іншої не знайдеш, матір, кохану, а кішку я вам принесу.

Він затагся цигаркою і знову став дивитися туди, де сідало сонце.

Цієї ночі Олена вже вкотре слухала, як виє вітер у химерній Івановій щоглі. В хаті стояла тиша, і від ліжка, де лежав Іван, не чути було жодного звуку. Олена чомусь стривожилась. Вона обережно визирнула з-за занавіски і враз уся схолола. Просто перед нею було Іванове обличчя. Очі блищали в темноті і дивилися нерухомо, мов незрячі. Олена спробувала щось сказати, але губи її лише затремтіли.

— А що коли, мамо, мені померти на Різдво? — запитав Іван.

Стара злякано перехрестилася і, мов риба, вхопила ротом повітря.

— Що ти, синку? Хай Бог боронить таке казати. Що ти?

Іван промовчав. Потім усміхнувся і пішов до ліжка.

— Спіть, мамо... Спіть... Ніч...

Похмурий і холодний був світанок. Прийшов якомсь підступно, ховаючись за хмарами, мов злодій. Олена поралася біля печі, варила кашу для куті. Голова її знову заповнилася думками про смерть, про скриню з рушниками, про труну на горищі, і їй ставало легше на душі, і хотілося померти якомога скоріше. «Треба сказати Вані, щоб одягли до труни голубеньку кофточку... І тухельки нові червоні щоб озули...», — подумала Олена. Вона поглянула на сина. Іван лежав на ліжку. Губи його повільно ворушилися. «Ні, не тепер, — вирішила Олена, — хай завтра вранці».

У двері постукали. В хату зайшов Трохим. В руці він тримав пляшку. Олена зітхнула.

На вулиці засвітились вогні. Сп'янілі від самогону обличчя тихо перемовлялися і курили. Тютюновий дим стелився над столом і, піднімаючись під стелю, снувався там у химерних звірів.

— Гарну ти матері труну зробив, Трохиме. Спасибі тобі...

— Старався, — прохрипів Трохим. — А навіщо тобі була та щогла?

Іван промовчав, наче не вчув.

— Ще по краплі? — мовив Трохим.

Іван кивнув.

— Добра горілка, — крякнув Трохим і занюхав рукавом.

— Як думаєш, чи я би помістився туди?

— Куди? — не зрозумів Трохим.

— В материну труну.

Трохим підняв очі на Івана. Іван випив. Трохим не знайшов, що відповісти, і вони мовчали.

— Завтра Різдво... — мовив згодом Іван.

Трохим похитав головою, і вони знову довго мовчали.

Вранці Іван піднявся, як тільки зажеврив світанок. Обличчя його було напрочуд свіжим, як ніколи світлим, здавалось, щасливим. Олена давно не бачила сина таким. Хіба що в дитинстві. Вона дивилася на несподівано світле синове обличчя і хотіла радіти разом з ним, але незрозуміло чому не раділа, а навпаки, тривожилася, як ніколи. Іван посміхався, а Олені щось тужно стискало душу.

— З Різдвом, вас, мамо, — сказав він, і Олені стало зовсім млосно.

Іван усміхнувся лагідно, поклав матері на плечі свої великі руки.

— Дай, мамо, мені чисту сорочку.

Олена здригнулася. Ноги її прикипіли до підлоги. Вона раптом відчула силу, яка зовсім не відповідала лагідному обличчю сина. Іван підвів Олену до скрині.

— Тут, мамо, сорочка. І рушники на смерть теж тут.

Олена знову здригнулася, — Я знаю, ви збирали їх довго. Спасибі вам.

Олена мовчала. Їй зціпило рот і вона, мов під гіпнозом, виконувала все, що говорив їй Іван. Відчинила скриню і витягла звідти чисту білу сорочку.

Іван довго й ретельно одягався. Потім поставив посеред хати стілець, другий підсунув до вікна. На нього він всадив Олену.

— Хвилю, мамо, я зараз...

Він вийшов з хати і за мить повернувся. В руках тримав сокиру, велику іржаву скобу і товсту вірьовку. В Олени пересохло в горлі. Іван поглянув на матір і знову посміхнувся. Перерубавши вірьовку навпіл, він узяв одну її частину, обмотав нею Олену, міцно пов'язавши зі стільцем.

— Тихо, мамо, тихо. Нічого поганого я вам не зроблю.

Далі він, не кваплячись, став на стілець, приставив скобу до бантини і вдарив по ній сокирою. Потім ще раз і ще раз. Під стелею залунали глухі ритмічні удари і на підлогу посипалась біла глина.

— В-ва... В-ва... — намагалась вимовити Олена синове ім'я, але лише схлипувала, задихаючись

від власного голосу. Іван мимохіть кидав на матір погляд і продовжував бити по скобі. Ударивши ще кілька разів, він вчепився за скобу руками, спробувавши її на міцність. Далі протяг крізь неї вірвовку, і кілька разів міцно зв'язавши її, витяг до низу так, що вірвовка утворила зашморг. Оленині губи ворухнулися, і в хаті почувся глухий стогін. Іван поглянув на матір.

— Труну поставите на високому столі, щоб ніхто не зміг цілувати тіло...

Олена знову глухо застогнала і схлипнула, зади-хаючись. Іван продовжував мовчати. Він повільно став на стілець, накинув на шию зашморг і поглянув на матір. Олена оніміла. Лише очі її, вирячені, страшні, здавалось, виваляться з черепа і покотяться по підлозі, щоб не бачити того, що діялося. Іван довго дивився на матір, ніби намагався запам'ятати її обличчя, а потім раптом тихо мовив:

— З Різдом вас, мамо...

Стілець вислизнув з-під його ніг, і Іванове тіло загойдалося під бантиною.

Опам'яталась Олена наступного дня. Хата була наповнена сонячним світлом. Біля ліжка, на якому вона лежала, сиділа Трохимова жінка. Трохим стояв біля вікна, у дверях товпилися люди і тихо гомоніли. Олена обвела поглядом хату і раптом побачила труну. Вона зразу ж упізнала її, добротну, дощану. То була її труна, яку вона так чекала. Труна, яка вселяла спокій і благополуччя її душі. Єдина річ, крім якої їй нічого більше не було потрібно на цьому світі. У труні лежав Іван.

— Забрав, — тихо заскиглила Олена, і гомін у дверях стих. — Усе, що мала... і труну, і рушники... Все забрав... Приїхав, щоб усе забрати...

— Що ви, тітко? — прошепотіла Трохимова жінка, — люди в хаті...

Олена дивилася у вікно. За ним зловісне темніла металева щогла. Страшна, безглузда, байдужа потвора. По зморшкуватій Олениній щоці збігла сльоза. Зустрівши на шляху глибоку поперечну зморшку, вона збільшилась і, відірвавшись, упала на підлогу. У хаті настала тиша, і лише за вікном тужно й сердито завивав вітер у химерній Івановій щоглі.

— Усе забрав, — чулося крізь те завивання, — усе, що мала...

Самотній будинок

Він лишався самотнім уже третій рік поспіль, після її смерті. За цей час біля його стін піднявся високий бур'ян і встигли вирости справжні молоді дерева, акації та клени, ховаючи його від людського ока. В літню спеку це було навіть зручно тому, що будинок перебував в тіні, і в його роки прохолода, яка створювалась деревами, ставала йому в пригоді. Однак восени, коли його позеленілим від моху стінам хотілося зігрітись на сонці, непролазні хащі бузку, барбарису та дикого винограду перешкоджали цьому, і доводилось мерзнути і щулитись від холоду. Тоді навіть густий мох на стінах мало зігрівав їх цегляне тіло. Його старий, з бляхи, дах невідомо якого кольору просто-таки зяяв дірама, тому будинок часто обливався дощовою водою, від чого розмокала й руйнувалась його стеля. Словом, він мав вкрай непривабливий вигляд. Але, як видно, тепер це вже мало хвилювало його. Ще зовсім недавно він намагався держати фасон, виглядати не таким вже й старим. Сьогодні ж його зовнішній вигляд був таким дріб'язком. Та й все його життя не варте було ломаного гроша. Тепер він немало дивувався тому, що всього якихось три роки тому поводив себе, як справжній хлопчисько. Зараз він,

ніби розплющивши очі, врешті зрозумів, що все було марно. Адже він так і не зміг освідчитись їй, тому, що складався з цурок та цегли. Скільки років він міг лише спостерігати за своєю господинею. Він, як ніхто, до найменших дрібниць знав її найінтимніше, найпотаємніше життя. Ніхто, крім нього, не бачив її в таких обставинах, в яких бачив він. Тому він міг би з повним правом вважати себе найбільш близьким до неї, до її думок, до її тіла, до всього її ества. Але, що поробиш, він був усього на всього звичайним будинком.

Коли вона померла, їй було вже за сімдесят. Останніми днями вона майже не покидала його стін. І хоча, з одного боку, це приносило йому насолоду, з іншого він помічав, що її незвичайна близькість з ним не до добра. Отож, вона померла, коли їй було вже за сімдесят. Сімдесят років. Не так вже й мало знав будинок свою господиню. І кому, як не йому самому, краще продовжити цю історію, яку він міг би розповісти, можливо, саме так.

Її занесли в мої двері немовлям, оповиту теплою ковдрою. Була зима. Надворі мела хурделиця, а в моєму каміні палахкотів вогонь, і міцні молоді стіни не пропускали холоду. Тоді я був зовсім молодим. Мої просторі вікна були чистими й прозорими, і я дивився на світ незатьмареним, незапорошеним поглядом. Біля мого підніжжя росли квіти: білі та чорні троянди. На високих ніжках зазирали вони в мої кімнати, відбиваючись в прозорих шибках. Я вдихав їх свіжий запах крізь всі свої кватирки, які відчинялися дуже легко. Свіже повітря, залітаючи в їхні

відчинені навстіж дверці, наповнювало мої кімнати, я відчував в собі неабиякі сили, і готовий був стояти віки. До того ж, під моїм дахом тоді народилась перша дитина. Дівчинка. Здається, все було зовсім недавно. Всього якихось сімдесят років, а я вже встиг постаріти за цей час. Як швидко вона зростала. Як на мене, це були якісь миті. І одного разу, вранці, я помітив, як з ліжка піднялась не маленька дівчинка, а вродлива молода жінка. Згодом її ніжну голівку вінчав вінок, а поруч був вродливий молодий чоловік. І я разом з усіма щиро радів їхньому щастю. Їм відокремили найвіддаленішу мою кімнату з вікнами в сад. О, скільки днів і ночей я жив життям лише однієї своєї кімнати, з дня на день намагаючись не сполохати щастя молодих, слідкував за ними. О, свідком яких ніжних почуттів я був тоді. Та що говорити про те, коли сам ти камінь. Напевно, треба бути людиною і на собі випробувати той солодкий стан, який люди називають коханням. Це слово мені часто доводилось чути в своїй найвіддаленішій кімнаті. Воно звучало тут безліч разів тихо, голосно, пошепки. А за кілька днів молодий чоловік приладнував до моєї стіни портрет, якраз над їхнім ліжком. Мені не було боляче від того, що в мене впивався залізний цвях. Навпаки, цей біль був навіть приємним, тому що на портреті була вона. Вірніше, вони були разом, але це не так важливо. Я ніколи не ревнував її, тому що це було б просто безглуздо. Я камінний і нерухомий, ревнувати — смішно. Що я міг дати їй? А він міг говорити... Вже не кажучи про інше. Мені, товстостінному, лишалося тільки існувати поряд, заздрити і милуватися

своєю єдино визнаною господинею. Так тривало всю весну і початок літа, коли в повітрі відчувалися солодкі запахи, а вечори з кожним днем ставали все приємніші. Та одного погожого літнього дня старі й молоді господарі повели себе дивно. Тоді не тільки вони вели себе дивно, а багато інших людей робили в цей день те, чого раніше ніколи не робили. Вулицями йшло багато люду, вони поспішали, метушились, навщось брали з собою всі свої речі, вантажили їх на вози, автомобілі. Всі говорили: «війна». Перший снаряд розірвався зовсім поруч. У мене зразу ж вилетіли шибки, а один великий осколок вдарив мене в стіну біля ганку з такою силою, що цегла не витримала, і в ній утворилась велика вибоїна. Довгий час я був один. Потім хто тільки не спав у моїх кімнатах. Та всі вони лишались зі мною ненадовго, і ці короткі знайомства не могли добре запам'ятатись. Були тут більше чоловіки. Траплялись і жінки. Я дуже сподівався побачити серед них свою господиню. Та, на жаль, то були інші жінки, зовсім не схожі на неї. Одна сім'я жила досить довго. Вони непогано доглядали за мною. Але все ж я не міг звикнути до них, і вже зовсім втрачав надію побачитись з нею. Та ось, коли вже давно не було чути вибухів та грому гармат, до міста стали повертатись люди. Одного зимового вечора в замковий отвір моїх головних дверей проник ключ. Я зразу ж впізнав цей оберт, якого не відчував тривалий час і від якого стало враз тепліше всім моїм холодним цегляним стінам. Бідолаха, вона не знала, що замок змінили чужі люди. Я все боявся, чи справді то була моя господиня. На щастя тоді вона знайшла інший ключ

і підійшла до інших моїх дверей із західного боку. Не зразу піддався старий замок. Та коли двері зі скрипом все ж відчинились, я був просто щасливим. Поступово я знову звикав до неї. Вона дуже змінилась за цей час. Схудла, змарніла, шкіра на обличчі стала блідою, очі запали і здавалися темнішими. Вона повернулась сама. Ні молодого чоловіка, ні старих господарів не було поруч. Втім, я зовсім не жалкував про це. Коли вона вперше, торкнувшись своїми легкими ніжками моєї підлоги, ступила і пройшла до кімнат, я весь затремтів і зіщулився. Тремтлива її хода ніби голубила мене після довгої розлуки. Я знемагав, коли вона торкалась пальцями дверних ручок, відкривала двері, зупинялась біля стін і знову проходила кімнатами.

Першу ніч ми провели лише удвох. Таку ніч, здається, у людей називають шлюбною. Напевно, це щось зовсім інше, проте для мене вона була справді незвичайною. Всю ніч я не зімкнув очей, спостерігаючи і охороняючи її сон. Коли вітер поривався до віконниць, я притискував їх до стін, аби вони не стукотіли і не скрипіли так голосно. Я намагався заглушити вітер, що вив у комині, обурюючись, що ніяк не міг впоратися з ним. Вона, певно, була дуже стомленою, тому що спала, не роздягаючись, не витопивши каміну, а я бідкався, аби вона не нездужала. Наступного дня, вранці, вона відкрила очі і довго лежала задумана. За вікном вкотре повалив сніг. Кожного дня, всі дні і ночі падав сніг, а ми знову лишались удвох. Згодом в моїх кімнатах стало затишно. А ще через якийсь час вже не потрібно було топити. У вікна все частіш зазірало сонце і птахи. Все швидше

пролітали ночі, і я тепер довгий час міг бачити її очі, відчував її ходу, рухи. З кожним днем на ній ставало все менше одягу, і я перебував у передчутті побачити її оголені руки, плечі, знайомий до дрібниць стан. Здавалося, все навколо нас ішло на краще. Та ось одного дня, це був дуже сумний день, можливо, він визначив її наступне життя, поштарка принесла листа. Вона плакала всю ніч, весь наступний день, не встаючи з ліжка. Потім вона замкнула на ключ мою найвіддаленішу кімнату, їхню кімнату, і ніколи потім не відвідувала її.

Ми прожили удвох довге життя. Вона зістарилась у моїх стінах. Я був свідком її фізичних змін. Протягом років вона перетворилась на звичайнісіньку бабусю. Але моє ставлення до неї не змінилось, я, як і раніше, намагався бути поряд. Останнім часом, коли їй було дуже тяжко, я натужувався всім своїм еством для того, щоб відчинити перед нею двері. Я проклинав суху вітряну погоду, яка знову замела пилом мої вікна, і з радістю підставляв їх під струмені дощу, аби їй стало більше тепла і світла. Та як я не намагався підтримати її життя, все ж бачив і розумів, що мої старання марні. Я чекав і боявся, бо ніяк не міг уявити, що залишусь сам, що вона не пройде моїми кімнатами, не відчинить моїх дверей, не погляне в моє вікно. Як прикро, що будинки не можуть говорити. Про це я жалкував увесь свій недовгий вік. Адже вона ніколи не дізнається, що в її житті був я, що вона не була самотньою.

Вона померла дуже скоро в розквіті весни. Мені хотілось щезнути, зрівнятись з землею. Втім, навіть це було не під силу мені. Якийсь час

зі мною лишалися речі, які вона одягала, брала в руки, старий диван, на якому вона спала з тих пір, як замкнула на ключ мою найвіддаленішу кімнату. На моєму тілі все ще зберігались відтиски її пальців, сліди від ніг, що припали порохом, її зношені черевики, старий капелюшок. І все ж я був найсамотнішим будинком. Навколо мене виростали високі нові будинки, в яких кипіло життя, а я залишався порожнім і нікому не потрібним. Я бачив, як перехожі дивились на мене зі співчуттям, настільки жалюгідно я виглядав. Я прожив на самоті ще довгих три роки. Дощі, морози, вітри вершили свою справу і скоро мене вже важко було назвати житлом. В моїх кімнатах оселились щурі і поточили мене всього до потворності. І все ж, за замкнутими дверима однієї з моїх кімнат на стіні все ще висіла її фотокартка, де вона лишалася завжди молодою. Світлі високі будинки оточили мене з усіх боків, і в них не бракувало господарів. Я не заздрив їм, ні. Я не нарікав на свою долю, адже моє минуле життя жодним чином не порівняти з метушливим існуванням цих білих велетнів. Їм не пізнати і не зрозуміти того, що довелось пережити мені. І хай моє життя було не таким вже й довгим та світлим, я не жалкую. Я щасливий, що мені дісталася саме така доля, а не інша. Вони поглядали на мене з висоти з усмішкою і презирством, хвалювано виблискуючи на сонці новенькими просторими вікнами. Я не ображався на них. І все ж їм, багатоповерховим, багатоквартирним, не зрозуміти, не відчути...

Старий будинок міг би продовжувати свою розповідь і далі, повідати про незвичайність,

майже фантастичність своєї долі, та на дорозі, що пролягла від високих будинків, з'явився великий металевий механізм із довгою стрілою, на якій висіла тяжка чавунна куля. Механізм повільно підповзав до будинку, і тяжка куля, не кваплячись, похитувалась з боку в бік.

Згодом старий будинок відчув сильний удар, від якого завалилась майже половина стіни. Тієї миті йому згадався той перший удар снаряду, який він вже випробував колись. Сьогоднішній був ще дужчим. Певно, наступний удар припав йому в саме серце, тому що, здригнувшись, будинок розвалився вщент і був похований під власним дахом.

Неподалік зібрався натовп людей. Вони дивились, як руйнується старий будинок, про щось жваво говорили між собою, показуючи пальцями і хитаючи головами. Навколо стояла тепла сонячна погода. Весна з кожним днем все більше набирала свіжих світлих сил.

Спогад

Лепеха помирав. У нього розкладалася печінка. Він це знав, як ніхто інший, і йому не потрібно було ескулапських висновків. Більше того, тепер він сам міг описати особливості розвитку хвороби, палітру больових почуттів, преамбулу смерті, склавши щось на зразок посібника для студентів-медиків. Скажімо: «Враження помираючого від цирозу печінки» або «Основні прояви агонізування». Однак Лепеха не драматизував становища і ставився до цього по-філософськи. У нього не було особливого суму з приводу подібного свого кінця. Єдине, що турбувало, біль у животі, який інколи бував досить докучливим. Але й у цьому разі існував шлях запобігання. І Лепеха знав його достеменно. Знав про це і я, а тому приходив до нього, захопивши з собою пляшку. Це був випадок, коли первинне зло, досягши своєї мети, ніби тішачись з того, дозволяло лояльність полегшувати муки, яких вже завдало. Лепеха добре розумів те зло. Знаючи його сутність, він ставився до нього, як до давно знайомого приятеля, який врешті-решт зламав його. Інколи, підкоряючись стереотипу людського мислення, я проймався несправжнім жалем, і говорив йому слова. Ті, що говорять співчутливі ближні. Про зло алкоголю, про тверезий спосіб

життя і його сенс. Тоді Лепеха здивовано озирався на мене, і на обличчі його виникла посмішка, від якої я почував себе людиною з кругозором члена партії. Я замовкав і мовчки наливав у склянки.

Лепеха випивав повільно, статечно, випробувуючи дію, потім ставив порожню склянку і тихо, протяжно зітхав. Інколи запалював. Не пам'ятаю, бачив я коли, щоб він щось їв... Здається, ні... Я не був у Лепехи вже кілька тижнів. Кожного разу, і що далі більше, я боявся, що пляшка, яку я несучи старому, вже не згодиться.

Осінь закінчувалася. Всюди лежало багато опалого листя, вигорілого на сонці, і саме сонце теж зовсім вицвіло за літо. Сьогодні, коли я прочинив двері, якась особлива насторога тривожила мене.

— Заходь, не бійся... Я ще є... — почувалося з кутка, де стояло ліжко. Лепеха лежав, укритий сутінками своєї підвальної квартири, сірий і самотній, як осінній вечір. Зі стіни вдарив годинник. За вікном був день, але в Лепешиній кімнаті його не було ніколи.

Знову вдарив годинник. На столі диміли недопалки. У пляшці лишалося зовсім мало. Ми палили. За вікном повільно проїхав жіночий ровер. Його педалі натискали латані вельветові капці.

— Мойсей Якович. На прогулянку, — випустивши в хатній смерк клубок диму, мовив я.

Мойсей Якович проживав по сусідству, і його жіночий допотопний німецький ровер частенько проїздив за Лепешиним вікном. Щоб прожити якомога довше, Мойсей Якович ранками смоктав соняшникову оливу, споживав пророслу пшени-

цю, не їв смаженого, не пив, не палив і їздив на жіночому ровері.

— Ми з ним трохи схожі, — розсудив уголос Лепеха.

— Ви? — посміхнувся я.

— Ми обоє — паразити.

Я задумався...

— Ти вважаєш?

— Рівною мірою. Хоча не зовсім. Я паразитую значно коротший відрізок часу. Тепер звільняю місце для інших. А цей старий єврей паразитує націлено, аби це тривало якомога довше. Паразити мого типу вигідніші суспільству.

Я подумав, що Лепеха знову згадав про свою смерть з надзвичайною легкістю, навіть тривіальністю. Такий спокій, байдужість формувалися якимись внутрішніми силами, що керували його свідомістю, підкоряючи й поневолюючи її з тих часів, про які він вже не пам'ятав. Ми випили. У мене все це було ще попереду.

— Знаєш, — мовив він тихо, протяжно зітхаючи, — моє паразитування могло закінчитися значно раніше, навіть не початися.

Мені хотілося палити, і я взяв цигарку.

— Я був ще немовлям, коли мене мало не з'їла рідна тітка, — продовжував він.

— В якому розумінні? Ти закуриш?

— Подай, будь ласка.

Я запалив Лепесі цигарку. Він затягся глибоко.

— У самому прямому.

В кімнаті стало зовсім темно, і тільки дві червоні жарини наших цигарок час від часу спалахували, фарбуючи в червоне наші сп'янілі обличчя.

— Спочатку вона з'їла свого чоловіка. Люди розповідали, в молодості вони кохалися. Вона зарубала його сокирою. Після того в селі її стали звати Зарубихою. Ганна Зарубиха.

— Вона була красива?

Лепеха підняв на мене очі.

— Чому ти спитав?

Я стенив плечима.

— Вона була красива... — зітхнув Лепеха.

Горілка приємно запекла всередині, і я заду-
мався. Ми мовчали. Не знаю, про що думав Лепе-
ха. А я... Я уявляв її. Якою вона могла бути. Ганна...
Ганна Зарубиха...

Вітер шугонув тротуаром, і в віконце сипонуло
сухим листям. Знову проїхав жіночий ровер,
і промайнули латані капці.

— Не муч себе. У столику в чорній папці є фото.

Я здригнувся. Лепеха дивився на мене посоло-
вілими очима, і в них ледь трималася дивна
посмішка.

— Вип'ємо... — сказав він.

Я налив.

— Ти мені не дав доказати.

— Я просто запитав. Чи була вона красива?

— Просто? Ти їж, на мене не дивись, — говорив
старий, — я люблю горілку і не поважаю їжу.
Горілка, не переповнюючи шлунка, наповнює
щирістю душу, а їжа, переповнюючи шлунок,
гнітить і душу, і мозок.

— Мабуть, у твоїх словах є певна рація.

— Я не поважаю її ще й тому, що знаю, до чого
доводить людину її відсутність. Тоді вона нага-
дує всім, що перш за все ми звірі. Хижі, кровожер-
ливі, які лише повдягали соціальні маски. Тоді,

коли їжі не стає, зразу закінчується святковість карнавальної ночі, і в очах, що світилися добром, запалюється ненависть, обличчя, що зображали ласку, перекошує зло, а з-під уст, що звикли до поцілунків, вишкіряються вовчі ікла.

— Вовчі ікла... — повторив я.

— Хочеш знати, як убивали Ганну?

Я знову здригнувся і поглянув на Лепеху. Я не переставав думати про неї і щойно теж.

— Її убили?

Лепеха знову дивився на мене з дивною посмішкою в очах. А потім заговорив дуже швидко:

— Вона вкрала мене немовлям із колиски, що висіла під бантиною, і віднесла до себе в хату. Коли люди збіглися і вибили двері, Ганна стояла наді мною з великим гострим ножем. Свого часу тим ножем вона відрізала голову свого чоловіка. Я лежав на столі і не плакав. Ще мить, і моє тільки було б червоне від крові, а голова з відкритими очима лежала б у відрі для помиїв. Люди забігли до хати і зупинилися. Їх зупинив блиску її голодних очей. Вона похитнулася, а губи посміхнулись. Наступної миті вона вже лежала на підлозі, притиснута широкими дубовими дверима, на яких біснувався очманілий гурт. То був танок смерті. Смертники танцювали на смертній. Висохлі мощі гарцювали у нестямі, гублячи слину, вирячивши очі. Вона вже не дихала, а вони все гарцювали й гарцювали, а потім почали співати, і мій батько теж. Я заплакав. Але ніхто не чув того. І батько, і мати теж...

Лепеха вмовк. Під столом зашаруділо, і на середину кімнати вибігло мишеня. Зупинилося, огледілося і знову забігло під стіл. Ударив годин-

ник. І мені здалося, що в кімнаті падає сніг. Він з'явився нізвідкіля, танув на льоту і, не досягаючи підлоги, щезав десь там, де найбільше згустилися сутінки. Зовсім сп'янілий, я палив, думав про Лепеху, а перед очима спливав незнайомий жіночий образ.

— Не мучся ти. Візьми в столику і подивись...

Похитуючись, я підійшов до столу і витяг шухляду. Там я побачив чорну папку. Фотокарток було небагато. Давні, пожовклі, вони зберегли свій своєрідний запах. Я переглянув кілька, і раптом побачив жіноче обличчя. Я показав його Лепесі. Той кліпнув очима.

— Я розумію твоє ставлення до неї, але хочеш не хочеш, вона красива, старий, винятково красива. До того ж її вбили, а ти залишився жити.

— Пити! Ти хотів це сказати?

— Я хотів сказати, що в неї гарне обличчя.

— Дорікаєш мені тим, що я не став її сніданком? Можливо, ти маєш рацію. Я б розчинився в її красивому шлунку, розтікся по її принадному тілу, і тоді моє обличчя було б, безумовно, прекрасніше, ніж тепер.

Я розглядав її обличчя і ніяк не міг усвідомити. Я завжди доводив собі, що душа відповідна тілу і навпаки. Що вони формують одне одного. Хоча зараз ці проблеми зовсім недоречні і не повинні хвилювати ні мене, ні Лепеху.

— Даремно ти... — мовив я.

Лепеха посміхнувся.

— Гарзд, не сердься. Прийдеш на мої похорони?

— Якщо ти помреш не в мою зміну. Краще у вихідний.

Лепеха знову посміхнувся.

— Прийдеш... Прапор будеш нести жовто-блакитний, а на палиці — серп і молот.

— Вона не схожа на твого батька. Якого кольору були в неї очі?

— Ще не довго... Днів шість або сім... І помру...

— Що?

— Я тебе прошу, не робить пагорба. Розрівняй-те землю. І хреста не хочу. Посади суніці, я їх так люблю.

Ми затяглися цигарками і майже разом випустили клуби диму. Кімната поплила, стіл, ліжка, на якому лежав Лепеха, стілець, на якому сидів я теж поплили. Ударив годинник, я здригнувся, згадавши де я, хто я. Лепеха лежав з відкритими очима, втупившись у стелю, під якою соталися пошматовані хмари тютюнового диму.

— Забери собі годинник. Забери тепер, бо потім хтось потягне, і не зогледишся. Він французький.

— Добре-добре... — ледь ворушились мої губи.

У кімнаті падав сніг. Я підставив долоню і зловив сніжинку.

— Ти бачиш сніг? — запитав я.

Лепеха мовчав. Сніг продовжував падати. Його ставало все більше й більше. Він засипав підлогу, меблі, нас, всю хату, і ми скоро зовсім зникли під його холодним обрусом.

Степан та чудовисько

Старий гусак здригався і тихо покрякував уві сні, сховавши голову під крило. Йому снилося його дитинство, рання весна, зелений луг та перша зустріч з чудовиськом. Тоді він був зовсім крихітним жовторотим малюком. Проте вже в тому віці він помітно відрізнявся від своїх численних братів та сестер особливою допитливістю та непосидючістю. Тоді ще малого гусеня ніяк не звали, ім'я з'явилося вже згодом. Напевно, зважаючи на його жвавий характер, особливий темперамент та неспокійну вдачу, господар якось назвав його іменем відомого сільського гуляки — пияка, що завжди сунув свого носа в різні непевні історії та встрявав у сумнівні пригоди. З часом ім'я прижилося, і раніше безіменне гусеня стало Степаном. Саме тоді, одного дня Степан вперше побачив чудовисько. Воно було величезним, рудим, на чотирьох ногах і мало довгого хвоста, яким раз-по-раз ганяло надоїдливих мух. За рудим чудовиськом брів господар, поганяючи його кленовою гілкою. Проходячи повз Степана, чудовисько протягло до нього свою неосяжну голову, і гусеня побачило перед собою величезний шкіряний ніс, а разом з ним такі ж великі волошкові очі з дивовижними віями. Ще в тих очах гусеня побачило себе,

зелений луг, а на лузі сніжну кучугуру, біля якої скупчилися такі ж як і він жовті клубочки. То безтурботно сиділа в траві його мудра мама, що на відміну від нього давно пізнала цей світ, а поруч принишкла її налякана дівтора. Гусенята насторожено оглядали чудовисько, яке рано чи пізно мало проковтнути їх відчайдушного братця. В свою чергу Степан, не дивлячись на смертельну загрозу, як завжди повів себе необачно. Розправивши куці відростки майбутніх крил, він раптом відчайдушно рушив назустріч смерті. Напевно, саме тієї миті природа прошепотіла йому на вухо щось конче важливе, і Степан, стаючи на захист сім'ї, несподівано дзьобнув чудовисько в його вологий шкіряний ніс. Це був найбезглуздіший вчинок в його житті, що обіцяв непередбачувані наслідки. Пухнаста малеча, що завмерла біля матері-гуски, затамувавши подих, приготувалась до найстрашнішого. Проте на їх неабиякий подив, чудовисько не проковтнуло Степана. Воно лише дунуло на нього крізь вологі ніздрі і якомсь ніяково, ледве чутно промукало. Не довго думаючи, Степан ще раз вткнувся у величезного носа і гучно затріскотів дзьобом, ніби намагаючись дістати з нього щось поживне. Від приємного лоскоту чудовисько кліпнуло дивовижними віями, ще раз ніяково мукнуло, немов вибачаючись, і побрело своєю дорогою. Проводжаючи поглядом чудовисько, Степан чомусь теж відчув себе ніяково. Довгий рудий хвіст розгойдувався з боку в бік і в тому звичному розгойдуванні вгадувались спокій та певна елегантність. Натомість в потупленому погляді Степана відобразилась помітна розгубленість,

і маленька зграя, що стежила за своїм героїчним братцем, тепер неабияк дивувалась дещо не притаманній йому незібраності.

Червона сонячна куля вже давно закотилась за річку, а Степана все ще не полишала сьогоднішня неочікувана пригода, а разом з нею доволі несподіване і зовсім незнайоме почуття. Воно виникло зненацька, осіло десь глибоко всередині, і було таким невизначеним.

Над солом'яною стріхою хліва, де мешкала гусяча зграя, з темного неба вже спускалися сутінки. Мати гусеняти вела зграю на нічліг.

Яким же було здивування Степана, коли в темному кутку його помешкання, де висіло вбите в стіну ржаве залізне кільце, він побачив те саме руде чудовисько. З його шиї звисав залізний ланцюг, що кріпився до іржавого кільця. Степан заляк на порозі, відростки його майбутніх крил нерішуче здригнулися. Чудовисько з дивовижними віями стояло тепер в його домі і мирно жувало свіжоскошену траву. Степан тихо пропищав, толком не усвідомлюючи кому та, власне, що зібрався повідомити, і озирнувся на свою родину. Рішення прийняла мати гуска. Ніби й нічого не сталося, вона звично загоготіла до дітей, наказуючи вкладатись на ночівлю і повела малят до їх звичного місця в протилежний куток хліва.

Проводжаючи зграю поглядом, Степан раптом почув уже знайомий голос. Він повернув голову до кутка, де стояло чудовисько, і його очі зустрілися з темно-синіми дзеркалами, обрамленими дивовижними віями.

Степан згадав, як нечемно повівся сьогодні вдень і знову відчув себе ніяково. Якийсь час чудо-

висько розглядало його, після чого повернуло голову від Степана і знову жувало траву. Саме в цьому його русі Степан розпізнав тиху образу, вкотре пожалкував про свій вчинок, і йому захотілось вибачитись. Він рішуче наблизився до ображеного чудовиська. Коли ж те знову протягло до нього голову і в сутінках перед Степаном опинився величезний шкіряний ніс з вологими ніздрями, замість того щоб вибачитись, гусеня знову несподівано ткнулося в нього дзьобом. Чудовисько припинило жувати і тихо мукнуло в тій же тональності, як сьогодні вдень. Тепер вже вдруге Степан розчув у ньому тиху вдачу і глибокий спокій. Йому знову стало ледь не по собі за свою чергову нечемну поведінку, однак разом із тим він ясно зрозумів, що чудовисько зовсім не тримає на нього зла. Навпаки, здавалось, в такому незвичному спілкуванні з гусеням воно знаходило щось доволі приємне, і його тихе мукання нагадувало стан, в якому часом знаходяться коти, коли так зворушливо мурчать від задоволення. Згодом чудовисько знову заходилося жувати траву і вже не звертало уваги на Степана. Чергового разу зняковілому гусеняті нічого не лишалося, як відправитись в протилежний бік, де вже дрімала його гусяча родина. Вмостившись біля матері-гуски та своїх братів і сестер, Степан продовжував дивитись в темний куток напроти. Він чув тихе жування, як дихають великі вологі ніздрі, принюхувався до запаху свіжоскошеної трави і все це навіювало спокій і благість. Місця в хліву вистачало, а від чудовиська йшло приємне тепло разом з колісковою дрімотою, що лагідно вкривала гусеня своїми волохатими крилами.

Вранці гусеня розбудив сусідський півень. Перший сонячний промінь вперто пробивався крізь дверну щілину. Чудовисько, як і раніше стояло в своєму кутку і так само неквапливо жувало. Здавалось, воно й зовсім не лягало спати. Згодом прийшов господар і забрав його з собою.

Літо було в розпалі, сонце ласкавим, а трава соковитою. Після легкого сніданку, випереджаючи гусячу зграю, Степан першим мчав до річки. Поринаючи в її приємну прохолоду, він захоплено гасав за дрібним річковим народом, полохаючи крихтних рибок, які щойно з'явилися на світ. Йому подобалось пірнати під воду, де він бавився в сонячному промінні, пускаючи на поверхню кумедні бульбашки, що так стрімко втікали з його дзьоба.

Після обіду зграя дрімала в затінку під старим осокомом, а ближче до вечора мати-гуска вела малюків куштувати корисні камінці. Там біля плетеного тину їх була ціла гора. Особисто Степану споживання корисних камінців не приносило особливого задоволення, і він, як недосвідчений малюк, віддавав перевагу соковитій траві. Втім, підкоряючись прадавнім гусячим звичаям, гусеня покійно йшло за матір'ю. На відміну від своїх братів та сестер, що вештались біля підніжжя гори, він легко забрався на її верхівку і звідти поглядав на протилежний берег, де паслось стадо рудих чудовиськ.

Степан давно звик до їх гучного мукання, однак сьогодні він свідомо прислухався до протяжних голосів, ніби намагаючись розпізнати серед них щось дуже важливе й необхідне для нього в ту мить.

Згодом на дощаному містку з'явилися пастухи. Серед них Степан упізнав свого господаря. Стадо чудовиськ долало річку вбхід.

Вже на лузі господар і руде чудовисько відокремились від стада. Проходячи повз гору корисних камінців, на верхівці якої гордо височіло мале гусеня, руде чудовисько зупинилось і, протягши до Степана голову, видихнуло на нього тепле повітря. Як і першого разу, Степан ледь розправив відростки майбутніх крил і дзьобнув чудовисько в уже знайомий шкіряний ніс. Чудовисько тієї ж миті відгукнулося і Степану здалося, що голос його прозвучав ще привітніше та лагідніше. В той же час гусеня раптом з приємністю усвідомило, що саме цей голос воно і намагалось розчути серед загального багатоголосся стада.

Вночі гусеня знову бачило блиск великих синіх очей. Його родина давно переглядала один і той же сон, в якому вони летіли у високій блакиті поміж білосніжних хмар. Степанові ж тепер зовсім не хотілося спати. Він стежив за тим, як жує руде чудовисько, бачив його вологий блискучий ніс і йому раптом знову нестримно захотілося вткнутися в нього дзьобом. Він тихо піднявся, щоб не розбудити гусячу зграю, і, ледве дихаючи, рушив до наміченої цілі. Чудовисько повернуло до нього голову, і в гусячому домі задзвенів залізний ланцюг. Степан озирнувся на зграю. Його сонна родина не сполохалась. Він торкнувся вологого носа чудовиська і те обдало його теплом. Напевно, отримавши бажане, гусеня задоволене повернулось до гусячої зграї.

В хліву було тихо. У маленькому віконці, проти ночі, молився на місяць комар. Тривале жування

та запах трави огортали Степана дрімотою, і скоро солодкий сон остаточно відіслав його у високе небо, де в прозорій блакиті серед димчатих хмарин пролітали його мама, брати та сестри.

Зранку до хліва прочинились двері, увійшов господар і повторився ще один теплий літній день, що приносив гусеняті нові враження та несподівані відкриття. А вже ближче до вечора, Степан наполегливо думав про гору корисних камінців. Останнім часом він біг до неї попереду зграї і вабили його туди зовсім не корисні камінці. З деяких пір гора набула для нього дещо нової, дуже важливої якості. Тим часом з-за річки все частіш долинали голосне мукання, підказуючи Степану, що зовсім скоро стадо повертатиметься, а разом із ним і руде чудовисько з волошковими очима. Степан був упевнений, що воно тепер теж думає про нього і неодмінно підійде до гірки, щоб протягти свого вологого шкіряного носа. Він же в свою чергу вткнеться в носа чудовиська дзьобом і, як завжди, почує у відповідь чарівну мелодію його голосу.

З часом своєрідне вітання гусеняти та корови перетворилось на певний повсякденний ритуал не лише для його виконавців, але й для пастухів, що пасли стадо. Наближаючись до купи корисних камінців, пастухи навмисне збирались разом, щоб вже вкотре стати свідками дивної пригоди. Коли ж незвичайне привітання знову повторювалось, вони заливались сміхом і, тикаючи пальцями, щось кричали.

Минуло літо і до осені з малого жовторотого гусеняти виріс справжній дорослий гусак. Степан

помітно змужнів, його жовтий пушок змінили міцні сталеві крила, і колись недоречно доросле його ім'я тепер цілком відповідало повноцінному вожакові зграї. А ще згодом на Степана чекала надзвичайна подія. Згасав день і вже ближче до вечора ніщо не обіцяло чогось особливого. Так само як завжди у двір спустилася ніч.

Гусяча зграя вже давно смакувала свій звичний сон, коли Степан прокинувся від дивного тихого стогону. Стогнало чудовисько. Голос його долинав ніби не з гортані, а звідкілясь значно глибше, зсередини, і Степан стривожився. Чудовисько лежало на боці і не переставало стогнати. Гусак підійшов до нього і ткнувся дзьобом в його шкіряний ніс. Чудовисько дивилось на Степана своїми великими очима і продовжувало тихо стогнати. Якоїсь миті Степан відчув, що його приятелю стало зовсім зле, і він раптом відчайдушно скрикнув. А потім, вже не зупиняючись, кричав на весь голос, витягуючи до гори шию. Кричав відчайдушно, несамовито, до хрипоті. Його голос розірвав тишу ночі і спантеличив зграю. Скоро в будинку засвітилися вікна. Коли господар нарешті зайшов до хліва, заворожена зграя вже стала свідком нічного дива. З середини чудовиська раптом щось вислизнуло і упало на сіно. Згодом всі розгледіли, що то було таке ж саме чудовисько з чотирма ногами і хвостом, однак зовсім крихітне, не більше дорослого гусака, і все мокре, немов його щойно витягли з річки. Велике чудовисько лизнуло мале і те звалилось на спину. Оцінюючи всю складність надзвичайної події, разом з тим до кінця не усвідомлюючи всієї повноти життєвої премудрості, десь глибо-

ко в душі Степан відчував — сталося щось вкрай важливе, світле і радісне, а головне — нерозпізнана тривога, як і непевні сумніви, тепер були розвіяні і лишалися далеко позаду.

Досить скоро маленьке чудовисько вже стрибало і бавилось на зеленому лузі разом зі своїми однолітками.

Минав час. В один із днів, якимось несподівано настала осінь, а разом з нею прийшли холоди та дощі. Скоро річка стала вкриватися тонкою крижаною кіркою, і стадо рудих чудовиськ більше не з'являлося на лузі за річкою. Тієї ж осені Степан став помічати, як мало-помалу рідшала гусяча зграя, а ближче до зими він і взагалі залишився на самоті. Степан не знав чому сталося саме так. Таємниця ж полягала в тому, що господарі не забули його нічного крику, який подарував їм несподівану радість. Тепер чудовисько постійно займалося своїм дитям, і на Степана у нього не лишалося часу, воно ніби забуло про нього. Ночами Степан дивився у темний куток, де тепер було вже два чудовиська, і відчував себе зайвим.

Якимось удосвіта, коли господар прочинив двері, разом з ним до хліва увірвалася сліпуча білизна. Все подвір'я було вкрите пухким білим снігом і на Степана війнуло свіжим морозним повітрям. Смерк змінював світанок так швидко, що сонце не встигало зігрівати Степанове житло. Довгими зимовими вечорами йому було незатишно й самотньо. Час від часу він поглядав у темний куток, де дримали двоє чудовиськ, чув гоготіння сусідських гусей та сумував за своєю родиною. Йому дуже хотілося відчутти себе повноцінним ватажком зграї. Відчуття туги все більш нарост-

тало і одного разу, коли Степан бродив засніженим подвір'ям, слухаючи сусідських гусей, його серце не витримало. Чимдуж розігнавшись та відчайдушно відштовхнувшись від землі, Степан злетів у небо. Тепер це був не сон, нарешті він відчув себе справжнім птахом, дорослим і сильним. Перелетівши через паркан, Степан приземлився на сусідському дворі. Чужа гусяча зграя зустріла непроханого гостя настороженим гоготінням. Проте згодом, напевно проаналізувавши ситуацію, заспокоїлась і втихла. Вся справа полягала в тому, що сусідська зграя складалася з одних гусок, і вже давно й безнадійно задираючи до неба голови, чекала мани небесної. Цього дня небеса змилювались над нею.

Дуже скоро освоївшись в зграї, Степан приступив до своїх безпосередніх обов'язків вожака. Сусіди не стали перечити такому розвитку подій, а колишній господар якось легко погодився, щоб Степан пожив якийсь час у сусідській зграї. І йому не буде сумно і в зграї буде толк.

Так несподівано Степан змінив місце та спосіб існування. Гусак, зрештою, зажив повноцінним та цілком комфортним життям. Взимку в його новому домі в оточенні жирних гусок було тепло і ситно. Нові господарі приносили вдосталь зерна, духмяного сіна і теплої води. Так Степан прожив до весни, доки за вікном не почувалася перша весняна капіж. Весну змінило літо, і знову настала осінь. Минув рік. Степан залишався в сусідській зграї на повному продовольчому утриманні і був цілковито задоволений обставинами, що склалися.

Та ось якось вночі він прокинувся від знайомого майже забутого звуку. Степан стрепенувся

і став на ноги. В його новому домі було тихо і за вікном теж. Він подумав, що це йому лише наснилося, і знову приліг. Та ледве просунув голову під крило, як тепер вже цілком ясно почув голос, що долинав з сусіднього двору. То, безсумнівно, був він. Степан розпізнав би його серед тисячі таких же голосів чудовиськ. Він знову стрімко звівся на ноги і несподівано для себе самого голосно крикнув, розбуркавши стадо гусок. Вони спросоння стежили за своїм ватажком. Стурбовано витягнувши шию, Степан дививсь не на зграю, а кудись вище, де на темній стіні світилось місячним сяйвом маленьке віконце. Десь там за вікном, за парканом, на сусідському дворі знову пролунав голос. Степан крикнув у відповідь і знову прокричав ще і ще. Тепер гуски, що остаточно прокинулись, як колись його рідні брати та сестри, здивовано дивились на нього. Степан продовжував кричати, не даючи собі перепочинку. Здавалось, у ньому прокинулись незбагненні приховані сили, які змушували бути надзвичайно витривалими його легені. Він кричав безперестанку, аж доки не відчинились двері хліва. Мало не зваливши з ніг своїх нових господарів, сірий гусак прожогом вискочив надвір. Не зупиняючись ні на мить, він раптом відірвався від землі. Тепер покинуті гуски бачили в темному небі серед нічних зірок величаві сірі крила свого ватажка.

Степан приземлився на своєму подвір'ї, і його лапи торкнулися рідної землі. Тієї ж миті душа його відчула особливий трепет і незвичайну радість. Проте разом з цим на серці лишалась тривога. Двері його колишнього дому були зачинені. Він підійшов до них зовсім близько і прислу-

хався. В хліву було тихо, немов там давно ніхто не жив. Та от раптом за дверима почувся тихий стогін. Мов за командою, Степан стрімко задер голову і закричав. Його голос лунав з неймовірною силою та гучністю і в ньому чулася незвичайна суміш тривоги, відчаю та благання.

Згодом у будинку засвітили вікна і на порозі з'явився господар. Те, що відбувалося далі, нагадало Степанові ту першу ніч, коли сталося диво і в місячному сяйві на сніні з'явилося мокре маленьке чудовисько. Сьогодні живіт великого чудовиська був небачених розмірів. Воно тихо стогнало, якимось хрипко й натужно, ніби останні сили полишали його. В очах господаря теж поселилась тривога. Не довго думаючи, він вийшов за двері і зник в темноті ночі. Степан, що весь час стояв у порозі, чомусь не наважуючись пройти до власного дому, нарешті зробив крок, але знову зупинився. Чудовисько підняло голову і було видно, яких неймовірних зусиль йому це вартувало. Степан помітив, як з великих синіх очей текли кволі струмочки. Він зробив ще один нерішучий крок, потім ще, підійшовши зовсім близько. Великі сині очі сльозилися, в них віддзеркалювалось нічне небо та мерехтіли холодні зорі. Кволі струмочки повільно наближались до шкіряного носа. Степан раптом нахилився і ткнувся в нього дзьобом, як колись малим гусеням, однак тепер так і лишався стояти не покидаючи його. Чудовисько не відгукнулось. Степан стояв уткнувшись дзьобом в пересохлий шкіряний ніс. Їхні очі дивились одне на одного так близько, як ніколи раніше. Потім дивовижні вії опустились, закривши сині дзеркала, а разом з ними місяць та зорі згасли в них.

Степан продовжував дивитись в заплющені очі чудовиська і розумів, що більше ніколи не побачить в них ні себе, ні зірок, ні зеленого луку, ні синіх небес. Зі своїм поверненням він приніс до рідної домівки смерть. Степан чітко усвідомлював це, але нічого не міг вдіяти.

Ще згодом повернувся господар з місцевим ветеринарним лікарем. Проте Степан вже знав, що поспішали вони даремно.

Ще не зійшло сонце, коли до ніг чудовиська прив'язали залізного ланцюга і потягли тіло до вантажівки, що заїхала у двір.

У спорожнілому домі Степана якось враз стало багато місця і тому холодно й незатишно. Знову прийшли довгі зимові вечори. Степан лишався жити в своєму непривітному домі, він чомусь не захотів більше повертатися до теплого хліва з жирними гусками. З наближенням ночі приходила вже звична туга, а почуття самоти загострювалось. Сидячи в темному кутку хліва, гусак думав про те, як воно буде далі. Що чекає на нього там попереду. Майже кожної ночі він раптом прокидався від знайомого голосу і дивився в темний куток, де в стіні було вбите іржаве кільце. Усвідомлюючи, що йому знову наснився один і той же сон, не зрозуміло навіщо, він сумно скрикував в темноті, потім ховав дзьоба під крило, щоб знову заснути і додивитися сон. Проте, як він не намагався, заснути не вдавалось. За вікном гуляла негода, завивав вітер, засипаючи сніжним пилом віконну шибу, забирався під стару стріху та гуркотів іржавою ринвою, не даючи зімкнути очей. Сумні очі Степана блищали в темноті і, здавалось, що старий гусак плакав.

Судний день

Іван розплющив очі. За вікном знову падав сніг. Уже багато днів і ночей падав сніг. Його насипало стільки, що білий шар, який вкрив землю, майже сягав підвіконня. Іван схилив набік голову. Неподалік його ліжка, на підлозі, поміж розкиданих сухих соломин, нипали два пацюки. То був сьомий ранок, відколи Іван зліг, відчувши незвичайну слабкість. Кожного ранку, просинаючись, він дивився у вікно і бачив одну і ту ж картину: білі дерева, білий світ довкола, і те, як тихо падав сніг. Іван поволі перевів погляд з вікна на стіл. На столі сидів ще один величезний сірий пацюк. Він щось жував, хрускаючи зубами і час від часу поглядав на Івана. То був давній Іванів знайомий. Вони прожили разом в одній хаті вже не один рік і добре знали один одного. Старий пацюк був калікою, йому бракувало задньої лівої ноги. Колись давно, ще зовсім молодим, він потрапив у влаштовану Іваном пастку. Тоді гострі сталльні стулки розтрошили недосвідченому, легкодумному пацюкові кістку, і він позбувся ноги. З тих пір пацюк затаїв на Івана зло. Однак останнім часом господар дуже змінився і з кожним днем і сам старий пацюк, і його сіре сімейство все більше й більше безпечно розгулювали по хаті,

майже не звертаючи на Івана уваги. Здавалося, старий мудрий голова пацючого сімейства бачив і розумів, що Іван більше не жилець на цьому світі. Можливо, через це він дивився тепер Іванові прямо в очі, без усякої ворожості, а досить спокійно, байдуже і навіть з якоюсь сумною задумою, як на пропащого. Іван не витримав його погляду і відвів очі. Щось снилося йому цієї ночі. Знову щось страшне, недобре, але він ніяк не міг пригадати, що саме. Недобрі сни не полишали його ще з сорок п'ятого. Тоді, сидючи у вагоні поїзда, що мчав з центральної України на захід, він познайомився з молодою жінкою, донькою лісника. Ще до весілля Іван дізнався, що майбутня дружина безнадійно хвора, але якраз саме такий шлюб влаштував його. Згодом, після смерті дружини, несподівано помер і старий лісник.

З тих пір Іван залишився господарем в чужій хаті, що губилася в лісах і була віддалена від людського ока.

Одного разу Іван замкнув лісникову хату і зник невідомо куди. Його не було майже місяць. Повернувся він з невеликою чорною валізою. Пройшов у двір поночі і, озираючись, мов злодій, прокрався в свою оселю. Зачинивши на засув двері, Іван поставив валізу на підлогу і тривожно зітхнув. Потім причинив на вікнах віконниці, присів до валізи і відімкнув її ключем. Валіза була повна зелених яблук. Іван розгріб яблука тремтячими руками і з-під них з'явився білий вузол. Іван розв'язав його. З вузла жовтим густим світлом заблищали золоті речі. Тьмяне світло, що пливло від слабкої маленької лампи, освічу-

вало Іванову згорблену спину. Він схуд і зблід за цей місяць. Одяг на ньому був зібганий і брудний. Під вітром і дощем, переважно вночі, йшов Іван, долаючи сотні кілометрів. Вдень він переживувався в лісах, дрімав, коли траплялась якась надійна схованка, а тільки-но починало темніти, знову рушав у дорогу. Тепер всі труднощі і переживання лишилися позаду. Іван був у своїй лісовій хаті, біля нього стояла валіза, а двері були на міцному засуві. Тоді Іванове обличчя розпливалося в якійсь дивній незбагненній посмішці. В його очах запалювалась досі прихована незвичайна сила, страшна, небезпечна, зловісна. Але в той же час його зіщулені плечі і втягнута шия, наче б кожної хвилини чекали чийогось несподіваного удару.

Прокинувся Іван на другий день вранці на тому ж місці. Не роздягаючись, він так і проспав біля чемодана всю ніч.

Трохи згодом, не відкладаючи, Іван став ладнати схованку. Він відірвав кілька дошок у підлозі біля печі, де стояв дерев'яний ящик з одягом. Викопав у землі невелику заглибину і вклав туди валізу, засипавши зверху соломкою. Після того заклав дошки на місце і поставив на них ящик.

З того дня минуло майже двадцять років. А ні на день Іван не покидав лісничкової хати. Чорна валіза та обставини назавжди прикували його до цих чужих місць. І ось тепер він був старим хворим чоловіком, що, схоже, віджив свій вік.

Якийсь шурхіт і глухий стукіт долинув до Івана. Старий пацюк, намагаючись злізти зі столу, ковзнув своєю єдиною задньою лапою по краю слизької клейонки і полетів на підлогу.

Звівшись на три лапи і тяжко дихаючи, він поглянув на Івана. Потім відвернувся і, шкутильгаючи, почвалав за піч. Там, у темному кутку, був вхід у житло, де мешкало все його сімейство. Два молодих пацюки, що вештались по хаті, побігли за старим.

Іван знову задумався, намагаючись пригадати, що снилося йому цієї ночі. Шар снігу за вікном повз усе вище, добираючись майже до третини вікна. Наближався час, коли раптом нестримно, відчайдушно починало хотітися їсти. Але піднятися з ліжка не вистачало сил, до того ж у хаті не було нічого їстівного, а те, що й залишилось, з'їли пацюки. Можливо, тепер Іванові стали б у пригоді знайомі чи друзі, але в нього нікого не було. До нього майже ніхто не приїздив. Інколи мисливський егер ставив у нього свій автомобіль, а так більш ніхто. Тепер і його не було вже добрих два місяці. Шляхи засипало снігом, не пройти, не проїхати. Згодом почуття голоду минало і лише хотілося спати. Взагалі, все життя після війни Іван погано спав уночі і вдень завжди ходив у напівдрімоті. Не спав він тому, що кожної хвилини чогось чекав, чогось боявся, якась надзвичайна насторога турбувала його сон. Скільки разів він зривався з ліжка і біг до вікна, коли надворі починав гавкати лісниковий собака. Після смерті тестя, однієї ночі Іванові нерви не витримали, і він, піднявши пса за ланцюг, проткнув його ножем. Але й після цього тривога не зникла, а очікування якоїсь біди продовжувало турбувати Івана. Його життя раптом зазнало краху, надії, прагнення несподівано канули в безодню. Іван відчув себе безпорадним, слабим,

нічим не захищеним від часу, що настав. Лише єдиний спокій і остання надія тліла блідим жовтим світлом там, під дошками в чорному чемодані. Час від часу, замикаючи двері і зачиняючи вікна, Іван діставав сховане золото, вмощувавсь на підлозі і пильно вдивлявся в кожну річ. Всі вони мали свою історію, належали колись різним людям, а тепер зібралися разом в його руках. Однак останні роки разом з почуттям задоволення і насолоди жовтий металевий блиск додавав щось зайве, непотрібне, незрозуміле, нервове, що дратувало Івана. Якось він згадав про матір і витяг з шухляди старе пожовкле фото, то був її портрет — все, що лишилося від його минулого життя. Іван поглянув на портрет і в нього затремтіли губи:

— Мамо, я давно хотів розповісти... Я хочу показати вам...

Іван поставив фото напроти свого скарбу, ніби портрет міг бачити все його багатство, і раптом почав говорити зовсім не про те, що хотів, а можливо, саме про те, бо й сам насправді не міг зрозуміти, що саме чинить і навіщо. Він перебирав пальцями золоті прикраси і пригадував вголос, звертаючись до портрета:

— Ось цей жіночий перстень з самоцвітом належав колись молодій особі, досить привабливій молодій особі, ви не знали її, мамо. Як її звали? Хто зна? Тепер не згадаю. Якби не її плебейське походження, мамо, вона б могла прикрасити собою життя справжнього чоловіка. Тоді я пообіцяв дівчині поговорити з німецьким офіцером, що готував списки для відправки в Німеччину, аби її не чіпали. Довірли-

ве, дурненьке дівча, воно віддало своє останнє багатство і таки поїхало до Рейху. — Іван усміхнувся і відклав перстень убік. — А ось, мамо, цю коробку з золотими коронками я наповнював не один день, але все ж одна ніч була напрочуд вдалою. Німці розстрілювали заручників. Приречені самі копали собі могилу на майдані, біля школи, біля нашої школи, куди ви повели мене вперше. Тоді мені та ще одному поліцаєві наказали охороняти трупи вночі, щоб ніхто з родичів не зміг забрати їх. Яму з мерцями не засипали, розраховуючи, що згодиться для наступного дня. Над тілами стояв давкий запах крові. Ще перед розстрілом у мене виник план. Я намітив кілька чоловік, в яких, знав напевне, були золоті зуби, і прихопив з собою плоскогубці та ліхтар. Тоді я згадав вас, мамо... «Чи дію я гріх?» — запитав я себе. І тут же відповів: «Ні! Я сильний, а вони слабкі. Ось і весь закон життя. Бог сильний і він любить сильних, а тому прощить, їх все одно закопають. Не моя провина, природа робить вибір — кому жити, кому ні. Бог на боці сильних. На сильних тримається світ. Ви хочете заперечити, мамо?! Прошу, мовчіть. Послухайте далі. Першою мені трапилася тітка Марія. Так-так, не дивуйтеся, наша сусідка, тітка Марія. Пам'ятаєте, вона мала звичку без толку посміхатися, виблискуючи золотими зубами? Що ж, приходить час, і кожен одержує своє. Плоскогубці вільно пройшли поміж її холодних губ. В темряві під місячним світлом блиснули і згасли кілька вогників. Які ж вони звабливі, мамо. З тіткою було покінчено. Але далі, ви здивуетесь не менше, мій ліхтар висвітив знайомий

старенький піджак Миколи Павловича, мого першого вчителя. Старий без перестанку курив, ви знаєте, і від піджака несло тютюном. Я потяг за рукав і витяг вчителя з-під трупів. У старого, пам'яталося мені, теж були вставні зуби. Але, на жаль, мамо, тоді я помилився, коронки виявилися не золотими. Проте далі сталося досить несподіване. Я раптом здригнувся і прислухався. Хтось стогнав поруч. Я присвітив ліхтарем і побачив молодого хлопця в солдатській гімнастерці. Я не знав його і не бачив раніше. Мені трохи соромно, бо миттєвий зненацький страх охопив мене. Взявши себе в руки, я стиснув в кулаці плоскогубці і кілька разів з силою вдарив хлопця по голові. Кров бризнула в різні боки і заляпала мені обличчя.

Іван поглянув на фото.

— Господь простить, мамо...

«Господь простить», — вже вкотре повторював Іван ці два слова.

«Господь простить», — промовляв він протягом багатьох років.

Чи стверджував? Чи сподівався? Чи молив?

— Господь простить, — бурмотів Іван, втупившись незрячими очима в сиві клубки павутиння, що окутали стелю над його ліжком. Несподівано в хаті пролунав пронизливий писк, виводячи Івана зі спогадів. Три молодих пацюки, щось не поділивши, вчепились один в одного зубами і покотились підлогою. Іван відчув, що його морозить. В хаті було холодно. Він лежав одягнений, закутаний в якесь старе лахміття, і тремтів. Тим часом, там у темноті, під дошками, густим теплим сяйвом блищало його золото. Скільки подолав

він, щоб його добути. Остання надія і опора, що зігрівала його схололу душу. Іван простяг руку до столу і знову витяг з шухляди фото. Губи вкотре затремтіли.

— Ви знаєте, мамо, інколи в спокійних снах мені несподівано являється замуззаний хлопчик з до болю знайомим обличчям. Його дитинство, босоноге, безхмарне, безтурботне, нічим не відмінне від інших хлопчаків, що жили з ним поруч. Він ганяв коліща на палиці, здіймаючи куряву, купався в теплій річці дитинства, любив світ сонця, блакить неба і нічого не бажав, окрім тих простих і вічних речей. Лише та річечка, той луг і коліща на палиці — нічого більше. Життя таке коротке, а білий світ такий неповторний. Невже в цьому сенс? Невже все життя — помилка? Тоді я кажу собі ні, ні, неправда, неправда! Я відганяю від себе тривожні картини каяття. Неправда! Ні! Все дріб'язок, романтика, брехня! І хлопчик той брехня! Тільки воно реальне. Тільки воно несе спокій. Якби ви знали, мамо, як хочеться тепер потримати його в долонях, піднести до обличчя. Якби тільки можна було дістатися до валізи, я би знову відчув сили, знову життя відкрилося б безмежним світлим шляхом, сповнене радощів і щастя. Всього кілька кроків. Адже інакше просто бути не може. Якщо це смерть, значить усе марнота, обман. Все пропаде, розсиплеться в прах, згине як марево, що манило все життя...

Несподівано страшні скалічені образи минулого раптом наповнили Іванову хату і з стрімкою незбагненною швидкістю закружляли перед його очима. Іван злякано здригнувся. Там, у загальному потоці, в одну мить він розгледів старе обличч-

чя матері і відчув, як по всьому тілу пройшов мороз. Права долоня його стислась в кулак, зім'явши стару фотокартку. Страшний потік образів раптом щез зненацька, як і з'явився, Іван ясно почув власне тяжке дихання.

З темного кутка долинуло якесь шаркання. Поволі з пільми з'явився кульгавий пацюк. Він зупинився і вже вкотре втупився в Іванові запалі очі. Іван поглянув на оцупок його задньої ноги і раптом згадав, як під час війни за його доносом повісили діда Довбушенка. У старого теж не було однієї ноги, ще з громадянської, і він ходив на милиці. Старого повісили за ногу і розвели під ним багаття. Іван сам розпалював вогонь. Як страшно стогнав тоді старий. Нелюдський голос виривався з його грудей. Вогонь палахкотів довгими шаленими язиками, окутуючи дідове тіло, страшний сліпучий вогонь... І раптом Іван згадав, що снилося йому цієї ночі. Стогін не давав йому спокою. Всю ніч йому снівся стогін. Іван окинув очима стіни, в яких проіснував багато років загнаним звіром. Біля печі стовпилися пацюки. Сьогодні їх було як ніколи багато, схоже зібралася вся пацюча родина. Підлогою від них простягалися довгі згорблені тіні. Старий пацюк дивився на Івана, як і раніше спокійно і задумливо, і було в його погляді якесь дивне страшне знамення.

«Невже це все? Невже я ніколи не піднімуся з цієї постелі? Золото, все моє золото дістанеться цим страшним бридким потворам...»

— Не дивись на мене! — несамовито, страшно скрикнув Іван. — Не дивись, падлюко!

Він натужився з останніх сил, піднявся з ліжка і став на ноги. В очах поплило. Сірі пацючі тіла змішалися з золотими блискавками і закружляли в дикому хороводі, що захопив в свою круговерть і самого Івана, хату, всю землю.

Іван упав на спину, розкинувши руки. Поруч упала стара зім'ята фотокартка матері. Пацюки відступилися і спокійно стежили за непритомним. Вони не злякались і навіть, здається, не здивувались тому, що сталося. Якийсь час всі вони трималися вкупі, напруживши тіла і не рухаючись, наче б у чомусь хотіли остаточно переконатися. Потім наперед виступив кульгавий пацюк. Він якось навмисне пихато й гордо, ніби виконуючи невідомий ритуал, наблизився до Івана і, чіпляючись кігтями, видряпався йому на груди. Старий пацюк відчував як ще слабо билосся серце в знесиленому тілі, проте впевненою ходою дістався до Іванової шиї, витяг морду і обнюхав обличчя. Далі, зіпершись на свою єдину задню лапу, ступив передніми на підборіддя і вчепився гострими зубами в Іванове вухо. Гаряча кров хлюпнула йому в рот і потекла горлянкою. Старий пацюк відчув щось схоже на блаженство і від задоволення замружив очі. Сіре сімейство з нетерпінням спостерігало за його діями, поступово, несміло наближаючись до тіла. А трохи згодом, вони вже рішуче чіпляючись кігтями, полізли по Івановій одежі, відшуковуючи частини відкритого тіла.

Старий пацюк, насмоктавшись уволю Іванової крові, тяжко таскаючи свій товстий живіт, сповз на підлогу. Озираючись востаннє на Івана, він, по-старечому бухикаючи, поплився за піч.

За вікном продовжував тихо падати сніг. Хату засипало майже під саму стріху. Лише де-не-де у вікно проникало сонячне світло і кілька вузьких променів смугами лягали на зібгану поживку фотокартку, що лежала біля мертвого.

У прийомному покої

Пахне ліками. У прийомному покої райлікарні підлога недавно зволожена. У вікно сліпить сонце, наповнюючи кімнату сліпучо-білим світлом. Жінка в білому халаті, яка сидить за столом з телефоном, здається, розпливається у цій надзвичайній білизні і на її сяючий халат важко дивитись — ріже очі. Десь зовсім недалеко лунає музика, хтось увімкнув магнітофон. Горобці, що обліпили кущ барбарису, зазирають у вікно і цвірінькають, ніби щось випрошують. День недільний. У кімнаті на стільцях, поставлених у ряд, сидять четверо. Дві літні жінки, приблизно одного віку. В однієї з них нездорове жовте обличчя, в іншої голова пов'язана теплою хусткою. Трохи осторонь — двоє молодих людей, з усього видно — подружжя. На руках у жінки сповите немовля. Усі вони чекають лікаря Степана Лавровича, який, за словами медсестри, поїхав у справах, але скоро буде. В кімнаті трохи душно. Між двома жінками плететься тиха розмова.

— Оленка, доця моя... померла... Учора...

— А від чого ж померла?

— А хтозна. Померла... Я приїхала, а її вже нема. Тепер треба забрати, а без Степана Лавровича не можна.

— А... Мені теж до нього.

— Вона у мене з народження слабка, — продовжує жінка в теплій хустці, але в цей час на столі у медсестри дзвонить телефон.

— Може, він, — мовить Оленчина мама сама до себе.

Деякий час медсестра в білому халаті мовчить і тільки напружено морщить лоба.

— Чиї, австрійські? — раптом порушує вона тишу. — Кажі голосніше, не чую! А які розміри?

— Ні, мабуть не він, — говорить Оленчина мама.

— Тихше ви! — відриваючись від телефону, кидає медсестра жінкам.

— Т-ш-ш, — притиснувши пальця до губ, застерігає жінка з жовтим обличчям, — у них робота, а ми тут базикаємо. Люди у вихідний день працюють...

Минає час. Медсестра кладе трубку, і жінка в хустці знову несміливо починає говорити.

— Вона у мене в інтернаті була. Я болю, то не могла з нею вправлятись...

Жінка з жовтим обличчям закашлюється. Далі запитує:

— А що одна? Де ж батько?

— Батько? — трохи губиться Оленчина мама. — А хто зна, на якому він світі тепер. Як Оленка народилась, поїхав у город, а де тепер, не знаю...

Збоку чується зітхання.

— Господи. Доки ж це буде? — тремтячим голо-
сом благає молода жінка з немовлям. — Коли вона замовкне?

Молодий чоловік намагається заспокоїти дружину. Оленчина мама замовкає і винувато озирається в їхній бік. Жінка з жовтим обличчям

заспокійливо кліпає очима, наче говорячи: «Нехай, помовчимо...»

У кімнаті настає повна тиша, лише чути, як десь у шибці дзижчить муха. Після деякої мовчанки жінка з жовтим обличчям знову шепче на вухо Оленчиній мамі:

— У них дитинка хвора. Теж Степана Лавровича чекають.

Несподівано знадвору у відчинену квартиру вривається гучна музика, співає відома естрадна співачка. Молода жінка схлипує.

— Не можу більше. Ходімо звідси.

Молодий чоловік знову намагається заспокоїти її. Вже кілька хвилин медсестра щось вислуховує в телефонній трубці.

— Ти що! З тією вишкваркою? Та вона ж твого мізинця не варта, — скрикує раптом вона. — Боже мій... — зітхає молода жінка і опускає голову чоловікові на груди. Медсестра роздратовано поглядає в її бік.

— Ну, добре, — каже вона згодом, — поговоримо потім, а то тут понаходили, робити нічого, — кладе трубку і відвертається до вікна.

У кімнаті на деякий час знову западає тиша. Лише, час від часу, чується чиєсь тяжке зітхання та цокіт настінного годинника.

— Як її не стало, я собі й подумала, може, воно й краще, бог віда, що робить. Але ж воно своє та й жаль, — вже вкотре порушує тишу шепіт.

Жінка з жовтим обличчям хитає головою і дивиться у підлогу.

— Вона в мене у городі в інтернаті училась, — знову повторює Оленчина мама, — батько пив, самі знаєте, які діти у тих, хто п'є. Та й родила я її

пізно. Слабенька Оленка була, рік там повчилась, та й перевели в школу, там, знаєте, що дітки неблагополучні. Та й далеко ж, аж цілих двісті кілометрів. А я болю на ноги, та й не їздила. Дід, батько мій, бувало візьме її, привезе на вихідний, та й знову назад. На один деньок. А останній раз привіз усього на годину. Я в лікарні лежала, тут, у городі. Я йому й кажу, поганий ви, тату, в Оленки дід, мало їздите...

У кімнаті лунає телефонний дзвінок. Жінка з жовтим обличчям знову закашлюється, і Оленчина мама чекає, поки та зможе слухати далі.

— Так ото привіз просто в лікарню. Машина попутня трапилась. То Оленка так стомилася, що в дорозі заснула.

На мить у розмові настає пауза, очі з-під теплої хустки посміхаються, і в них з'являються сльози.

— Так сонною мені її показали, а я й будити не стала, хай, думаю, поспить дитинка. Мені добре, що побачила її, що жива-здорова. Худенька тільки, і під очима синьо. Не збудила я її тоді та й жалію. Побачила б мамку наслідок...

Поруч чується схлипування і протяжний стогін.

— Не можу більше...

Молода жінка з немовлям схоплюється з місця і вибігає геть. Молодий чоловік підводиться і теж покидає кімнату.

— Куди ж ви? — гукає їм навздогін медсестра, відриваючи вухо від телефонної слухавки. Потім здивовано поводить плечима і продовжує розмову.

— Та ні, нічого. Ну-ну, я слухаю. Кажеш, на дачі? Ну, а ти ж що?

Оленчина мама та жінка з жовтим обличчям презируються і надовго вмовкають. Сонячне світло в кімнаті поволі змінюється тінню. На сонце знаходить хмара, і в кімнаті стає прохолодніше і якомсь непривітно. І тільки тоді, коли сонце вже зайшло за дах сусіднього будинку, в покої нарешті з'являється Степан Лаврович. Він заходить невпевненою ходою, похитуючись, і ніби сліпий, мружить очі. Далі усміхається і промовляє, плутаючи язика:

— Усе гаразд... Усе гаразд...

Медсестра якомсь насторожено і обережно нагадує йому про ключі. Степан Лаврович починає нишпорити по кишенях. То в штанях, то в халаті. У вікно знову зненацька вривається гучна музика, і Степан Лаврович, лякаючись, щулиться. Потім ще довго нишпорить по кишенях і щось шепоче сам до себе. Жінки дивляться на нього розгублено і не наважуються озватися і словом.

— Я кажу, все гаразд... Усе гаразд...

У старому домі

З-під густих віт величезних горіхових дерев, що майже не пропускали сонячного проміння, виднівся потьмянілий від часу та негод край бляшаного даху з різьбленим дерев'яним карнизом. Тут, у затінку розлогих дерев та високих незайманих кущів бузку, ховався старий занедбаний будинок. Один з багатьох будинків невеличкого глухого містечка, устрій життя якого швидше нагадував сільський, а місцеві мешканці майже всі впізнавали одне одного на вулицях. Ще не так давно в домі жили троє. Сам господар, старий Лука, та його квартиранти: подружжя Степан та Любаша. Втім, чоловік Любашин, конюх Степан, таки жахливо пив, і однієї весни, під час великої повені, втонув у річці разом з возом і конем. Діватись Любаші поки було нікуди, і вона лишилася в домі Луки. Прожитий зі Степаном рік нічим хорошим їй не запам'ятався, а тому Любаша була вільна від почуття горя, а перебувала в якійсь томливій невизначеності. Старий Лука давно помітив, що його квартирантка досить принадна собою, і було видно, як особлива цікавість проймала старого до цієї ще зовсім молодой жінки. Слід згадати, що свого часу, коли Лука сам був молодим, немало жінок кохали його, інколи щиро й чисто. Він

з легкістю захоплювався кожним новим знайомством і йшов на взаємини не задумуючись. В любовних стосунках ним, можливо, мимоволі, завдавались образи, проте майже після чергової розлуки Лука залишався без каменя в грудях, пригадуючи кожна з легким смутком. Тоді ж, вражений жіночою красою, коли мучився гадкою про те, як показати прекрасне більшості співвітчизників, він спробував скористатись образотворчим мистецтвом. При цьому виявилось, що головним чином його вабила ніжність ліній та солодка принадність оголеного жіночого тіла. Хтось якось необачливо схвалив його малюнки, і недавній поціновувач веселих пригод, усамітнівшись, знайшов нову творчу справу зі змістом, захоплення, що стояло духовно та морально вище всього минулого життя. Минали роки. Поступово Лука старів, сюжети його картин незмінно займали ті ж образи, виконувались портрети в тому ж стилі й на тому ж рівні. Його художнє ремесло та відлюдькуватий спосіб життя сприймався провінційним оточенням як прояв одного зі старечих дивацтв. Усамітнівшись, Лука лишався наодинці з художнім полотном, а в домі його оселилась безтурботна нудьга. Окрилений творчістю, він мало звертав уваги на події навколишнього, не помітив і того, як одного дня тихо відійшла в небуття дружина, так і не пізнавши щастя материнства, як залишився він сам без друзів чи знайомих. Його ж останнє полотно вже багато років лишалось чистою білою плямою. Що чекало на свого героя. Переглядаючи ж свої старі роботи, Лука бачив і розумів, що все зовсім не те, чого він прагнув, слід було б зовсім по-іншому,

серйозніше, суттєвіше, глибинніше. Але як? Час збігав, як пісок крізь стиснуті у відчаї пальці, а Лука відчував, як мало зворушує його навколишнє, не бентежить уяви, не будить душу. Аж раптом, саме тепер, коли, здавалося, вже все було позаду, поява в його домі Любаші несподівано розбуркала в його серці давно забуті почуття, не здійснені прагнення, щось здригнулось і затеплілось в глибині давно схололої душі, а з очей спала тяжка запона, що тривалий час ховала від його погляду довколишній світ. Старий раптом збагнув, що всі ці роки йому бракувало справжньої вартісної натури, саме такої, як Любаша. Але що було робити, коли поряд з цією молодого красунею був її чоловік. Тепер же, коли Степана не стало, і вони залишилися удвох, Лука міг, не криючись, стежити за своєю квартиранткою. Відчуваючи до Любаші дивне й нестримне тяжіння, він щоразу шукав випадку, щоб бути ближче до принадної молодого жінки, а в душі його з новою нестримною силою пробуджувався художник, молодий, чуттєвий, завзятий.

Одного вечора, сидячи, як завжди, за чаєм, Лука довго не зводив очей з квартирантки і раптом промовив:

— Знаєш, Любаша, а ти красива... З тебе мадонну б написати... Я б спробував.

Любаша — здорова, рум'янощока дівка, яких часто порівнюють із сумішшю крові та молока, гучно сьорбнувши чаю, перевела погляд на старого, і раптом лукаво усміхнулася. Лука не чекав такої реакції від квартирантки і від несподіванки у нього забилося серце, спалахнули очі і перехопило подих. Він довго не міг вимовити й слова.

Не беруся стверджувати, чому саме так усе сталося того вечора. Можливо тому, що Любаша чула про незвичайне за силою захоплення старого, і їй не раз хотілося дізнатися, що той ховав у старій скрині, а може, ще більше — побачити Луку в самій його стихії, недосяжній для простого смертного, а можливо, була й зовсім інша причина, але відбулося все саме так.

— Сьогодні пізно, — сказала вона замріяно, — а от завтра зранку хіба що... Все одно неділя...

— Звичайно, звичайно! Завтра зранку! Завтра зранку! — заклопотано повторював Лука, намагаючись завершити на тому розмову, аби не порушити Любашиного рішення.

Трохи згодом, ідучи спати, Лука, мов у забутті, промовляв:

— Завтра зранку... Звичайно... Завтра зранку...

Наступного дня він піднявся раніше, ніж завжди, поліз до старої скрині і, струшуючи порох, дістав звідти пензлі, фарбу та шмат полотна. Все було готово. Любаша ще не прокинулася. Вона спала за дверима в сусідній кімнаті.

Гаючи час, Лука навшпиньки наблизився до стіни, і біля самого кутка, де починалась пічна труба, присівши на коліна, обережно витяг пів цеглини. Крізь отвір, що відкрився в стіні, було видно все, що відбувалося в сусідній кімнаті. У вікно привітно зазірало вранішнє сонце. Любаша, вільно розкинувшись, лежала на квітчастій перині. Простирадло сповзло на один бік, і з-під напівпрозорої капронової білизни виднілися великі білосніжні груди. Вони повільно піднімались і опускались, голова схилилась набік, і від підборіддя нижче до шиї помітно було кілька

звabливих складок. В усьому тілі жінки відчувалися колосальне здоров'я і неабияка принадливість. У старого Луки знову завмерло дихання. Таке часто траплялося з ним, бо ж користувався він цим «віконцем» вже не вперше і особливо захоплюючі видовища спостерігав вечорами, коли Любаша вкладалася спати. Втім, останні дні, а може, місяці Лука бачив, як у тьмяно-голубому світлі здригалось простирadlo, і чув тихе схлипування. Однак уранці Любаша, ніби нічого й не сталося, виглядала веселою і, як завжди, йшла на свій телеграф.

Старий знову обережно вклав цеглу і сів на стілець. Все ще переймаючись бентежними видіннями зі спальні квартирантки, Лука терпляче чекав, коли вона прокинеться. Опам'ятався він вже тоді, коли двері відчинились і до кімнати увійшла Любаша. Вона була одягнена в блакитну з білими ромашкам сукню. Верхні гудзики не були застебнуті, від неї, свіжої і легкої, чимось приємно пахло. Пустотливо усміхнувшись, вона запитала:

— Ну, що, художнику? Почнемо?

Старий схопився з місця, наче ошпарений, і, бігаючи навколо Любаші, поквапився вмотити її на кушетку.

— Любушко, то буде незвичайна картина. Я продумав сюжет — старий занедбаний став, білі лілеї, густі віти верболозу, човен, у човні нага... То ти значить.

Вимовивши останні слова, Лука зніяковіло опустил очі, зненацька вмовк і насторожився.

— Нічого сюжетець... А нага, то що значить? Гола, чи як? — знову лукаво поцікавилася Любаша. Старий знітився і поспішив розтлумачити.

— Любушко, в усіх старих майстрів, відомих художників, майже всі жінки зображені без одягу, і те вважалось класичним стилем...

У тремтячому голосі Луки чулися обережність і побоювання, що Любаша відмовить та образиться на нього. Але Любаша не образилась і не відмовила.

— Що ж, — сказала вона, — без одягу, так без одягу...

Слова її пролунали тихо, спокійно, з доброзичливою усмішкою. Натомість у старого затремтіло тіло, а в голову вдарив п'янкий дурман. Згоди було досягнуто вкрай несподівано й надто просто. Лука рішуче взяв до рук пензля, проте чомусь завмер між натурницею та полотном і, схоже, не знав як далі бути.

— Ну, чого ти? Малюй, — мовила Любаша, і неквапливо, гудзик за гудзиком, почала розстібати сукню, аж доки не залишилась зовсім без одягу.

— Ну, що ж ти, малюй, а то я змерзну так...

Зрештою, повернувшись до тям, Лука рішуче взявся до роботи. Пензлі не слухались, рука тремтіла, лишаючи незграбні штрихи. А коли робота, схоже, тільки-но наладилась, Любаша раптом повідомила, що змерзла, одяглася і зникла за дверима своєї кімнати.

Так тривало кілька днів. Любаша позувала, глузуючи зі старого, а той метушився, квапився, вказував, поправляв, кожного разу намагаючись хоч якось торкнутися її молодого пружного тіла. Любаша особливо не перечила, але й тримала старого на певній відстані, коли ж той, захоплю-

ючись, перетинав дозволений рубіж, вона рішуче зупиняла його, при цьому приказуючи:

— Ну-ну, художнику, руки в фарбі...

Старий тремтів і напружено проковтував сухість. Сеанси живопису тривали чимало днів, і згодом Любаші стало набридати. Натомість старий Лука не втрачав натхнення та всіляко затягував роботу. Здавалося, юнацький запал любові та прагнення володіти об'єктом захоплення не давали Луці спокою і втрачати нагоду можливих хоча й до кінця невизначених стосунків старий рішуче не збирався. Разом з тим, була одна суттєва обставина, що неабияк тривожила старого. Палкі почуття, що запалювались в його серці, не спроможні були омолодити його старого тіла, і це гнітило і часом приводило до відчаю. Певно, Любаша теж розуміла все і, можливо тому, дозволяла собі безкарно глузувати зі старого. Робота наближалася до свого завершення, а ще згодом Лука, зрештою, дозволив Любаші оцінити результат його творчої праці. Яким же був його подив, коли Любаша, побачивши портрет, раптом весело розсміялась. Картина виглядала надто строкатою, і скоріш нагадувала дитячий малюнок. Схожості між зображеною на полотні оголеною жінкою та Любашею було досить-таки мало, і якщо хто й знаходив у ній Любашині риси, то хіба що сам автор. Портрет був завершений, а головне, на цьому закінчилися для Луки ті щасливі миті, які він переживав у процесі роботи. Тепер щохвилини йому передчувалась розлука, розлука назавжди. Хто він був для неї? Що могло прив'язати її до цього дому? Вона могла піти звідси, коли заманеться, будь-якого дня. Тим

часом, якась одержима нездійсненна жага продовжувала притягувати його до Любаші, манила, як негадано воскресла юність. До старого в його поважні роки, здавалось, прийшло кохання, справжнє, велике, яке не знало ні меж, ні перешкод. Лука навіть поводив себе не за віком — ніяковів у її присутності, мов юнак, та сором'язливо усміхався, насамоті ж відверто страждав і мучився. Любаша ж останніми днями якось різко замкнулась і майже не розмовляла з Лукою, а вечорами за стіною знову чулося тихе жіноче схлипування. Тепер у Луки лишилася тільки одна втіха — «віконце» в стіні. І слід сказати чесно, старий експлуатував його постійно й безжалісно, проводячи біля чарівного віконця щовечора. Спостерігаючи за жіночим тілом, що спочивало в смиренному покої, Лука відчував щось на зразок слабкої інерції давно забутого почуття, якому хотілось віддатися беззастережно, та на шляху раптом з'являлось щось невблаганне, фатальне, і відважні наміри старого згасали, розвіювались, як розвіюється легкий вразливий сон від найменшого земного звуку. Одного разу його таємниця була порушена, а Лука безжалісно покараний. Коли надвечір старий звично витяг зі стіни цеглину, та тільки-но встиг прикласти око до отвору, як звідти несподівано вихопився потік повітря, і курява разом з чорною сажею засипала йому око, а за стіною почувся знущальний сміх Любаші. Вона ще вчора помітила Луку, але не подала вигляду. Сьогодні ж вона завчасно стояла біля стіни, і як тільки-но той витяг цеглину та приготувався стежити, вона щосили дмухнула в отвір. Все вийшло весело й кумедно, та око

старого забруднилось і запалилося. Знову настали нудні безутішні будні. Вдень, коли Любаші не було вдома, Лука майже до пізнього вечора сидів у саду, де під розлогим кущем бузку стояли змайстровані ще його батьком дубовий стіл і лава. Велетенські горіхові дерева прикривали його тінню, створюючи свіжість і прохолоду. Гучно цвірінчали горобці в бузкових зарослях, а на душі у старого було неспокійно. Цілий день він чекав вечора, щоб знову побачити її. Навколо проростав і набирав сили густий бур'ян, губили достиглі плоди віти дерев, а біля дощаної стіни згорбленого сарайчика ржавів незайманий городній інвентар.

Незабаром, в один із днів з дерев злетіло перше листя. В небі з'явилося більше білих хмар, і сонце все частіше ховалося за ними. Згодом на землю упали перші краплі дощу, і старому довелося перебраться в дім. Дерев'яний столик в саду спорожнів, об його зморшкувату поверхню з дня на день розбивалися струмені дощу.

Старий помітно змарнів. Він ніяк не міг знайти привід для того, щоб бути ближче до своєї квартирантки. Ночами він довго лежав у своїй холодній постелі, дивлячись у темну стелю. Боліли старі кістки, а за стіною спала тепла жінка. Однієї з таких ночей стало нестерпно, і Лука не витримав. Він тихо піднявся і навшпиньки підкрався до її дверей. Обережно прочинивши їх, він зайшов до кімнати. Було темно, і тільки дуже тьмяне місячне світло, що пливло з вікна, освітлювало його згорблену постать. В білій білизні він був схожий на привида. Затамувавши подих, старий наблизився до ліжка, на якому спала Любаша.

Якийсь час він стояв остовпілий, потім відчувачуи, що мерзне в босі ноги, несміло поліз до неї під ковдру, щось бурмочучи та приказуючи. Холодний дотик розбудив Любашу. Вона підвелась на лікті, і спросоння, не тямлячи, злякано озирнулась. Впізнавши Луку, вона раптом несамовито скрикнула:

— Ах ти стара жаба! Ти що це собі надумав?

Старий тулився до її теплого тіла і приказував:

— Любушко, дозволь мені біля тебе... Я там один... Холодно...

Він хотів було ще щось сказати, але сильна рука Любаші, схопивши його за комір, стягла з постелі і грубо виштовхала за двері. Старий був знехтуваний і принижений. Луці стало боляче від своєї старості й немочі. Він раптом пригадав молодість і враз чітко усвідомив, що вона пішла назавжди, а на долю його лишилось одне — чекати смерті. Він сів на своє ліжко і зволоженими очима втупився в хатні сутінки. Здається, він зітхнув кілька разів, якимось тяжко і протяжно, а потім так само протяжно й тяжко зітхнули двері Любашиної кімнати. Вона стояла в білій нічній сорочці, освітленій місячним сяйвом, з розпущеним довгим волоссям, в очах блищали сльози. Лука здивовано підняв голову, і відкритий рот його затрясся. Присівши поряд на ліжко, Любаша поклала старому на голову руку. Обличчя її було як ніколи серйозним, замріяним і до болю прекрасним.

— Не гнівайся на мене, художнику. Не гнівайся, — мовила вона, гладячи старому його сиву голову. Лука дивився в Любашині очі, повні сліз, і його тремтячі губи вимовили щось незрозуміле.

— Що я можу? — усміхнулась Любаша крізь сльози. — Якби ти знав, художнику, як мені тепер гидко на душі. Тобі як тобі, ти старий, художнику, своє віджив, помирати скоро. Але ж я молода, розумієш?

Старий дивився крізь вологу запону, що затягла його вицвілі очі, і світле волосся та біле обличчя Любаші пливли в якомусь неземному казковому світлі, ніби все те відбувалося не в кімнаті, не в цьому житті, і губи старого знову ворухнулись:

— Я тут один... Холодно...

Любаша ж, дивлячись в темну шибу, за якою світилась осіння ніч, гублячи в хатні сутінки великі, прозорі, як і очі, сльози, продовжувала вже невідомо до кого і ніби марячи:

— Обридло все... Як же обридло... За що мука? За що такий біль? Як же хочеться, щоб зник цей дім, і ти, мій художнику, і містечко це бридке, закисле, щоб провалилось. Я ж не жила. Розумієш, художнику, не жила. Мені всього двадцять, і я не жила, а в мене, може, душа, а ти зі своїм безглуздям. Ти скоро помреш, ти своє віджив, а як мені? Чому таке безжалісне життя це? Можеш ти мені сказати, художнику? Не можеш... Ніхто не може...

На білу постіль падали великі жіночі сльози, розпливаючись сірими плямами.

— Мені тут холодно... — чулося крізь жіночий плач.

Дивна, справді дивна розмова відбувалася тепер глухої осінньої ночі, розмова, в якій кожен так прагнув сказати щось головне, найважливіше, і, здавалось, жоден з них не чув одне одного, і лише старий будинок, наповнений неземного

сизого світла, затаївшись, слухав їх взаємо глуху розмову в тихому покої своїх кімнат. Ще довго тієї ночі не спали його двоє дивних мешканців в своїх ліжках.

І якщо Любашин сон тривожили невизначені туманні й незвідані надії на майбутнє, то старий Лука не спав без сподівань, без надії, без майбутнього, а з чітким і ясним розумінням того, що майбутнє його скінчилось, підійшло до тієї межі, за якою ніщо, пуста, ніч. Так і пролежав він з відкритими очима, аж поки не побачив за вікном світанок.

Наближалася зима. Вранці на деревах з'являвся іній, коти грілися біля теплих печей і не хотіли виходити на вулицю. В домі Луки все було, як і раніше. Тільки тепер вечорами Любаша кудись ішла і поверталась далеко за північ. А одного разу вона не прийшла в його дім, і не повернулась більше ніколи. В містечку гомоніли, що вона поїхала десь на північ з військовим, що приїздив у справах до військкомату. Старий Лука з тих пір ще більше змарнів і згорбився. Вечорами він довго сидів перед її портретом. По щоці його повільно скочувалася сльоза. Кожного разу вона змінювала напрям, підкоряючись кривизні жолобків зморшок і ледве поблискувала під тьмяним світлом брудної лампи. Чи то сльозилося запалене око, чи то старий плакав...

Чого-то Сашко не приходить?

Дід Митоня тихий і сором'язливий і, мабуть, ще набожний, бо коли поїсть, обережно кладе ложку в миску і швиденько хреститься, кліпаючи малесенькими очима, наче б ото зробив яку шкоду. Потім ще довго сидить біля миски, повільно дожовуючи пшоняну кашу. Біля печі крутиться баба Тоська з віником і кухликком. Вона сьорбає з нього воду і кропить нею підлогу, від чого виходить оте п-п-рр, що завжди смішить старого Митоню, і в нього відразу з'являється ще кілька в'язанок дрібних зморшок на щоках, а ніс розпливається по всьому обличчю, ніби дід, здавлюючи сміх, зганяє його увесь до свого великого носа, тоді здається, що ніс набухає ще більше і ось-ось лусне, а Митоня залетється нестримним реготом. Можливо, від того у Митоні на носі час від часу вискакує червоний прищик, і тоді його обличчя стає ще кумеднішим і ще добрішим. Митоня — другий чоловік у баби Тоськи, і від нього в неї дітей немає. У самого ж Митоні Тоська перша. Живуть вони вже багато років, але коли до Тоськи заходить її син від першого чоловіка з дружиною та онуком, десятирічним Сашком, то Митоня червоніє і виходить у спальню, а потім, вчепившись рукою в бильце ліжка, перегинається до дверей і визирає звідти.

— Іди сюди, чого ти там ховаєшся, — говорить йому Тоська, — що ти за чоловік такий? З'їдять вони тебе?

Митоня ще більше червоніє і ховає голову. Потім бере перше, що трапиться під руки, і вдає, що зайнятий ділом. Його більше не чіпають. Трохи згодом до Митоні заходить Сашко. Він заходить вільно, як свій. Сашка Митоня любить і не соромиться. Сашко теж любить старого, хоч Митоня йому й не рідний. У них навіть є свій секрет, Сашко таємно навчає Митоню грамоті. Вони разом виводять букви в тоненькому зошиті і читають буквар. Сашко захоплюється роллю вчителя, і коли старий робить якусь помилку, він кричить, що в того не руки, а граблі і що в нього нічого не вийде. Митоня ображається, відмовляється вчитись грамоті і сидить мовчки. Вони обоє мовчать і дивляться у вікно. На дворі крапають бурульки, а на віконницях, майже під самою стріхою, натовклось горобців, гріються на сонці і цвірінчать, як навіжені. Скоро весна.

— Дідусю, на ставок ходити будемо? — обережно питає Сашко після паузи. Митоня мовчить. Сашко теж мовчить. Значить, ще не пройшло. Минає ще трохи часу, і Сашко знову запитує:

— А пам'ятаєте, якого ми з вами того літа щупака витягли на коника?

— Хе, пам'ятаєте. Такі щупаки два рази не чіпляються, — говорить Митоня.

Сашко бадьориться.

— Ще скільки? Ще місяць, може, то й підемо. Місяць, да? Чи більше?

— Та де там... Яке там більше! Через місяць вже можна, — відмовляє Митоня, вже забувши про образу. — Ви ще свиней держите?

— Ага, — каже Сашко.

— То добре, черв'яки будуть підходящі.

Вони захоплюються розмовою, розплановують майже всю весну, літо, осінь, аж до перших заморозків. І все то — рибалка. Коли вже дід повністю в настрої, Сашко згадує про велосипед, який Митоня обіцяв йому купити цієї весни. Митоня посміхається, він радий відчувати, що Сашко залежний від нього і що він тут може ставити свої умови.

— Обіцяв, що куплю, аякже, — говорить він, пишаючись.

— Ти у мене, дідусю, самий-самий, — підливає Сашко масла. Митоня пливе в посмішці і червоніє. А назавтра вони таки йдуть разом до магазину і купують «Орльонка». Сашко щасливий. Митоня теж. Минає місяць або й менше, і Сашко кружляє по дворі, ганяє вулицями, не минає жодної калюжі, від чого бризки летять вище голови.

Аж ось баба Тоська кличе його щось там допомогти, і лише за третім колом Сашко таки повертає до баби. Стара притягує йому бутля з вузьким горлом і просить, щоб онука відвіз його батькові.

— Тільки дивись же, не розбий, — гукає вона Сашкові.

Сашко й сам розуміє, що треба обережно, але в той же час в голову закрадається шалапутна думка пожартувати з бабою. Він робить ще два кола подвір'ям і виїжджає за ворота. Там, під ворітьми, біля старого клена, поросли молоді пагони і вже розпустили листя. Сашко спиняє велосипед і ховає бутля в кущі. За цим усім з вікна стежить Митоня, і в нього знову по всьому облич-

чю розпливається його широкий ніс та мружаться очі. «Що ж то воно буде?» — думає старий і вмощується зручніше біля вікна. Сашко крутить з усіх сил до яру, що за садом. Там в купі сміття і різного непотребу, коли він проїздив велосипедом, помітив відбите зелене горло, точнісінько таке горло, як у бабиного бутля. Так воно і є, лежить на тому ж місці. Сашко, збуджений від передбачення майбутнього розвитку подій, хапає горло і мчить на всіх педалях назад. У дворі він зупиняється біля хати і, тримаючи в руці розбите горло від бутля та набравши винуватого вигляду, пильно слідкує за дверима. Митоня вже давно помітив Сашка і тепер душиться від сміху. Аж ось двері прочиняються, і на поріг виходить баба Тоська. Побачивши Сашка з розбитим горлом від бутля, вона сплескує в долоні і заходить у таку лайці, що ніхто й зроду не чув такого. Коли ж Сашко витягує з куців цілого бутля, баба Тоська на мить вмовкає, дивиться оторопіло, а далі знову заходить лайкою, гіршою, ніж попередня. Сашко задоволений сідає на велосипед і, ніби переможець на коні, з бутлем в руці прямує до батька.

Увечері вони разом з Митонею діляться враженнями і сміються досхочу...

Тепер Сашко вже, мабуть, забув про ту свою витівку, скільки весен та зим минуло. Тепер він справжній парубок, вчиться в городі і заходить до Митоні все рідше. А Митоня, як і досі, сидить біля вікна, та все ото видивляється Сашка. Рибалити він вже не ходить, ноги нікудишні, та й з хати дід виходить рідко. Сидить та все дивиться у вікно. А увечері питає бабу:

— Чого-то Сашка не видно?

— А я знаю чого, — відмовляє стара, — парубок, знать чого...

Митоня мовчить і чекає. «Скоро Різдво. Мо, на Різдво прийде? На Різдво повинен прийти».

Але ось приходять Різдво, а Сашко не приходять. Вже минає другий, третій тиждень, і Митоня знову питає у баби, ніби між іншим:

— Чуєш, а що то Сашка не видно?

— А я знаю що, — відповідає баба Тоська, — парубок вже, та й нема...

Зимовий вечір. Мороз слабкий, схоже на те, що зимі скоро кінець. У печі тріщить і стріляє. Митоня лежить у ліжку і дивиться через вікно у нічне небо. Світло в кімнаті не горить. Горить тільки в тій, де Тоська. Вона крутиться біля печі, копирсає кочережкою палаюче паліччя і щось мугиче під ніс.

— Тосько, — чується зі спальні слабкий голос.

— Чого тобі? — відзивається Тоська.

— Іди-но сюди, до мене...

— Подожди, зараз прийду.

Скінчивши копирсатись, Тоська ставить кочережку в куток і повільно плететься до спальні. Митоня лежить якийсь блідий, схудлий. З вікна на обличчя йому падає місячне світло, і обличчя його видається майже синім. Очі вирячилися, як у сліпого, і дивляться незрозуміло куди.

— Чого ти? — питає Тоська і, дивлячись на Митоню, чогось лякається. — Що ти? Щось хотів? — питає вона ще тихше, як у хворого.

— Я, Тосько, умирать буду...

— Тьху на тебе. Що ти мелеш, — відказує Тоська, хоч сама бачить і розуміє, що так воно і є. Митоня мовчить. Мовчить і Тоська. В хаті тихо і за вікном тихо, тільки тріщить паліччя. Тоська хоче щось запитати у Митоні, але не наважується. Їй хочеться увімкнути світло в спальні, але якийсь тягар нависає на неї і не дає їй зрушити з місця. Митоня щось говорить, але на якійсь дивній мові, і Тоська не розуміє жодного слова.

— Що тобі, Митоню? — кличе вона.

Дід Митоня ніби пробуджується від сну і раптом чітко запитує:

— Чуєш, а чого-то Сашко не приходить більше?

Далі він знову починає говорити незрозумілою мовою. В старі очі наливаються слізьми, вона плаче над Митонею і бурмоче крізь сльози:

— Хіба ж я знаю...

Я був таким же, як і ви

Я розплющив очі і нічого не побачив. Обличчя моє було вкрите якимось полотном. Я прокинувся від того, що дуже промерз. За мить до цього мені снився дивний незбагнений сон. Я здер з обличчя полотно і знов нічого не побачив. Було темно мов у «квадраті» Малевича.

Наступної миті я збагнув, чому так змерз, адже я був зовсім голий. Я оглянув своє тіло, що лежало на чомусь високому вузькому, нічого не побачив і поступово пригадав події, що сталися напередодні... Напередодні? — подумав я і відчув, що датувати їх точно вагаюсь.

В незнайомій кімнаті було темно, хоч око виколі. Однак я повторююсь... А повітря... Повітря пахло неприємно...

Коли це було? Біля входу в метро відчув раптово кволість. В очах потемніло. Стало зовсім темно, і я збагнув, що падаю, хтось підхопив мене. На мить темінь розірвало денне світло, і перед очима замерехтіли спотворені розпливчасті обличчя... Далі пронизливий звук сирени... Люди в білих халатах, і знову темінь, повний морок... Останні слова з усього гомону були: «пульс не прослуховується».

— Боже, який холод...

Я підвівся на лікті й огледівся. Я чекав, доки мої очі звикнуть до темряви, але звична адаптація чомусь не наставала.

Я зліз зі столу, хоча цілком упевнено говорити, що то був стіл, я мав би право лише згодом. Однак хай вже буде.

Я зліз зі столу, зробив крок і тут же наштотхнувся на щось не зовсім тверде. Враження таке. Таке, ніби я чіпав чиєсь тіло. Мацаючи руками невідому перешкоду, я пішов уздовж неї.

Але ж який справді дикий сморід. Через кілька кроків перешкода скінчилась. Я востаннє торкнувся її руками. Вона зрушилась, і якесь неприємне передчуття вкралося в душу. Я ступив ще кілька кроків і дістався стіни. Холодна й, здається, волога була вона. Я пішов уздовж неї і скоро намацав двері. То, безсумнівно, були двері, тому що пальці мої зразу ж пізнали металеву ручку. Я засмикав за неї і відчув себе безпорадним. Я засовав руками по стіні, спочатку по один бік дверей, потім по другий і раптом відчув під долонею вимикач.

Біле денне світло різануло очі.

Чотири білі високі стіни, що замикалися вгорі білою глухою стелею. І жодного вікна. Посеред кімнати стояли довгі вузькі металеві столи. Біля одного з них на підлозі валялося біле полотно, яке я здер зі свого обличчя. По лівий бік столи... Вони були порожні. Але праворуч на двох лежало щось накрите. Такими ж білими покривалами, як я здер зі свого обличчя...

Неприємне почуття вкралося в душу.

Одначе...

Те, що лежало поряд столу, на якому я лежав, було більше ніж те, що було поза ним. З великим

округлим горбом посередині. Саме по ньому пройшлися в темряві мої руки. Тепер я розумів це безсумнівно.

Мій глузд уже пояснював мені всю жахливість ситуації, в яку я потрапив. Але я не слухав його, не хотів слухати. Я пручався. З останніх сил. Щипав себе за тіло, відчував біль, але ніщо не зникало...

«Пульс не прослуховується»

Побий мене Бог, ці слова стосувалися нікого іншого, як саме мене.

Але ж чому живий, якщо помер? І врешті-решт, навіщо голий?

Я кинувся до дверей і рвонув за ручку.

Я гамселив кулаками в глухі двері, здається хотів кричати, але лише роззявляв рота і мичав, як без'язикий. Позаду в потилицю мені вже тисла огидлива мана, що налазила на мене з-під білих простирадл. Я притискався до дверей, але спини моєї вже торкалася своїми кістлявими пальцями мертвотна потвора в білому. Білі простирадла, так-так... Я відсахнувся від дверей і похитнувся. Якийсь гарячий сполох стався в моїй голові і засвітився в очах. Поступово я прийшов до тями. Білі простирадла були нерухомі і виглядали мов мармурові. Здається, щось сталося в мені, коли я відчув той дотик потвори і гарячий СПОЛОХ. Страх?

Ясна річ. Власне, я забув, був він чи ні... Дивний незнайомий стан... Спокій? Ні. Коли б не байдужість. Хоча теж ні... Холод собачий. Оскліти можна.

Я стояв на підлозі зовсім голий. Я стояв, замислившись ні про що. Потім підійшов до столу, на

якому лежав щойно, підняв з підлоги своє полотно і, загорнувшись у нього, сів на стіл, звісивши босі ноги. Посидівши трохи, дивлячись на два сусідні столи і думаючи ні про що, я висадив ноги на стіл і натяг на них полотно.

Я сидів, втупившись у білі вкривала. Тепер у мене не було сумнівів, що під ними трупи і на відміну від мене вони були справжніми. Я дивився і розумів — там мертві. Єдине, що лякало мене, — повернутися до них спиною. Здається, я ніби отримав невідомий категоричний наказ: до них лише обличчям, інакше... Тьху, які дурниці. Сидіти, доки не настане ранок і сюди хтось загляне. Спати мені не хотілося, їсти теж. Хотілося зігрітися. Страшенно, більш за все, хотілося тепла. Куди вони поділи мій одяг? За дверима було тихо. Раптом я задихнувся від несподіваного пронизливого звуку. Я витяг з-під простирадла свою ліву руку. Мій електронний годинник з браслетом-секретом. Я навіть повеселішав. Не змогли зняти. А може у них не заведено? Годинник показував другу годину ночі.

Я знову втупився в білі простирадла. Такі білі, мов зимове сонце.

Час майже стояв на місці.

Скоро я відчув, що переймаюсь якимось бажанням. Воно то залишало мене, то знову нагадувало про себе. Я навіть забув про холод. І от я схаменувся, що мені вже зовсім не холодно. Я дивився на округлий горб, вкритий білим полотном, і вже ясно відчував бажання підняти те полотно. Бажання ставало настирливим. Здається, я навіть не відчув і не помітив, як підійшов до сусіднього столу. Рука моя вчепилася за

біле, мов зимове сонце, полотно і повільно підняла його. Переді мною з'явилося неголене жовте обличчя мертвого чоловіка. Очі його були закриті. Хоча ні. Одне з них, праве, було лише напівзакрите і з-під віка виднівся скляний білок. Я підняв полотно ще вище, оголивши волохаті груди і жовтий живіт. Війнуло неприємним запахом і я подумав, що труп почав розкладатися. Я ще раз поглянув на жовте обличчя і знову накрив його.

Накривши, я обійшов стіл, на якому лежав неголений чоловічий труп, і підійшов до другого столу, де лежав хтось значно менший. Я відхилив край, як зимове сонце, полотна.

Важкі повіки були закриті без примусу. Здавалося, дівчина просто спала. Я потяг полотно далі і з-під нього вислизнули оголені груди з посинілими кінчиками. Полотно, мов біле зимове сонце, упало на підлогу.

Оголене жіноче тіло лежало переді мною вільно, не криючись, остаточно розслаблене. Я дивився на дівчину і розумів, що думаю про щось дике й недоречне в цій ситуації. Вона справді ніби спала, і губи її були мов живі, лиш ледь синюваті в кутиках. Не вистачало того, щоб я їх поцілував...

Я раптом поглянув на себе і знову побачив, що я голий. Мої думки жахливіші, ніж я. Ніж те, що було переді мною. Я відмахнувся від них і змусив себе оцінити ситуацію адекватно, наповнивши її логікою, свідомим аналізом. Мені стало дико від моїх думок, я вирішив не думати більше і накрив її полотном.

Але згодом я відчув...

Чорт, який собачий холод. Я знову підняв з підлоги своє полотно і, замотавшись ним, мов

у зимове сонце, сів на стіл. Причому знову обличчям до столів, де лежали ті двоє нещасних. Полотно не зігрівало мене, як не може зігріти зимове сонце, і мною почало тіпати.

Згодом я відчув, що знову думаю про мертву дівчину і думки мої неприродні. Переді мною виникли її темні губи. І знову я подумав так само, як першого разу. «Не вистачало того, щоби я їх поцілував». Боже, яка гидота.

Ще згодом я знову зліз зі свого столу і підійшов до неї.

Повільно сповзло полотно й лягло мені під ноги. Я стояв над тілом і думка моя ставала дедалі нав'язливішою. Таке відчуваєш, коли стоїш над прірвою. Можливість здійснення неможливого. Яке ж воно звабливе...

Чим довше я дивився на нього і намагався не думати, тим більш провокуючі ставали думки.

Так буває, коли стоїш над прірвою і дивишся вниз. Виникає можливість здійснення неможливого. Чим довше, тим воно сильніше. Яке ж воно звабливе!

У вас ніколи не було так?

Коли тримаєш в руках немовля, беззахисне й крихітне, якого сам породив, безмежно любиш і ладен віддати за нього життя, раптом виникає така ж наполеглива думка можливості здійснення неможливого. Воно таке крихітне й беззахисне, що мені, дорослому й сильному, не складе жодних зусиль кинути його у палаючий камін. Адже правда? Мені зробити це все одно, що плюнути за вітром. Я розумію, що це неможливо, але така думка з'являється.

Чому? Не знаєте?

Мені здається, коли б я негайно не відійшов від вогню, сталося б щось дике, жахливе.

Коли я рубаю дрова, а старий батько нахилиється за цурками і бачу його потилицю, на якій мені знайома кожна зморшка, я дивуюся, що ловлю себе на думці про те, як розлетівся би його старий череп, опусти я на нього сокиру. З усього маху!

У протилежному кутку, куди я вкотре повертаюсь, дике бажання не полишає мене.

Чому, власне, дике?

Жіночі уста для того, щоб їх цілувати. Чи не так?

Вона гарна, ця мертва. Я не казав вам?

— Хто тут?!

Я стояв над її холодним білим тілом і вже схилився. Нижче й нижче над її обличчям. Пам'ятаю, так каламутилось в голові, коли я напився до безпам'ятства. Тоді, коли.. Коли... Коли це було?

Я відчув на губах холодний дотик і трохи здивувався.

Встиг здивуватись та згадав осінній пейзаж, де був оголений ліс, чорні птахи. Хто його написав?

Нарешті я відірвався від її губ і задумався.

Все ж таки, думав я, — звідки мені знайомий цей пейзаж?

Зліва біля її рота з'явилась червона крапелька і стекла по підборіддю.

Я зовсім не пам'ятаю автора. Здається, такий відомий пейзаж...

Там ще стояли коні з вершниками...

Якесь дивне бурчання почулося поряд.

Я поглянув на великий роздутий жовтий бридкий смердотний живіт, густо вкритий рудим волоссям, і подумав, що на ніч наїдатися не діло, і ще я згадав, що більш за все не терплю хропіння. А товстуни з такими животами завжди! хропуть. Я поглянув на його руде обличчя. Скляне око біліло з-під мертвого повіка, яке, здавалося, ще більш відкрилося. Потім знову поглянув на неї.

Що я тільки-но зробив? Я ніяк не міг згадати.

І автора пейзажу теж.

Різдвяної ночі

На сірій стіні високого багатоповерхового будинку, верхівка якого зникала в холодній синій нічного неба, тьмяно-блакитним сяйвом мерехтіло одне з численних вікон великого міста. Пі-пі-пі... — працював не вимкнута телевизор, хоч саме проти цього застерігав напис на його голубому екрані. У м'якому кріслі, ніжки якого вгрузли у важкий килим, в теплих капцях, у штанях з лампасами, з охайно виголеним, бездоганно чистим обличчям, склавши руки на спортивній куртці відомої західнонімецької фірми, що ледь сходилась на товстому животі, хропів собі якийсь наш із вами радянський співвітчизник.

А за вікном була зимова ніч. Сніг доліплював бороду ліхтареві, що висів на стовпі, і було дивно, кому й скільки там нагорі слід роздерти подушок, щоб засипати білим саваном усю землю.

Великі сірі валянки у глибоких чорних калошах, майже не підносячись над засипаною доріжкою, порипуючи, просувалися від ліхтаря до сусіднього висотного будинку з вивіскою: «Гуртожиток № 7, КДПІ ім. О. М. Горького». А пересували їх старі, натомлені ноги двірника Мيني, що мешкав неподалік. Діставшись дверей свого «кабінету», за стінами якого брала початок, чи, може,

закінчувалась довга труба сміттепроводу, Мина, крякучи, підібгав кілька прошарків свого збіжжя, що капустяним листям огортало його тіло, і десь із тієї незбагненної гущі одежин витяг в'язку ключів. Ще згодом повільно, без непотрібного поспіху, ніби він вже всюди з усім поспів у своєму житті, Мина прочинив двері. По холодній брудній бетонній підлозі його «кабінету» майнула зграйка пацюків. До запаху повітря, що вдарило враз, Мина давно звик, і воно не викликало в нього жодного неприємного відчуття, яке могло б викликати в когось іншого. Хоч би й у того самого чоловіка, що спочивав тепер у кріслі, ніжки якого вгрузли у важкий килим. Старий звично вилаявся на пацюків і розпочав свою трудову діяльність. Сьогоднішній день був неабиякий, особливо ніч, тому що саме вона й була різдвяною і змушувала по-особливому почуватись душу і серце. Хоча цього разу вона розпоряджалась так, можливо, з більш молодими серцями. У Минині ж роки збудити свято в душі було складніше. До того ж Мина не хотів відкласти справу на завтра, яку можна було здійснити сьогодні, а в праці гріха він не вбачав ніколи.

Старий потяг до себе лопату і тицьнув її в купу бруду. Скинувши в прутяні корзини кілька заступів, він облишив роботу і прислухався. Щось ніби нявчало в трубі, куди звалювали сміття. Старий невдоволено крякнув.

— Знову ката вкинули, душогуби, — пробурчав він сам до себе, — а ще вчителями збираються бути...

Мина всунув у трубу голову, але нічого, крім темені, там не побачив. У трубі продовжувало

нявчати і, здавалось, десь зовсім близько. Старий узяв довгу палицю, якою часом проштурхував трубу, коли та забивалась, і почав штурхати. Очевидно, це допомогло, і з труби на підлогу випав пакунок з білого простирадла, в якому було щось загорнуте. Старий двірник розмотав полотно і остовпів. Серце його схолело. Він відсахнувся. В простирадлі було голе людське дитя, з усього, щойно народжене.

* * *

Снігова борода на ліхтареві продовжувала рости. Ще вчора, коли Саньок стояв у роздумах на цьому місці, ліхтар був зовсім безбородим. Сьогодні Саньок дістався гуртожитку вже за першу годину ночі і застав на його ганку наглухо замкнені двері. Такою була дисципліна. Вахту того дня несла Зіна Пилипівна, а це означало, що потрапити до гуртожитку шансів не було. Крім студентів пединституту в гуртожитку мешкала група польських магістрів, які підвищували свою кваліфікацію, і це накладало особливі вимоги щодо внутрішнього розпорядку. Розмірковуючи, як бути, Саньок ще раз безпорадно оглянув ґрати на вікнах, що сягали другого поверху. Студент третього курсу Саньок був із тих молодих людей, що ранять своєю зовнішністю серця молодих студенток все одно, що купідонові стріли. Втім, не лише молодих. Цими днями у Санька був кепський настрій. Він ходив то якийсь збуджений, схвильований, то понурий, мов у воду опущений, і ніхто не міг толком довідатись, в чому

справа. Годину тому, сидячи в барі за келихом пива і про щось наполегливо думаючи, Саньок не помітив, як промайнув час, і тепер перед ним були оті замкнені двері гуртожитку.

З-за рогу на білу доріжку лягло світло автомобіля, і під гуртожиток підкотило таксі. Водій відчинив задні двері, і з авто, похитуючись, невпевненою ходою вийшла жінка в розхристаній шубці з сумочкою на довгій мотузці. Випустивши хмарку диму, таксі від'їхало.

Саньок зразу ж упізнав у жінці одну з польок, які проживали в гуртожитку. Їхній зовнішній вигляд ніяк не дозволяв сплутати їх з вітчизняними студентками педінституту. Вона поглянула на ґанок, потім на Санька і, ткнувши пальцем на зачинені двері, запитала риторично:

— З'їна Пилипівна?

Саньок підтвердив.

— Пор'ядок єст пор'ядок! Закон для всіх єдин! — сказала вона, іронічно копилячи губу.

— А що то, як то є, хабар'я? — усміхнулась вона, — пані має рубля.

І вона покрутила перед Саньковим носом зім'яту купюру.

— Нічого не вийде. Із Зіною Пилипівною це не проходить, старого гарту. До того ж, вона тепер бачить третій сон. Швидше всього, пані, доведеться ночувати під зорями.

— О! Нехай бендже так! — несподівано й щиро зраділа полька. — Веш, у «Бітлз» є така пьосенка. «Нех бендже так». «Let it be», веш? — вона знову розсміялась. — Я Ірен. Бендже гуляти з Ірен під зор'ями?

— Чому б ні, якщо Ірен не змерзне, — охоче відповів Саньок.

У Санька раптом йокнуло серце, і він, само собою, захопився перспективою нових інтригуючих зв'язків з іноземкою. На відміну від Мینیної, Санькова душа легко й просто підкорялась таємним силам різдвяної ночі, що обіймали тепер його та Ірену своєю темною мантиєю. Вони рушили порожньою вуличкою, і сніжинки лоскотали їм обличчя. Минувши двері Мینیної кімнатчини, вони зникли за рогом.

— Іле... то є teraz годин? — запитала Ірена. — Пів на другу, — відповів Саньок.

— О, то є бардзо актуальна година, пити шампанське і молицья. Проше, молицья і пити шампанське. — То добрий намір, — погодився Саньок.

— О! Матка бозка! Як то, естем запаменте. Тшеба говорить teraz. Воскрес Ісус! І цілувац'я. Не так? Воскрес Ісус! — виразно мовила Ірена, звертаючись до Санька.

— Воістину воскрес, — погодився Саньок, — але, здається, так говорять на Паску...

Проте перечити було вже пізно, тому що тієї ж миті Саньок відчув на своїх устах солодкий поцілунок. Все відбулось так блискавично, що він не встиг оговтатись. А Ірена вже йшла попереду і питала, як звати пана.

— Олександр, — відповів Саньок.

— О-х-о, О-лек-сан-др, — кепкуючи, повторила Ірена, — а Сашка, то є хто?

— Можна й Сашка, а можна й просто Саньок.

— Саньок то ест у нас Янек. Мій син Янек.

Ірена розповіла також, що крім Янека вона має доньку Калину і Зденика, свого чоловіка, який працює інженером на хлібопекарні.

Сніг не вгавав, ліплячи з Ірени та Санька двох нічних сніговиків, що заблукали у великому місті. Ірена знову згадала про шампанське, доводячи його безумовну доречність цієї ночі.

— Але де нам шукати шампанське? Все зачинено, — губився Саньок.

— Все зачинено... Зачинено... як то не добре... Я вем, де є відчинено. Хочеш з Ірен? Єджеми, де є шампанське?

— Поїдемо... Але я не маю з собою... як то — пеньонзів, — виказуючи, що польська для нього теж не проблема, почав Саньок, — вони в кімнаті, там в кімнаті. І він для повної ясності махнув рукою в бік гуртожитку.

— О, то не є проблем! Єджеми? Так?

— Що ж, — підкорився Саньок.

Поволі віддаляючись, їхні постаті злилися з нічним пейзажем.

* * *

Коли Мина трохи отямився і зрозумів, що треба діяти і негайно, то схопив пакунок на руки. Але що робити далі, не тямив. Кваплячись, він огледів свій «кабінет». Далі подався було до виходу, але, змикитивши, що робить дурницю, стяг із себе старого кожуха і загорнув у нього немовля. Коли у Мини часом траплялась якась безвихідь, чи перед ним поставала серйозна проблема, всі його поневіряння в пошуках вірного шляху, врешті-

решт, завжди зводились до одного — перш за все повідомити Клару. Без неї ніяких рішень. Цього разу він не гаяв часу на те, щоб шукати якихось інших шляхів, крім дороги додому. Жив Мина у вже знайомому багатопверховому будинку в однокімнатній квартирі на першому поверсі, яку він отримав після того, як на окраїні знесли його стару хатину.

Квартира старих була мебльована невігядливими старомодними речами, серед яких білою вороною і єдиною ознакою сьогодення була державна газова плита. При всій Клариній життєвій мудрості та вмінню тверезо, без емоцій зважувати всі життєві сюрпризи, побачивши те, що було загорнуте в кожух, стара мало не зомліла. Далеко не першої молодості подружжя стояло один проти одного, за вікном сипав сніг, освітлюючи глуху різдвяну ніч, а між ними лежало голе новонароджене дитя. Мина дивився в очі старої і схвильовано доповідав про все, що сталося.

— Чого ж ти мовчиш, Кларо? Дзвонити треба? В міліцію? В лікарню?

Мина дивився на стару, і йому здалося, що та не чує його.

— Кларо! Воно ж живе.

Стара враз ніби прокинулась, почувши слово «живе», відірвала погляд від немовляти і поглянула на старого. Темні очі її були широко відкриті, зіниці розширились, і Мині здалося, що в них з'явився дивний блиск, якого раніше він ніколи не помічав. Стара мовчала.

— Кларо... — знову мовив Мина. — Роби ж ти щось...

— Тобі не здається, — тихо мовила Клара, — що дитя, різдвяної ночі — непросто? Саме для нас із тобою непросто?

— Що ти надумала? — бентежачись, запитав Мина.

— Адже ти сам знаєш... Ми прожили з тобою життя лише удвох без дітей... Не дав Господь... А тепер... Сам подумай, Різдво...

— Що ти таке говориш? Ти тямиш, що ти говориш! Я ж не іграшку знайшов, живе дитя. Що буде, як шукати кинуться, як дізнаються?

— Ні, Мино, — тихо й переконливо вела Клара, — не кинуться. За ним не кинуться. Та, яка одна тепер знає про його народження, не кинесться, а більше нікому. Не будемо нікуди дзвонити...

Старий задумався.

— А людям, що скажемо? Сусідам? Де воно взялося?

Клара взяла малого на руки і притисла до старих грудей.

— Як то де? Ти що, не знаєш, звідкіля діти беруться?

Мина усміхнувся.

— Хто ж повірить, що в такі роки? Замолоду без діток, а тепер — нате вам.

— Замолоду не було, а тепер нате вам, — говорила стара, мотаючи немовля у чисте простирадло. — Як воно, бідненьке на холоді на такому живе лишилось? Дивись, пупок волочиться. Дай-но мені ножиці й зеленку.

— Навіщо тобі? — стрепенувся старий.

— Кажу тобі, неси зеленку й ножиці.

Зрештою, підкоряючись волі дружини, Мина поліз до шафи.

— Не знаю... Не знаю... — бідкався Мина.

— А тепер, — не вгавала Клара, приймаючи від Мيني зеленку, — біжи-но, в кухні на полиці пляшка з настоєм. Зніми з неї соску... і підігрій молока... І води постав...

Мина стинав плечима, а все ж виконував все, що просила дружина.

* * *

Миготіло вікно на сирій стіні висотного будинку. Шипів білою заметіллю телеекран, хропіло чисто виголене обличчя, що відкинулось на спинку крісла, ніжки якого вгрузли в товстий килим, а за вікном була тиха ніч, і лише безперестанку сипав сніг, сипав на місто, на будинки, на дерева, на темне скло таксі, за яким на задньому сидінні сиділи Саньок та Ірена. Саме тепер Саньок уявляв себе в романтичному кінофільмі, і сам він був не просто студентом педінституту, а відомим актором, чомусь зарубіжним, можливо тому, що поруч була справжня іноземка, хоча й з Польщі.

Він розглядав у сутінках Іренин профіль, відчував дотик маленьких грудей крізь м'яку шубку, бачив тьмяне свічення жіночих ніжок, і все те спонукало діяти, діяти, діяти.

— Тобі подобаються мої ноги? — запитала Ірена вголос, не звертаючи уваги на водія, — Зденик говорить, що вони схожі на шпичі старого самоходу. Тепер у Польщі є бардзо модне такі

самоходи. Вони разом обдивились ноги Ірени, потім, поглянувши в бік водія, розсміялись.

— Ваші меншчизни, вшистци бардзо моральне. У нас то єст просто, — Ірена знову весело розсміялась.

— Ти мало знаєш наших мужчин, — заступився Саньок.

— О-ов! Ти єст антипод, я вєм, — вигукнула вона, — ти є мало інтровертик. Воскрес Ісус, Сашка!

І Саньок вдруге відчув смак Ірениних уст.

Згодом таксі зупинилося і за вікном авто Саньок побачив сяючу споруду аеропорту «Бориспіль».

Вже в залі аеропорту Ірена схопила Санька за руку і рішуче потягла за собою, де світились двері з написом «Зала для інтуристів».

Похапцем, чомусь англійською, привітавшись з міліціонером, що стояв у дверях, вона проштовхнула Санька через поріг.

Сизий тютюновий дим, тиха музика, червоний прилавок і публіка, різнобарвна, незвичайна публіка, що розмістилася в невеликому, але дуже привітному приміщенні, вражала своєю строкатістю. Вони спочивали на м'яких кріслах, хтось неквапливо розмовляв, хтось курих і слухав музику, а хтось, розклавши такі ж строкаті чудернацькі килимки, лежав, обійнявшись. З різних боків долинали французькі, англійські слова і Санькові здалося, що переступив він не поріг одного з приміщень аеровокзалу, а принаймні сам державний кордон. Проходячи повз одну з груп, певне, своїх земляків, Ірена щось сказала їм

по-своєму, і ті енергійно відгукнулись. Не випускаючи Санькової руки, вона дісталась вільного місця.

— Шедем, — запросила вона Санька, — маєш запалку?

Саньок поліз до кишені і, витягуючи коробку сірників, зронив якийсь папірець. Ірена підхопила папірця і стисла його в кулаці.

— Ага! — лукаво примружилась вона. — Що то є? Кохане послане коханої бабці?

— А, — байдуже відгукнувся Саньок. — Дівчата, що чергують в інститутській роздягальні, інколи освідчуються...

— О, так? Можна? — мружачи око, запитала Ірена.

Саньок не перечив.

— Фі, як бжидко, — прочитавши з папірця, скривилась Ірена.

Вона повернула записку, і Саньок прочитав кілька рядків, написаних дрібним неохайним почерком, що здався йому знайомим.

«Ненавиджу і проклинаю тебе за всіх і назавжди. Хай би ти не жив», — прочитав Саньок.

— Що то є? — здивовано запитала Ірена.

Зім'явши папірця, Саньок просунув його до кишені.

— О! Матка бозка! Шампанське! — радісно скрикнула Ірена, і Саньок побачив, як до них під'їхав металевий візок, на якому стояли склянки з вином і бутерброди з ікрою.

Навколо світились вогні, плив сивий тютюновий дим, лилась тиха мелодія.

— Як добре, що ми зустрілися цієї ночі, — мовив Саньок. — Неймовірно... Незвичайно...

Аеропорт, шампанське, ти... Невже це не сон... — вів далі Саньок, несподівано усвідомлюючи, що все його життя до сьогоднішнього дня було таким нудним, нецікавим, всі його радощі й перемоги такими одноманітними й незначними, а проблеми дріб'язковими й не вартими уваги. Ірена кивала головою і, заплющивши очі, цідила зі своєї склянки. В динаміках щось луснуло, і в залі почулася пісня, певно, то був романс.

— Момент!— скрикнула Ірена, притиснувши до рота палець, — то є про мене. Потанцюєм?

Дивуючись своїй сміливості й безпосередності, Саньок танцював поміж крісел, поміж тих, хто лежав на чудернацьких килимках, і ніхто з присутніх не дивувався, не вказував пальцем, а в вухах чулись слова на той час незнайомого Санькові романсу.

*В последний раз я видел вас так близко,
В пролете улиц вас умчал авто.
МНЕ снилось, что теперь в притонах Сан-Франциско
Лиловый негр вам подает манто.*

Закінчувався ж романс словами дійсно несподіваними, а саме «принцесса Ирэн».

— «Буває ж таке», — думав Саньок, дивлячись на той вільний і барвистий світ, що його оточував, слухаючи романс, присвячений незнайомці, теж польці і теж Ірен, в обіймах його тепер була Ірен, теж полька і теж мало знайома. Від цього все Санькове ество перебувало в неймовірному захопленні, вільне від будь-яких земних проблем. «Яка все ж незвичайна сьогодні ніч», — знову думав Саньок.

«Все ж скільки турбот додасться з завтрашнього дня, — міркував старий Мина, гріючи на плитці молоко, — як-не-як не молоді вже».

Разом з тим, Мина почував, як всередині його старого тіла оселилось якесь незвичайне тепло, незнайоме, незвичне, але таке приємне, що зрівняти його з чимось схожим у своєму житті він не міг. Можливо, такий стан людини теж називають щастям. Хтозна. Але тієї ночі в обох старих з обличчя не сходила незвичайна радість, а очі світилися, як в забуті дні, що давно минули. І тільки одного разу, після тривалого мовчання, Мина, звертаючись до Клари, яка тицяла малому пляшку з молоком, чомусь промовив:

— Пам'ятаєш, собака в нас була, до того, як знесли хату, як вона за мною бігла та скавулила. А те місце, де я цуциків зарив, мордою вигребла і всіх таки перетягала назад. Неживих вже...

— Годі тобі бурчати. Подивись-но сюди... П'є... — усміхнулась Клара — Дивись, п'є!

Старий Мина поглянув на дружину, яка, мов мале дитя, бавилась з лялькою, якою тільки тепер на старості дозволили нарешті погратися, і знову відчув тепло. Клара справді була схожа на дитину, і вся її метушня так не підходила до її старої постаті. Але в той же час Мина бачив, скільки незбагненої радості крилося в тій її метушні, в кожному русі, кожному слові.

«Що ж, — подумалось старому, — нехай, що вже буде...»

Клара відняла від маленького рота соску, і крихітні губи, сонно стулились. Старі сиділи над чужим дитям, яке спокійно спало, і мовчки дивились на його маленьке невиразне обличчя, що спочивало після своєї страшної одисеї. Не зайти Мина цієї ночі до сміттєзвальника, або ж зайти трохи пізніше, і все скінчилося б по-іншому. Страшно уявити як. «Ні, — думав Мина, — як не крути, а Клари́на правда. Неспроста то все, неспроста... Ніч сьогодні неспроста».

Тиша западає в кімнаті старих.

— Мино, — шепче трохи згодом Клара.

— Га? — відзивається старий.

— А як то ми його назвемо?

— Треба подумати...

І старі навперобій починають згадувати всі відомі їм чоловічі імена.

Надворі, здається, сіріє, а може, то тільки сніг посилювся. Так і є, то лише щедро сипле сніг за вікном, освітлюючи різдвяну ніч. А до ранку ще далеко.

Певно, чимось збуджене уві сні, пирхнуло губами і відкрило очі чисто виголене обличчя, що спало, відкинувшись на спинку крісла, ніжки якого вгрузли у важкий килим. Здіймаючи на ноги своє тіло, загорнуте в престижний спортивний костюм фірми «adidas», з крісла піднявся якийсь чоловік. Вилаявшись, він вимкнув телевізор, заглянув у вікно і, позіхнувши, подався до ліжка.

А за вікном сипав сніг, освітлюючи різдвяну ніч, і до світанку ще далеко. Обливаючи руським волоссям Санькову куртку, спала, схилившись на його плече, Ірена. Мало-помалу, повні солодкої

знемоги, злипались очі Санька, що не знали проблем. Мигаючи вогнями, крізь снігову завісу злітав білий літак.

Сипле сніг за вікном, освітлюючи різдвяну ніч, і до світанку ще далеко. Світиться при самій землі самотній вогник однокімнатної квартири, де проживають двоє старих: Клара і Мина. Обом зовсім не хочеться спати. Вони сидять, схилившись над своєю знахідкою, що прийшла до них різдвяної ночі, і пошепки вирішують, що слід зробити старому, куди зайти, що купити.

— Візьми-но, постав на стіл, — шепче Клара, простягаючи Мині пляшку з молоком.

Чи то від задуми, чи то ще від чогось, Мина бере пляшку, і та несподівано вислизає з його рук. Дзенькіт розбитого скла, розкочуються по підлозі уламки пляшки, розлітаються в різні боки молочні бризки.

Стривожено схоплюється з подушки чисто виголене обличчя і, окинувши поглядом кімнатні сутінки, знову тихо опускається в білу м'якінь.

Несподівано відкриває очі Ірена.

— Що то є? — запитує вона в Санька. Саньок, теж не менш збентежений і, здається, навіть чимось наляканий, беспорядно стинає плечима.

Клара та Мина обережно заглядають до малого. Очі його закриті. Ледве чутно, як сопе маленький кирпичний ніс, і старі знову починають перешіптуватись між собою. Клара лає Мину за необережність і обзиває його незграбою. Але Мина не ображається на дружину, бо в її добрих очах нема зла, а тільки видно, як, відбиваючись в них, жевріє скорий світанок, різдвяний світанок нового дня.

Маленьке життя

Серед моєї колекції ікон є одна невеличка, досить непримітна, на якій зображений святий великомученик Пантелеймон. Коли у мене бувають гості, а серед них багато фахівців мистецтвознавців, художників, словом, усе богемна публіка, що завжди не шкодує захоплень відносно моєї колекції, майже у кожного та маленька ікона викликає принаймні подив і нерозуміння.

— А це що? — запитують вони, вирячивши на мене свої естетські очі. — Що за сентименти? Адже у відсутності смаку Вас не запідозриш.

Я мовчу, потім відводжу їх убік і уникаю розмови. Мені завжди неприємно і боляче бачити їхні скептичні посмішки, але я смиренно витримую їх і не вдаюся до пояснень. Проте винуватити їх у їхній зверхності нема чого. Звідкіля їм знати, що то за ікона і яка немайстерна рука писала її майже півтора століття тому.

Саме півтора століття тому в загубленому серед лісів хуторі, в хаті на нетопленій печі лежав хлопчик, якого звали Пилипком. Він лежав, згорнувшись калачиком, притиснувшись спиною до маминого живота, вже другий день. Сьогодні, прокинувшись, Пилипок відчув, що мамине тіло стало холодним. Ще вчора увечері воно було теплим і зігрівало Пилипка, а сьогодні було

холодним. Мама не рухалась і не стогнала. Рука її, що обіймала Пилипка, теж була холодною.

Пилипок хотів було ворухнутись, але рука була такою важкою, що він не зміг навіть зрушитись і продовжував лежати.

Вже більше тижня мела хуртовина, і невеличкий хутір, в якому з десятка хат з людьми залишилось менш ніж половина, майже зник під снігом. На хуторі панував голод.

Сьогодні опівдні хуртовина нарешті стихла. Пилипок дивився у вікно, де на розмальованій морозом шибі в кутку залишилась невеличка пляма.

— Вже вітру нема і снігу нема, — мовив він.

Але мама нічого не відповіла. Пилипок перевів погляд на мамину руку, що обіймала його, і йому чомусь стало страшно доторкнутись до неї. Він майже знав, що коли доторкнеться, то відчує холод, і Пилипок знову заплющив очі.

Його розбудив гуркіт. Хтось намагався відчинити двері. Нарешті вони все ж відчинились, і в хаті з'явився латаний кожух дядька Селантія з сусідньої хати.

— Ну й намело, не доберешся до вас... Живі ви тут? — тяжко дихаючи, заграмав він.

Пилипок дивився на дядька і мовчав.

— Живий... — протяг дядько, побачивши, як з печі дивляться на нього два блискучих ока.

Підійшовши ближче, він раптом зупинився і завмер як вкопаний. Далі зняв шапку і перехрестився.

— Фекла, Фекла... — пробурмотів він і вмовк. Пилипок дивився на велику дядькову бороду і не розумів, про що він там говорить сам до себе.

— Що ж тепер з тобою робити? Підеш зі мною? — запитав Селантій.

Пилипок мовчав. Селантій взявся за мамину руку і зняв її з Пилипка.

— Годі тобі вже, хлопче, вилежуватись, — насуплено сказав він, — бо й сам чого доброго... Зі мною підеш...

Селантій підняв Пилипка на руки.

— А мамка? — запитав Пилипок.

— Мамка твоя померла. Тепер ти сам. На ось тобі, їж.

І Селантій простяг Пилипкові шматок почорнілого буряка. Пилипок узяв шматок і став його жувати.

Білі кучугури, що різали очі, лежали на дворі. Хату замело під самі вікна. Селантій брів, провалюючись у сніг, і тяжко дихав. Пилипок сидів у дядька на плечах, жував буряк і думав, чому це дядько забрав його від мами і чому мама так довго спить і ні з ким не говорить.

У дядьковій хаті Пилипок побачив тітку і трьох діток. Двох дівчаток і зовсім маленького хлопчика. Обличчя їхні були замурзаними. Вони сиділи на печі, в якій топилося, і з цікавістю дивились на Пилипка.

— Горе, горе... — сказала тітка.

— Так скоро всі вимремо, — сказав дядько.

— Феклу поховати б треба?

— Хто її поховає? Земля мерзла, не вгризеш. Покладемо під сніг. На морозі з нею нічого не станеться, а навесні, як будемо жити, поховаємо.

— Горе, горе... — знову сказала тітка.

Узяла зі столу ще один шматочок почорнілого буряка і простягла Пилипкові: — Іди, синку, на піч до діток та погрієшся.

Пилипок помітив, що відтоді, як дядько сказав, що мамка померла, він уже вдруге одержав сьогодні ласощі і відчув особливе до себе ставлення. Він узяв шматок і поліз на піч. Двоє дівчаток і хлопчик дивились чомусь не на нього, а на почорнілий шматок у його руках і мовчали.

— Ага, — хвастаючи, сказав їм Пилипок, а у мене мамка померла, а у вас ні, ага, — і повертів перед їхнім носом шматком буряка.

Діти мовчали. Їм не було що сказати, але по їхніх очах було видно, що вони тепер неабияк заздрили Пилипкові. Пилипок доїв буряк і обсмоктав пальці.

Цієї ночі Пилипок ні разу не прокинувся. На печі було тепло і затишно. Але вранці він згадав про маму. За столом сидів дядько Селантій.

— Я хочу до мамки, — сказав Пилипок.

З-за печі вийшла тітка. Вони перезирнулися і мовчали.

— Я хочу до мамки, — знову сказав Пилипок, і очиці його заблищали.

— Дай йому буряка, — сказав дядько.

Тітка витягла з макітри шматок і простягла Пилипкові.

— Я до мамки хочу, — затремтіли Пилипкові губи, і по щічках у нього скотилася крапелька.

Дядько Селантій стукнув по столі кулаком.

— Нема в тебе мамки! Дають тобі, бери і їж!

Пилипок, задихаючись, схлипнув і вмовк. Із кутка на нього здивовано дивились двоє дівчаток

і маленький хлопчик. Дядько Селантій одягнув кожуха і вийшов з хати.

— Мамо, ми їсти хочемо, — сказали з печі дівчатка.

Тітка промовчала. Потім витягла з макітри шматок буряка, переломила його на три маленькі частинки і роздала дітям. Пилипок побачив, як дівчатка гризуть буряк, і собі вкусив свій шматочок. Він був солоний від сліз.

Минув ще один день. Наступного ранку, коли Пилипок прокинувся, то знову згадав про маму і заплакав. Але тепер вже тихо, щоб ніхто не почув. Потім він побачив, що ні тітки, ні дядька не було. Дівчатка і маленький хлопчик ще спали. Плачучи, Пилипок зліз з печі, одяг свою шапку, свитку і вийшов надвір.

День був тихий, сонячний. Сніг, що зробив білим весь світ, сліпив очі і прибавляв сліз у Пилипкових очах. Пилипок брів, провалюючись у кучугурах, до своєї хати.

Добравшись, він прочинив двері і зайшов усередину. В хаті нікого не було. На печі лежали одні ганчірки і солома. Пилипок ще дужче заплакав і вийшов надвір. Він обійшов подвір'я. Потім, втираючи сльози, поглянув на ліс, що темнів удаліні. Іноді туди по жолуді ходила мама. Пилипок ще раз утер рукавом сльози і рушив до лісу.

Дерева стояли нерухомо, вкриті снігом з одного боку, і тихо потріскували. Стежок ніде не було, і Пилипок брів навпростець по коліна в снігу. Він ішов і йшов не оглядаючись, коли раптом вирішив озирнутись, то побачив позаду такі ж дерева, як і скрізь. Він ішов все далі і вже не плакав.

Минуло чимало часу, перш ніж попереду з'явилась просіка.

Пилипок вийшов на лісову дорогу. Куди йти далі, він не знав і знову заплакав. Щеміли пальці на ногах, і було морозно в руки. Пилипок сів під величезною ялиною на її зелені віти, що полягли на сніг, і сховав почервонілі руки під свитку. Йому знову захотілося плакати, але він відчув чийсь погляд. Пилипок підвів голову і побачив напроти себе на сухій гілці два величезних ока. Білий сич, що злився зі снігом, дивився на нього. Пилипок махнув на сича рукою, аби налякати, але той, кліпнувши очима, продовжував дивитись. «Чи не той то злий дух, що діток малих забирає?» — подумалось Пилипкові, і він перехрестився. Сич раптом змахнув крилами і, відштовхнувшись від гілки так, що з дерева посипався сніг, полетів у гущавину. Пилипок залишився сидіти, і тепер йому вже ніхто не заважав плакати.

Поплакавши, Пилипок продовжував сидіти. Сонце зайшло за дерева, і з того боку, звідки він прийшов, на ліс став насуватися смерк. Пилипок згадав хату дядька Селантія, макітру з солодким буряком, проковтнув слину і кліпнув очима. Потім ткнув носа у комір і почав дрімати. Рідкий сніжок з'явився в повітрі, і кілька сніжинок торкнулись Пилипкових вій. Щось тепле підкотило йому до голови, і він побачив сонячне світло, теплу хату, маму в білій сорочці і великим червоним яблуком у руках. Пилипок хотів взяти яблуко, але руки його були такими важкими, що він не в силі був відірвати їх від себе. Проте згодом він відчув, як якась чужа сила підвела тяжкі руки, і він розплющив очі. Розплющивши, він одразу

побачив перед собою велику засніжену бороду. Незнайоме чоловіче обличчя, сховане в чорний одяг, схилилось над ним.

— Живий? — почув Пилипок, і побачив, що позаду того обличчя було ще одне з такою ж бородою і в такому ж чорному й довгому одязі.

— Ти що це тут?

Пилипок мовчав.

— Ти чий? Батьки твої де? Тато, мама?

Пилипку стало чомусь страшно. Він ніколи не бачив таких чорних борід і такого чорного одягу і знову заплакав.

— Що ж з ним робити, неборакою? Замерзне. Худий, як мощі. Пропаде нізащо.

— Взяти з собою?

— Що ігумену скажемо?

— А те і скажемо, жива душа, не пропадати ж.

— Їсти хочеш?

Пилипок схлипнув і втер кулачком очі.

Високий зняв з плеча торбу і, порившись у ній, витяг сухар.

— На ось.

Пилипок узяв сухар і враз підніс до рота. Поки жував, очі просохли.

— Ну от, бач, а ти плакав, — сказав другий, нижчий.

Дядьки з чорними бородами перезирнулися і посміхнулися.

— У мене мамка померла, от-так! — серйозно мовив Пилипок. — А я її тепер шукаю.

Чорні дядьки перестали посміхатись, щось пробурмотіли незрозуміле і перехрестилися. Високий витяг з торби ще одного сухаря і подав Пилипкові.

— Ну, що? Підеш з нами до монастиря? Малювати будемо разом... Святих, рай, пекло намалюємо. Хочеш?

Пилипок поглянув на чорних дядьків.

— Як тебе звать? — запитав високий.

Пилипок відповів.

— А мене Афанасій, а це ось Михайло. Ми у монастирі Лебединському живемо. Ікони малюємо. Хочеш з нами? Навчимо й тебе малювати. Ми з Михайлом, як брати, а ти будеш третім. Хочеш?

Пилипок дивився на чорнобородих дядьків і не знав, вірити їм чи ні.

— Ну? Хочеш?

Пилипок несміло кивнув головою.

— От і добре. Художником станеш. Що завгодно змалюєш — і Ісуса, і Матір Божу, і ангелів. Ну що, сядеш мені на плечі? От так і поїдеш верхи до самого монастиря, то на мені, то на Михайлові. Ти ж тепер нам брат? Правда, брат?

— Угу. Брат, — тихо мовив Пилипок, гризучи сухар, — і тобі, і Михайлові.

Афанасій з Михайлом розсміялися.

Вже зовсім смеркло, коли подорожні дісталися воріт монастиря.

Лебединська обитель була обгороджена високим кам'яним муром, неподалік серед лісових сутінків біліло лісове озеро і темнів непроглядний ліс. За муром височіла церква і кілька довгих будинків, що прилягали до неї і були об'єднані в одне суцільне коло.

Згодом Пилипка завели в досить простору келію і зачинили тяжкі двері. В келії пахло фарбами і воском. Афанасій запалив свічку і сутінки

розбіглися. Пилипок побачив кімнату з білими стінами і двома невеличкими віконцями. Посеред кімнати стояли два великих дерев'яних столи, на яких лежали різних розмірів дошки, стояли якісь коробки, лежали щітки. В кутку майже від самої підлоги до самої стелі, поставлені одна на одну, відсвічувались тьмяним жовтим світлом дошки, з яких на Пилипка дивилось багато очей. Усі ті очі були темними і похмурими, і ніби про щось застерігали. Одні з них, найбільші і найсердитіші, очі старого бороданя, що тримав перед собою занесений догори палець, були найсуворішими, і Пилипок несамохіть притисся всім тілом до Афанасієвої ряс.

— Що, хлопче, страшно? — посміхнувшись, запитав Афанасій. — Виходить, Михайле, ми з тобою непогані художники. Сказано, зі страхом Божим і вірою приступіте. Але так вже дуже труситись не варто. Це всього лиш ікони, і малюємо їх ми з Михайлом. Ось дошки, ось левкас, фарби, ось щітки, а ось руки, от і все. Ти на Миколу Чудотворця не дивись. Іди ось поглянь на Матір Божу та на дитя її.

Афанасій узяв зі столу невелику ікону. Жінка на ній зовсім не злякала Пилипка. Очі її були добрими, і дитя, що притислось своєю щокою до її щоки, теж було добрим.

— Ну що, гарно?

Пилипок кивнув головою.

— Це зветься іконою «Милування». Михайло змалював.

Пилипок глянув на Михайла.

— Хочеш так малювати? — запитав той.

Пилипок знову хитнув головою.

— А їсти хочеш?

— Хочу, — мовив Пилипок.

Монахи посміхнулися.

— Зараз будемо вечеряти. Але спочатку треба помолитися.

Монахи розв'язали свої торби і виклали на стіл кілька сушених рибин. Потім стали на коліна перед кутком з іконами і почали молитися. Пилипок стояв біля своїх названих братів і поглядав то на бороданя з піднятим угору пальцем, то на стіл, на якому лежала сушена риба.

— Ставай біля нас. Учись. Без цього не можна, — мовив Афанасій. — Усе, що в нас є, дає нам Бог, і ми завжди повинні пам'ятати про це й дякувати йому.

— Перехрестись, ось так, і Бог полюбить тебе, — тихо сказав Михайло.

Пилипок перехрестився.

— Нічого, звикнеш...

Монахи ще раз перехрестилися і звелись на ноги. Того вечора Пилипок вперше їв сушену рибу і тоді ж вирішив, що смачнішої страви він досі не куштував.

— В лампаду оливи треба підлити, — мовив Афанасій, — майже вся вигоріла... Левкас на дошках вже сухий. Можна малювати. Завтра почну Варвару. Отець Матвій просив до Різдва закінчити. Заразом і нові щітки спробуємо. Білячі є білячі.

— Про Пилипка треба ігумену сповістити, — розсудив Михайло.

— Завтра зранку, після служби підемо. Він зранку в настрої. Як думаєш, Пилипок, залишить тебе ігумен з нами?

Пилипок мовчав, поглядав на своїх побратимів і обсмоктував риб'ячий хвіст.

— Залишить. Він у нас добрий, — посміхнувся Михайло.

Вранці Пилипок розплющив очі і в першу мить не зрозумів, де він. Потім згадав учорашній день і став оглядати кімнату, залиту денним світлом. На столі, зіперта на стіну, стояла знайома ікона «Милування», намальована Михайлом. При сонячному світлі вона була ще яскравішою. Пилипок поглянув у куток, де серед інших ікон був той страшний сердитий бородань з темними великими очима, і він теж здався йому не таким злим, як учора. Пилипок знову перевів погляд на Михайлову ікону. Такою спокійною, світлою була вона, як Михайлів голос. Так лагідно й ніжно тулилось дитя до своєї мами, що Пилипкові знову згадалась його мама. Він уявив її так ясно і близько, що навіть відчув запах її обличчя, тепло її губ, і очі його наповнилися слізьми. Він схлипнув і тужно й протяжно зітхнув.

Так само тужно й протяжно зітхнули за ним тяжкі двері, і в келії з'явилися Афанасій та Михайло.

— Ну що, братику? Як спалося? І чому це знову заплакані очі?

Пилипок мовчав, але на душі в нього стало тепліше. Він був радий бачити монахів, що стали його братами і пригощали такою смачною рибою, якої він ніколи не їв раніше.

— Одягайся, підемо до ігумена. Хоче тебе побачити, — сказав Афанасій.

Подвір'я монастиря було вимощене брущатим камінням і вичищене від снігу так ретельно, що

на ньому не лишилось жодної білої цятки. Взагалі, все навколо було дуже охайним і чистим. Посеред двору в огорожі, вся заледеніла, стояла криниця. Зверху над криницею нависала невелика баня з хрестом. Пилипок обдивлявся подвір'я і мружив очі від сліпучого сонця. Вони минули криницю і зайшли у великі відчинені двері. Далі пройшли вузьким темним коридором і прочинили ще одні двері, за якими Пилипок побачив чудо. Великий золочений іконостас засяяв у глибині темної зали, безліч свічок мерехтіли навколо нього. Монахи перехрестились, і Пилипок, дивлячись на них, теж перехрестився. Раптом серед іконостасу розчинилися двері, і Пилипок знову схопився за Афанасієву рясу. У дверях стояв той самий бородань у високій шапці і з сяючим хрестом на грудях, що дивився на нього з ікони вчора увечері. В руках бородань тримав довгу палицю, що теж закінчувалась хрестом.

— Не бійся, — зашепотів на вухо Пилипкові Михайло, — то і є ігумен. Підійди до нього, він добрий.

— Іди, іди, не бійся, — зашепотів Афанасій і, тримаючи Пилипка за плечі, направив до бороданя.

Перемагаючи себе, на ватяних ногах Пилипок наблизився до відчинених дверей іконостасу. В очах бороданя не було зла, але разом з тим вони були серйозними, без посмішки.

— Як звать тебе, хлопче? — запитав він.

Пилипок проковтнув сухість, озирнувся на монахів і тихим пересохлим голосом вимовив своє ім'я.

— Сирота? — запитав знову ігумен.

Пилипок не знав, що казати.

— Сирота, святий отче, сирота, — мовили разом Афанасій і Михайло.

Бородань підняв руку і перехрестив Пилипка.

— Поведіть до брата Мефодія, — сказав він, звертаючись до монахів, — хай остриже. Добру навчайте. Але не ніжте. Життя складне. З Богом.

А ще через тиждень на Пилипкові вже була маленька чорна ряса, така ж, як на Афанасієві та Михайлові, і він відчув себе справжнім монахом тому, що в монастирі всі його стали звати братом. Пилипок жив у келії братів художників і згодом почав допомагати їм у ремеслі. Вони доручали йому розмішувати фарби, мити щітки, колотити сирий левкас. Пилипкові подобалось допомагати монахам, і коли звичайна сіра дошка спочатку ставала білою як сніг, потім золотою мов сонце, а згодом на тому золоті з'являлися обличчя святих, Пилипок відчував і свою причетність до появи тих образів та завжди був зачарований майстерністю братів. Одного разу Михайло дав Пилипкові спробувати намалювати що-небудь самому, і Пилипок намалював великого білого голуба з розставленими крилами. Стежачи за Пилипком, Михайло приємно дивувався, а коли той закінчив, він, мовчки, взяв Пилипкового голуба і поніс показати Афанасію. Вони довго розглядали його, після разом здивовано дивились на Пилипка. Потім Афанасій підійшов до нього і, опустивши на Пилипкову голову свою велику долоню, задумано мовив:

— Божою волею, брате, знайшли ми тебе в лісі... Божою волею... Але щоб малювати справжні ікони, потрібна ще й справжня віра. Художник без віри ні на що не здатний, і в очах його святих ніхто не

знайде того священного світла, до якого б хотілося молитися. Тільки свята віра допомагає нам малювати Господа нашого Ісуса Христа, святу матір його Марію, всіх святих і мучеників за віру Господню.

Тієї ночі Пилипок довго не спав. Він лежав з відкритими очима, дивився на маленьке віконце, розмальоване зимовим мереживом, що переливалось голубим місячним світлом, і відчував у собі щось незнайоме, нове, дуже сильне, незрозуміле, але таке прекрасне, від чого йому було так хороше і так приємно, що очі його несподівано заблищали, і Пилипок дуже здивувався, бо по щоці його скотилася сльоза.

Вранці, коли він прокинувся, в келії було багато сонця. День, що настав, обіцяв бути чудовим.

Десь опівдні, коли всі виходили з вранішньої служби, на подвір'я монастиря заїхали сани, запряжені парою білих коней. На санях сидів багато одягнений світський чоловік і дівчинка. Пилипок ні разу не бачив такої гарної свитки, яка була на дівчинці. Вона виблискувала на сонці золотою мережкою, як у святих на іконах, а сама була білою і пухнастою, як сніг. Пилипкові здалось, що обличчям дівчинка була схожа на Варвару, що намалював Афанасій. І лише очі в неї були не карими, а блакитними, як крильця серафимів. Було якось чудно бачити таку дівчинку тут у монастирі, у лісах, занесених снігом, таку тендітну й красиву, як весняний метелик. Лише обличчя її було чомусь блідим, а очі сумними.

Чоловік у довгій блискучій шубі зійшов із саней і попрямував до дверей церкви. Дівчинка залишилась сидіти в санях. Ноги її були вкриті

білою ковдрою, на голові в неї була така ж пухнаста, як і свитка, біла шапка.

Пилипок дивився на неї, не зводячи очей. Її великі голубі очі такі були чомусь сумними і байдужими. Дівчинка повільно обвела поглядом подвір'я монастиря, монахів, що стояли біля стіни, і зупинилась на Пилипкові. Було видно, що маленький монах привернув її увагу більше всіх інших, і в очах її з'явилося щось схоже на цікавість, але слабку-слабку, ледь помітну тому, що знову ж таки її пригнічувала якась нездорова байдужість. Здавалось, щось лихе, що осіло в дівчинці, не дозволяло їй бути самою собою. Вона продовжувала дивитися на Пилипка широкими байдужими очима і не рухалась. Білий сніг навколо, біла пухнаста свитка — все злилось в один білий світ, на якому застигли дві ніжно-голубі плямки її очей. Досі Пилипкові доводилось бачити зовсім інші кольори, не такі яскраві. Темні бороди монахів, темні очі, темний одяг і такі ж помешкання, в яких вони жили. Те, що він бачив перед собою тепер, було настільки незвичайним, новим і таким приємним, що могло наснитися лише у сні.

Чоловік в шубі з'явився на порозі церкви разом з ігуменом. Вони розмовляли між собою, як старі знайомі, але обличчя обох були досить заклопотані, і розмова їхня, певно, була нерадісною.

Вже ввечері, коли Пилипок допомагав Михайлові забивати шпон у щойно заготовлені дошки, до келії зайшов Афанасій.

— У француза донька захворіла. Горить вся. Француз сам лікар, але дорога далека, вирішили перебути у нас, доки дочці не полегшає.

Афанасій зітхнув.

— Час вечеряти. Пилипок, що їсти будемо? Картоплі печеної хочеш?

Пилипок мовчав, ніби не чув, і дивився кудись убік. Афанасій з Михайлом перезирнулись. Михайло злегка торкнувся Пилипкового плеча.

— Про що задумався, брате?

Пилипок наче б лише тепер, повернувшись до келії, поглянув на монахів.

— Картоплю печену будеш їсти? — перепитав Афанасій.

Пилипок кивнув головою і хотів було щось сказати, але проковтнув ті слова і промовчав.

Вночі Пилипок знову довго не спав. Уже за звичкою він дивився на розмальоване зимовим мереживом вікно і знову відчував у собі якісь зміни, не зовсім ясні почуття переповнювали його, а коли заплющував очі, перед ним зразу ж зникала ніч, і темінь засвічувалась білим світлом, в якому змішалися білі коні, білий сніг, біла пухнаста свитка і дві лагідно-блакитні плямки. Вони не говорили йому нічого конкретного, не кликали, не пояснювали, ні до чого не змушували. Пилипок не знав, чому, навіщо вони з'являлись перед ним тепер, але він розумів, що йому хочеться їх бачити, дивитись на них кожного дня, довго-довго, і знати, що вони не зникнуть ніколи.

На другий день, після обіду, Афанасій сказав, що француза з дівчинкою поселили в келії, яку звільнив для них сам ігумен.

Келія прилягала однією стіною до церкви і мала одне вікно, що виходило у двір.

Коли Афанасій і Михайло вже збиралися до вечірні, Пилипок раптом запитав:

— Що треба для того, щоб одужати?

— Ти про що? — не зрозумів Афанасій.

— Ви казали, що вона вся горить...

Монахи перезирнулися.

— Її тато сам знає, що для цього треба. На те він лікар, — мовив Михайло, — але все в руках Господа, отож і в цьому разі найголовніше — віра. Треба вірити, молитись і надіятись.

Пилипок мовчав. Думав. А потім знову запитав:

— А молитись до кого?

— Є такий святий мученик Пантелеймон-цілитель, — лагідно мовив Михайло, — до нього й слід молитись. Він приходить на допомогу хворим.

— А який він, Пантелеймон? Покажіть мені, — зворушився Пилипок.

Монахи оглянули келію і трохи розгубилися. Пантелеймона на іконах не було.

— Зараз будемо йти до вечірні, там побачиш.

У церкві, ліворуч від іконостасу, Михайло підвів Пилипка до невеликої ікони, на якій був зображений молодий безбородий чоловік у червоному одязі. В одній руці він тримав скриньку, у другій якусь довгу паличку з хрестом на кінці.

— Оце і є святий великомученик Пантелеймон, — прошепотів Михайло.

Пилипок довго й пильно розглядав ікону. Потім перехрестився і майже всю службу не відходив від образу.

Коли після вечірньої служби монахи виходили з церкви, Пилипок відстав і навмисно йшов позаду. Проходячи повз віконце келії, що прилягала однією стіною до церкви, він на мить зупинився. Половина вікна за день скинула з себе зимове

мереживо і була світлою. Пилипок став навшпиньки і зазирнув туди. Тьмяне світло від двох свічок освітлювало келію. Підсвічник стояв на дерев'яній підставці з круглим верхом на різьбленій ніжці. Крім підсвічника, тут же стояли якісь маленькі пляшечки і дві склянки. Очі дівчинки були закриті, вона спала. Її батько-француз сидів біля столу спиною до вікна і щось писав. У кутку, де тліла лампада, поблискували ікони: Миколи Чудотворця, Спаса і третя з якимись двома святими. Святого зі скринькою в руках тут не було. Пилипок опустився на п'яти і задумався.

Вночі повалив сніг, і наступного ранку подвір'я монастиря було вкрите товстим білим обрусом. Афанасій визирнув у вікно.

— Є робота на сьогодні, — сказав він, — треба йти розчищати.

— Підеш з нами? — запитав Михайло Пилипка. Пилипок стенов плечима.

— Ти якийсь невеселий останні дні. У тебе нічого не болить?

— Ні, не болить, — відповів Пилипок.

Афанасій з Михайлом знову перезирнулися.

— Ну, що ж, — мовив Афанасій після паузи, — посидь вдома, а ми підемо, бачиш, снігу скільки насипало.

Пилипок промовчав. Повернув голову і став дивитися у вікно. Монахи одяглись і вийшли з келії.

Згодом за вікном закипіла робота. Чоловіки в чорному, вишикувавшись у ряд, відкидали лопатами сніг. Пилипок пройшов до столів, на яких лежали не ґрунтовані дошки, і став щось шукати серед них. Згодом в його руках опинилась

маленька дощечка. Її поверхня біліла від заґрунтованого левкасу. Цю дощечку Пилипок примітив давно. Хтось із братів, певно, приготував її, щоб малювати на ній якогось образу, але так і не використав її. Пилипок притис дощечку до грудей і озирнувся навколо. Потім підійшов до вікна. Монахи дружно кидали лопатами сніг, і роботи тої було ще досить. Пилипок уместився біля вікна, де любив малювати Михайло, і через якийсь час на білій дощечці з'явилися перші контури. Пилипкові очі заблищали, він увесь поринув у світ образів і настільки захопився роботою, що незчувся, як минув час і у дверях почувся гуркіт. Пилипок миттю сховав щітку і кинувся з дощечкою до свого ліжка.

— Ну, що ти тут, брате, не замерз? Бо нам з Михайлом жарко стало. Запріли, — заносючи в келію морозного пару, зайшли брати.

Михайло запхав за пазуху руку і витяг жменю ліщинових горіхів.

— На ось, тобі брат Мефодій передав.

Пилипок взяв горішки, переклав їх у ліву руку і, перехрестившись, подякував.

— Одягайся та йди на двір. День сьогодні добрий, сонячний.

Пилипок посміхнувся братам і кивнув на згоду.

День був і справді чудовим, небо блакитним і чистим, без жодної хмаринки. Сонце відбивалося від кучугур снігу, від засніжених віт дерев і все навколо здавалось незвичним, казковим. Пилипок ходив подвір'ям, поглядаючи на віконце, в якому він бачив хвору дівчинку. Наблизитись до вікна Пилипок не наважувався, йому не хоті-

лося, щоб у монастирі щось дізналися про його задум.

Чудовий сонячний день був на диво довгим, як ніколи, і Пилипок ледве дочекався вечері.

Вже пізно увечері, коли від кутка, де спали Афанасій та Михайло, почулося сонне сопіння, Пилипок тихо піднявся зі своєї постелі і обережно витяг з-під неї маленьку дощечку. Він підійшов до вікна і знову вмовився на Михайловому місці. Сьогоднішня ніч була така світла й місячна, як і минулий сонячний день. Пилипок поклав перед собою дощечку. З вікна на неї падало місячне світло, і в темноті вона здавалась блакитною. Щось пробурмотів і зітхнув уві сні Афанасій. Пилипок стрепенувся і, схопивши дощечку, притис її до грудей. Потім, помалу заспокоївшись, тихо поклав її на стіл. А згодом він вже не чув ні сонного сопіння братів, ні нічного мишачого шурхоту, ні навіть власного дихання. Образ, який з'являвся на його маленькій дощечці, захоплював його все більше й більше, манив за собою все далі, далеко за стіни темної келії у щось світле, казкове й прекрасне, туди, де одного разу злилися в єдиний білий світ білі коні, білий сніг, біла пухнаста свитка і дві легких блакитних плямки.

Вже зовсім посвітліло сине місячне світло, що лилось з вікна, і зовсім прояснилося в темній келії, коли Пилипок відклав щітку. З маленької дощечки на нього дивився той самий безбородий чоловік зі скринькою в руках, якого звали Пантелеймоном. Так тепло й затишно на душі у Пилипка, здається, не було ніколи. Йому захотілось розбудити братів-монахів і показати їм те, що він

сам власноручно намалював і яким красивим вийшов його Пантелеймон. Але іншою була його мета. Не для того не спав він цієї ночі. Він тихо навшпиньки пройшов до своєї постелі, поклав під неї дощечку, ліг і зразу ж заснув.

Прокинувся Пилипок, коли монахи вже повернулися з церкви.

— Здоровий, ти, хлопче, поспати, — сказав Афанасій, дивлячись на Михайла, — і сніг не відкидав учора, а спить, наче б цілий день тільки й робив, що лопатою вимахував.

Монахи посміхнулися.

— Нічого, — лагідно мовив Михайло, — у твоєму віці поспати не гріх. Більший виростеш.

Вони обоє поплескали Пилипка по потилиці, і Пилипкові стало радісно на серці.

Сьогоднішній день теж тягнувся так довго, як ніякий інший, відколи Пилипок став жителем монастиря.

Увечері, помолившись з братами на сон прийдешній, Пилипок ліг у свою постелю. А коли в келії почулося сонне сопіння, він піднявся. Тихо, без жодного звуку, натяг він на себе свою довгу темну одежину, запахав за пазуху святого Пантелеймона і, тихо відсунувши на дверях засув, вийшов з келії.

Віконце, за яким світилося тьмяне світло, майже повністю затяглося морозом, і тільки біля самої рами, де, певно, виходило тепле повітря, залишилась невелика смужка прозорого скла. Пилипок притулився щокою до шиби. Так само, біля постелі дівчинки стояв підсвічник з двома свічками, але тепер горіла лише одна. Дівчинка спала. Пилипок похукав на шибу, вона затумани-

лась, і смужка біля рами трохи збільшилась. Пилипок подмухав ще і ще, і біля смужки утворилась невеличка прозора пляма. Пилипок запахав за пазуху почервонілу руку і витяг маленьку дощечку. Поглянувши на свого святого, він, пошепки, мовив:

— Допоможи їй. Ти сильний. Ти все можеш, — Пилипок перехрестився і приклав обличчя святого до прозорої плями на шибі.

— Вона не може тебе просити. Але я помолюся тобі за неї.

Пилипок притискав до шиби маленьку дощечку, дивився крізь смужку на хвору дівчинку, що спала, і не чув ні холоду, ні морозу, що щипав його за обличчя, кусав затерплі почервонілі пальці, що відчайдушно вчепилися за дощечку зі святим. А дівчинка спала. Спала і зовсім не підозрювала, що десь там, за вікном келії, на холоді, серед темної зимової ночі, стоїть навшпиньки її одноліток, якого так захопили її великі сумні очі.

Минув ще один день. А коли настала ніч, то знову в синіх сутінках перед Пилипком пролягла стежка, що вела до вікна, яке тьмяно жевріло морозної ночі.

Пилипок знову роздмухав у шибі невелику пляму і притис до неї святого. Потім, намагаючись витягнутись якнайвище, прикипів очима до прозорої смужки. Дівчинка спала. Ледве тремтів язичок свічки на великому підсвічнику. Пилипок дивився на дівчинку, що спала, і знову тихо прохав свого святого:

— Допоможи їй... Ти можеш... Ти сильний...

Якоїсь миті очі дівчинки раптом відкрилися, і вона поглянула на вікно, але тут же повільно

закрила їх і продовжувала спати. Пилипок навіть налякався, коли побачив ті великі блакитні очі. Щось гаряче сполохнуло в його маленьких грудях і підкотило до горла.

Коли Пилипок лягав у свою постіль, йому здалося, що знову якесь тепло з'явилося в його грудях.

Ніхто з братів, здавалось, не запідозрював про його нічні пригоди.

Наступного дня мороз послаб, а надвечір пішов мокрий сніг.

І знову Пилипок відчув тепло у грудях, яке, здавалось, розходилося по всьому тілу. Мокрий сніг з дощем ліпив Пилипкові по обличчю, засліплював очі, від нього пашіли руки, але Пилипок і сьогодні стояв біля її віконця. Цієї ночі майже вся шибя була прозора, мереживо розтало і сповзло донизу. Тепер Пилипкові було видно майже все, що відбувалося в келії. Він знову перехрестився і приклав дощечку до вікна. Обличчя дівчинки цього дня, здавалось, посвітліло, стало не таким сумним. Вона одужувала. І враз дівчинка знову розплющила очі і подивилась на вікно. Жар, що сидів у Пилипкових грудях, миттю розбігся по всьому тілу, наповнив голову, і Пилипкові здалося, що в нього запалали вуха. Дівчинка дивилась на Пилипка, що притискав до шиби ікону, і не закривала очей. Вони дивились один на одного і бачили одне одного. Її великі блакитні очі ледь звузились, і обличчя дівчинки посмінулося. Потім вона знову заплющила очі й заснула.

До ранку мороз збільшився, і мокрий сніг перетворився в густий і лапатий. Вдень Пилипок

знову чув у грудях тепло, хоча тепер це було вже не тепло, а скоріше — жар. Голова його теж пала-ла вогнем, а ноги стали важкими, мов дерев'яні.

Вночі знову повалив сніг, але було не холодно. Пилипок відчув якийсь дивний незнайомий стан. Все навколо стало нечітким, розпливчатим. Інколи все було як завжди, а інколи знову розплива-лося, мов у тумані. Він ішов до вікна, тримаючи за пазухою свою дощечку, і думав про те, що хвора дівчинка починає одужувати.

Коли він підійшов до вікна і зазирнув туди, то аж заляк. Дівчинка не спала. Вона знову посміх-нулась, побачивши у вікні Пилипка. Пилипок теж посміхнувся, витяг з-за пазухи святого, але так і не приклав його до шиби, а лише дивився на ті великі блакитні очі і ледь посміхався. Він був безмежно радий, що дівчинка бачила його, посмі-халася, а значить — одужувала. Знову гарячий жар, що прокинувся в його маленьких грудях, розійшовся по всьому тілі і наповнив голову. Знову нечітким стало навколишнє, поплили й розійшлися колами свічки, а разом з ними й двоє блакитних очей, і раптом все зникло, вкри-лось мороком. Пилипок похитнувся і провалився у той морок. Його крихітне тіло повільно звали-лося у сніг.

Опам'ятався Пилипок лише надвечір наступ-ного дня. Над ним схилились два знайомих обличчя, що стали йому такими близькими й рідними.

— Бачиш нас? — запитав Михайло, і Пилипок помітив у його очах сльози.

— Вона одужує... — ворухнулись пересохлі Пилипкові губи, — Пантелеймон... Мій Пантелеймон? Він сильний...

— Я знайшов його у снігу під вікном, — лагідно сказав Михайло, — ти не хвилюйся, ось він.

Пилипок побачив у Михайлових руках свою дощечку.

— Тепер він тобі самому треба, — мовив Афанасій. — Ти станеш великим художником, — мовив Михайло, і голос його чомусь затремтів.

— Все в руках Господніх, — додав Афанасій і монахи перехрестилися.

Наступного дня на подвір'ї монастиря з самого ранку знову стояли сани, запряжені парою білих коней. Француза та дівчинку в білій пухнастій свитці проводжав сам ігумен. Француз потис ігумену руку і вклонився. Дівчинка сиділа на санях і дивилась навколо широко відкритими очима. Тепер вони не були такими байдужими і сумними, а світилися дитячою цікавістю і, схоже, стали ще більш блакитними.

Сани від'їхали за ворота монастиря, де перед ними пролягла біла дорога, осяяна сліпучо-білим зимовим сонцем.

Пилипок марив два дні. Кликав маму. А на третій день його не стало.

Брати монахи зробили йому маленьку труну і вклали туди його змучене тіло. Поховали Пилипка на горі, де було монастирське кладовище.

Маленьку дощечку зі святим Пантелеймоном Михайло повісив над своєю постіллю, і вони з Афанасієм часто хрестилися до неї, згадуючи маленького побратима, з якого міг би вирости великий художник.

Відтоді минуло немало часу. Одного разу на подвір'я монастиря заїхала бричка, запряжена парою білих коней, на якій сиділи літній чоловік і молода пані. Назустріч їм вийшов сам старий ігумен. Молода пані вклонилась йому в ноги й поцілувала руку. Вже постарілий і хворий Михайло, угледівши їх у вікно, зняв зі стіни маленьку ікону і, притиснувши її до грудей, вийшов на подвір'я. Він підійшов до брички, де стояла молода пані, вклонився їй і простяг маленьку дощечку. Пані взяла її до рук і посміхнулася до Михайла. Вона розглядала іконку все ще посміхаючись. Потім задумалась надовго, щось запитала у француза. Звертаючись до Михайла, француз переклав те, про що хотіла дізнатися молода пані. Очі старого монаха просяяли і звожились. Він повернувся до дівчини з блакитними очима і мовив тремтячим голосом:

— Хлопчика того більше немає. Господь призвав його до себе. А це його образок. Він сам його намалював.

Француз заговорив до дівчини по-своєму. Вона подивилась на дощечку, і її великі блакитні очі стали сумними, як багато років тому.

Француз витяг з кишені розшитий гаманець, дістав з нього гроші і простяг їх Михайлові, вказуючи на іконку. Михайло захитав головою, відмовляючись від платні, та пояснив, що то дарунок в пам'ять про того хлопчика. Француз знову заговорив по-своєму до доньки, після чого дівчина притисла дощечку до грудей. Старий Михайло перехрестив її і, попрощавшись, пішов до своєї келії.

Незбагненною волею долі висить тепер та маленька іконка в моїй квартирі, часом викликаючи непорозуміння серед гостей. Сталося так, що свого часу в дівчинки з блакитними очима народилась своя дівчинка, а в тієї дівчинки теж своя дівчинка, яку назвали Лорою, так звать мою дружину. У неї великі блакитні очі. У нас є син. Йому сім років, він любить вечорами сидіти в кімнаті, де висить колекція старих ікон, і слухати дивну історію, що сталася з його прабабусею багато років тому. Звати його Пилипом.

Літературно-художнє видання

Олександр ЖОВНА

Дивовижні історії

Видавець *Василь Гутковський*
Головний редактор *Наталя Троян*
Комп'ютерне верстання *Геннадій Кундельський*
Дизайн обкладинки *Дмитро Конюхов*

Здано на складання 05.11.2023 р.
Підписано до друку 10.11.2023 р.
Формат 84×108/32. Папір офсетний.
Гарнітура PF Agora Serif Pro. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 11.9
Обл.-вид. арк. 12.36
Замовлення № 898

Літературна агенція «ПІРАМІДА»
Україна, 79006, а/с 10989.
м. Львів, вул. Плугова, 6.
тел./факс: (063) 352-33-68
e-mail: office@pyramidabooks.net
www.pyramidabooks.net